

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu

Diplomová práce

Bc. Laděna Vítková

Sophia H. Chen Zen – ženská tvář Májového hnutí

Sophia H. Chen Zen – Woman's Face of the May Fourth

Praha 2015

Vedoucí práce: prof. PhDr. Olga Lomová, Csc.

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své diplomové práce, prof. PhDr. Olze Lomové, Csc., za její pozorné čtení a cenné připomínky, které mi pomáhaly v průběhu psaní celé práce promýšlet širší souvislosti.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Ve Velkém Meziříčí, dne 11. ledna 2015.

.....
Laděna Vítková

Abstrakt

Tématem této diplomové práce je představení osobnosti a díla Sophie H. Chen Zen (Chen Hengzhe), první profesorky Pekingské univerzity, která svým životem i dílem reprezentuje generaci Májového hnutí, která ještě byla vychována v tradičním duchu, ale zároveň získala moderní západní vzdělání, pro které se nadchla a které uváděla do Číny. Chen Hengzhe vyrostla v tradiční vzdělanecké rodině, avšak od malička ji provázela touha po vzdělání. Té naplno vyhověla získáním jednoho z prvních deseti tzv. Boxerských stipendií určených pro dívky. Na studiích ve Spojených státech amerických strávila Chen Hengzhe šest let, při kterých se seznámila s vůdčími postavami Hnutí za novou kulturu (splývajícího posléze s Májovým hnutím), jako byl Hu Shi, nebo její budoucí manžel Ren Hongjun. Další prvenství bývá Chen Hengzhe připisováno za napsání povídky v jazyce *baihua*, v samých počátcích čínské literární reformy. Hlavním oborem Chen Hengzhe byla historie. Na základě svých vědomostí a zkušeností s prací profesorky napsala, jako jedna z prvních v Číně, celistvou učebnici dějin Západu. Právě v rozboru její učebnice leží těžiště této práce. Největší část je věnována historiografické práci Chen Hengzhe a jejímu vsazení do historického a kulturního kontextu čínských dějin prvního třicetiletí 20. století se zaměřením na vlivy (z Ameriky i z Číny), které na její práci působily. Chen Hengzhe se vedle historie zajímala o proměňující se postavení žen v čínské společnosti. Sama svojí osobností dobře ilustruje tuto změnu. Otázka moderního vzdělávání dívek v Číně obecně a „ženská otázka“ v očích Chen Hengzhe je rovněž součástí této práce.

Klíčová slova

Sophia H. Chen Zen (Chen Hengzhe), Májové hnutí, Čína, emancipace žen, vzdělávání žen, historiografie, USA, dějiny Západu

Abstract

The present master's thesis deals with an introduction of Sophia H. Chen Zen (Chen Hengzhe), the first female professor at Beijing University, who in her life and work represents the generation of May Fourth intellectuals, who were educated in traditional scholarship, but who also received modern western education. Western scholarship filled these intellectuals with enthusiasm and they were eagerly introducing it into China. Chen Hengzhe grew up in a traditional scholar family, and since her childhood she longed for education. This desire was fulfilled by winning one of the first Boxer Indemnity Scholarship opened for women. She spent six years on her studies in the United States, where she met some of the leaders of the New Culture Movement (merging with the May Fourth Movement) like Hu Shi, or her future husband Ren Hongjun. Chen Hengzhe is also remembered as a writer of the first *baihua*-written story, in the early beginning of Chinese literary movement. But the main field of Chen Hengzhe was history. Using her knowledge and teaching experience, she wrote one of the first histories of the West in China. Exactly in the analysis of her historical writing lies the center of our thesis. The biggest part concerns with Chen Hengzhe's history textbook and its historical and cultural context of early decades of the twentieth century, including all the influences (American as well as Chinese) that affected her work. Chen Hengzhe was also interested in rapidly changing position of women in Chinese society. Her personality perfectly illustrates this change. The present thesis is also focused on Chen Hengzhe's „women question“ and the question of modern education for women in general.

Key words

Sophia H. Chen Zen (Chen Hengzhe), the May Fourth Movement, China, women's emancipation, women's education, historiography, USA, history of the West

Obsah

1	Úvod.....	9
2	Životopis Chen Hengzhe	12
2.1	Rodinné zázemí	13
2.2	Výchova v mládí.....	15
2.3	Myšlenkové vlivy v mládí	16
2.3.1	Ovlivnění Liang Qichaovými názory	17
2.3.2	Vlastenecká hrdinka.....	18
2.3.3	Tan Sitong.....	19
2.3.4	Výchova strýce Zhuang Sijiana	20
2.4	Odchod do Šanghaje, začátek studia v moderních školách	22
2.5	Životní krize, pobyt u tety	24
2.6	Boxerské stipendium otevřeno pro dívky	25
2.7	Studium v Americe	27
2.8	Setkání s Hu Shiem a Ren Hongjunem	29
2.9	První profesorka na Pekingské univerzitě.....	31
2.10	Manželství, rodina	32
2.11	Post-Májové období.....	33
2.12	Válečné období, odchod z veřejného života.....	35
3	Počátky moderního vzdělávání dívek v Číně	37
4	Americká historiografie a netradiční metody Lucy M. Salmon	46
5	Dějiny západní civilizace.....	54
5.1	Struktura učebnice.....	54
5.2	Učebnice západních dějin.....	55
5.2.1	Z předmluv k učebnici	55
5.2.2	Úvod k učebnici	59
5.2.3	Vznik Země a života na Zemi.....	62
5.2.4	Starověk	64
5.2.5	Evropský středověk.....	66
5.2.6	Renesance	73
5.2.7	Vznik národních států	80
5.2.8	Náboženská revoluce	82

5.2.9	Velké zeměpisné objevy, kolonialismus.....	86
5.2.10	Absolutní a konstituční monarchie v Evropě v 17. a 18. století	89
5.2.11	Velká francouzská revoluce	92
5.2.12	Od Napoleona k Metternichovi.....	95
5.2.13	Revoluční rok 1848.....	97
5.2.14	Evropa a svět.....	100
5.3	Závěr učebnice <i>Dějiny Západu</i>	107
6	Závěr	110
7	Seznam použité literatury	111
7.1	Primární prameny	111
7.2	Sekundární literatura	111

Seznam zkratk

AHA American Historical Association

VFR Velká francouzská revoluce

Beida Pekingská univerzita (*Beijing daxue* 北京大學)

1 Úvod

Sophia H. Chen Zen, čínským jménem Chen Hengzhe, svým životem a dílem vhodně reprezentuje přechod od tradice k modernitě v čínských dějinách, a to zejména očima ženy. Ačkoliv se narodila do tradiční vzdělanecké rodiny, dostalo se jí moderního vzdělání a aktivně se zapojila do čínského společenského a intelektuálního života. Přesto však po celou dobu sváděla vnitřní boj o zachování tradiční role dobré matky a ctnostné manželky, oproti budování profesionální kariéry. Považujeme ji za významnou představitelku Májového hnutí, která v roli historičky, sociální kritičky, profesorky i spisovatelky, usilovala o modernizaci Číny a zlepšení jejího postavení ve světě. Jméno Chen Hengzhe však zůstává opomíjeno vedle mnohem známějších přátel a kolegů, jako byl „věčný přítel“ Hu Shi, manžel Ren Hongjun a jiné postavy čínského intelektuálního života první poloviny 20. století. V této diplomové práci se zaměříme na Chen Hengzhe v prvních třiceti letech 20. století, zejména pak na léta dvacátá, období vrcholného Májového hnutí.

Chen Hengzhe je připisováno několik prvních míst v čínských dějinách. Jako jedna z prvních spolu s dalšími osmi dívkami odjela roku 1914 na základě tzv. Boxerských stipendií na studia do Spojených států amerických, kde absolvovala v oboru historie. Nejen, že v Americe získala vzdělání, po němž od dětství toužila, ale především se setkala s dalšími členy generace Májového hnutí. Chen Hengzhe se k jejich činnosti bez váhání připojila. Tak roku 1917 podpořila Hu Shiovy myšlenky literární reformy a získala si další prvenství napsáním povídky v jazyce *baihua*, která však byla spíše pokusem než opravdovým průlomem v jazyce literatury. Skutečně významné prvenství jí přinesl až profesorský post na Pekingské univerzitě, který roku 1920 jako první žena v dějinách čínského univerzitního vzdělávání přijala. Byť kvůli mateřským povinnostem kariéru profesorky brzy ukončila, využila svých zkušeností, a rozhodla se pro napsání učebnice západní historie. Byla jedním z prvních čínských historiků, kteří se zabývali dějinami západní civilizace od počátků do moderní doby (tj. v Sophiině případě do první světové války). Její učebnice se stala velmi populární a dočkala se několika přetisků. Vedle učebnice *Dějiny Západu* (*Xiyang shi* 西洋史) napsala Chen Hengzhe ještě *Stručnou historii evropské renesance* (*Ouzhou wenyi fuxing xiaoshi* 歐洲文藝復興小史) a několik dalších historických esejů. Chen Hengzhe pravidelně přispívala do nejruznějších časopisů, publikovala sbírku povídek, věnovala se otázkám

proměny postavení čínské ženy ve společnosti, kritice špatných sociálních poměrů v zaostalých oblastech Číny a také interpretaci čínské kultury ve světě a zároveň převádění kultury západní civilizace na čínské podmínky.

Přestože je v sekundární literatuře soustředěna největší pozornost na autobiografii Chen Hengzhe, na její literární tvorbu a aspekt ženského emancipačního hnutí, my si v této diplomové práci klademe za cíl představit zejména historiografickou činnost Chen Hengzhe. Proto práci členíme do několika nestejně velkých kapitol. V první kapitole na základě její vlastní *Autobiografie mladých let* (*Chen Hengzhe zaonian zizhuan* 陳衡哲早年自傳) zpracujeme životopis Chen Hengzhe se zaměřením na všechny vlivy, jež se podílely na utváření její osobnosti a profesní motivace. Chen Hengzhe koncipovala vlastní biografii jako splnění touhy mladé dívky po „vytvoření vlastního osudu“ (*zaoming* 造命). Jako dívka prožila všechna úskalí spojená s tradičním postavením čínské ženy (podvázání chodidel, rodiči domluvený sňatek, předurčení pro život v domácnosti apod.). Všechny tyto osobní zkušenosti později Chen Hengzhe aplikovala do své tvorby zaměřené na „ženskou otázku“. Pro doplnění životopisné kapitoly využíváme studii Shi Jianguoa *Chen Hengzhe zhuan: „zaoming“ rensheng de gezhe* 陳衡哲傳：“造命”人生的歌者 [Životopis Chen Hengzhe: Ta, která zpívala o „vytvoření vlastního osudu“], v níž je kompletně zpracován život Chen Hengzhe.

Protože hlavním motivem autobiografie Sophie H. Chen Zen je její touha po vzdělání, v další kapitole stručně shrneme počátky moderního vzdělávání dívek, které vedly až k přijetí první ženy jako profesorky na nejvýznamnější instituci vysokého vzdělávání v tehdejší Číně. Pro zpracování této kapitoly se budeme nejvíce opírat o knihu Paula J. Baileyho *Gender and Education in China: Gender discourses and women's schooling in the early twentieth century*, ve které je přehledně zpracováno téma vzdělávání dívek v Číně od 90. let 19. století do Májového hnutí. Druhým stěžejním dílem pro tuto kapitolu je článek i kniha profesora Ye Weili, který se zabývá čínskými studenty na amerických univerzitách od konce 19. století do prvních desetiletí 20. století, a to včetně dívek.

Na to, abychom mohli pozorovat vlivy, které působily na historiografickou práci Chen Hengzhe, považujeme za nezbytné zahrnout kapitolu o americké historiografii. V té se zaměříme na proud „nové historie“ v podání Jamese H. Robinsona, který kolem 20. let 20. století v americké historiografii převažoval. Chen Hengzhe se při

bakalářském studiu na Vassaru setkala s neobyčejnou ženou, Lucy M. Salmon, jejíž učební a výzkumné metody zanechaly na profesionální tvorbě Chen Hengzhe nepřehlédnutelné stopy. Myšlenky Lucy M. Salmon do jisté míry splývají s „novou historií“, proto oboje začleňujeme do stejné kapitoly.

V samotném rozboru dvoudílné učebnice *Dějiny Západu* soustředíme pozornost na snahu Chen Hengzhe sepsat dějiny západní civilizace, které by poukázaly na univerzální rysy světových dějin. Chen Hengzhe se domnívala, že na základě pochopení těchto rysů by se čínská kultura měla zapojit do kultury světové. V rozboru učebnice Chen Hengzhe si budeme všímat způsobu popisu událostí, zda se Chen Hengzhe zaměřuje na kulturní, nebo spíše politické dějiny, jestli do vyprávění zahrnuje paralely k čínským dějinám i na další další rysy její práce. Za základní pramen máme k dispozici vydání učebnice *Dějiny Západu* z roku 1998. Jedná se o přetisk 6. dotisku původního vydání z dvacátých let. Pro zachycení způsobu, jímž Chen pojednala téma evropské renesance, využíváme jako doplňující pramen *Stručnou historii evropské renesance*, kterou vydala Chen Hengzhe roku 1930. Protože se v diplomové práci zaměřujeme především na práci Chen Hengzhe ve dvacátých letech, ostatní prameny využíváme pouze pro doplnění.

Pro přepis čínštiny v celé diplomové práci využíváme mezinárodně uznávanou transkripci *pinyin*, bez tónových značek. Vzhledem k časovému obobí, do kterého je práce zasazena, jsme zvolili tradiční sadu nezjednodušených znaků *fantizi* 繁體字, kterou důsledně používáme v celé práci, s výjimkou bibliografie – tam zachováváme originální sadu znaků daného pramene či sekundární literatury.

2 Životopis Chen Hengzhe

Autobiografii *Chen Hengzhe zaonian zizhuan* 陳衡哲早年自傳, z níž budeme nejvíce při charakteristice mladých let Chen Hengzhe vycházet, sama autorka napsala v angličtině roku 1935 (předmluva je datována do září 1935) pod jménem Chen Nanhua (Chen 2006: 5).¹ Z širší perspektivy v ní rozebírá svůj život od narození po odjezd do Ameriky roku 1914 – včetně rodinného zázemí, myšlenkových vlivů, svého dětského vnímání světa, ale i významných událostí tehdejší Číny. Ústředním tématem vzpomínek je vlastní touha po vzdělání. Vedlejším, byť rovněž důležitým, motivem je postavení ženy ve společnosti, resp. v rozsáhlé soustavě rodinných příslušníků žijících pod jednou střechou. Chen Hengzhe se snažila vymanit z modelu bezprávné manželky významného úředníka, která se musela vzdát svého talentu i ambicí ve prospěch obstarávání chodu domácnosti, jak žádala tradice.

V předmluvě autorka uvádí dvě pohnutky, které ji přiměly napsat autobiografii z mladých let – tou první byl narůstající zájem anglických čtenářů o čínskou kulturu a způsob života. Přátelé Chen Hengzhe z Ameriky a Evropy toužili seznamovat se s prostředím Číny skrze osobní zkušenosti a zážitky Číňanů samotných. S ohledem na zamýšlené čtenáře, zmíní-li Chen Hengzhe nějakou postavu či událost z čínské historie, připojuje i krátký výklad o dané osobě/události. Druhý důvod je poněkud složitější. Chen Hengzhe měla pocit, že dřívější zápas za svobodu a rovnoprávnost, obzvláště žen (v Číně i ve světě), začíná opět nabírat špatný směr. Jelikož sama prožila obrovské společenské i politické změny, chtěla o svém životě vyprávět jako o ukázce toho, jak těžký byl boj žen za rovnoprávnost, ekonomickou samostatnost a uznání nové společenské role, s cílem vysvětlit, proč je třeba tento nový status chránit.²

Je tedy zřejmé, že se Chen Hengzhe v autobiografii nepokoušela o přesný popis svého mládí, nýbrž o jakýsi kulturně-historický přehled podaný očima mladé dívky, zástupkyně vyšší vrstvy společnosti, toužící po studiu a samostatnosti. Přestože Chen Hengzhe nelpí ve své autobiografii na přesných datech, jménech osob a důsledném

¹ My pracujeme s překladem do čínštiny z roku 2006 profesorky Feng Jin 馮進. Pokud je nám známo, jedná se o první kompletní překlad autobiografie Chen Hengzhe do čínštiny a také jediný přístupný pramen. Denise Gimpel ve svém článku odkazuje na anglický originál, který jí zpřístupnila knihovna Vassar College. Tieniu Cheng odkazuje na pramen uložený v East Asian Library of University of Chicago. Žádný z anglických originálů neobsahuje bibliografické údaje, autoři odhadují datum jeho vydání mezi léty 1935-1936.

² Podle Sophiiny předmluvy k autobiografii, viz (Chen 2006: 1–5).

popisu průběhu svého mladého života, je její autobiografie základním pramenem pro poznání zásadních událostí jejího života. Událostí, které ovlivnily její pozdější profesní kariéru.

Pro zpracování životopisu Chen Hengzhe po roce 1914, kdy končí její autobiografie, máme ještě kromě hesel v biografických slovnících k dispozici studii Shi Jianguo 史建國 – *Chen Hengzhe zhuan: „zaoming“ rensheng de gezhe* 陳衡哲專: “造命” 人生的歌者. Shi Jianguo zpracovává celý život Chen Hengzhe (mladá léta jsou vesměs založená na autobiografickém pramenu), včetně citací z jejích dopisů s rodinou a přáteli a článků, které buď sama napsala, nebo se týkají jejího života a profesního působení.

2.1 Rodinné zázemí

Sophia H. Chen Zen (1890–1976), vlastním jménem ve standardní transkripci Chen Hengzhe 陳衡哲, se narodila 12. července 1890 ve Wujinu 武進 (okres Changzhou 常州, provincie Jiangsu 江蘇) do významné literátsko-úřednické rodiny, která kladla důraz na vzdělání mužů i žen. Rodina otce původem pocházela z Hengshanu 衡山 v provincii Hunan 湖南. Odsud, jako vzpomínka na rodinné kořeny, dostala Chen Hengzhe do jména znak *heng* 衡 (Feng 2006: 1-2). Mnoho Sophiiných předků patřilo mezi přední vzdělance a úředníky dynastie Qing 清. Děd, Chen Zhongying 陳鐘英, byl nositelem titulu *jinshi* 進士³. Otec, Chen Tao 陳韜, zastával různé úřednické pozice, mimo jiné funkci krajského prefekta v provincii Sichuan 四川. Oba muži patřili mezi proslavené učence a básníky (Cheng 2011: 263). Jeden z bratrů otce (Chen Hengzhe v životopisu neuvádí jméno) se stal učencem akademie Hanlin 翰林院 při císařském.⁴ Druhý zastával úřednickou pozici v provincii Jiangxi 江西 (Chen 2006: 22).

³ Titul *jinshi* 進士 mohli získat kandidáti palácových zkoušek, nejvyšší úrovně civilního zkouškového systému předmoderní Číny, konaných jednou za tři roky.

⁴ Členové akademie Hanlin 翰林院 patřili mezi elitní vrstvu vzdělanců a úředníků sloužící přímo císařskému dvoru.

Pro život Chen Hengzhe je mnohem důležitější rodinná tradice vzdělávání žen, kterou založila její prababička, *cainü* 才女⁵ ze Sichuanu – podle jejího nařízení mělo být každé dívce, narozené nebo přivdané do rodiny Chenů, umožněno věnovat se literatuře a umění (Chen 2006: 4–5). Díky této tradici Sophiina babička i matka Zhuang Yaofu 莊曜孚 byly vynikajícími malířkami, a stejně jako ostatní ženy v rodině Chen Hengzhe uměly psát básně a věnovaly se kaligrafii. Jak sama Sophie v autobiografii podotýká v provinciích Jiangsu a Zhejiang nebylo podobné kulturní rodinné zázemí nijak ojedinělé (2006: 5). A právě díky němu se Chen Hengzhe setkávala s pochopením rodiny pro svou touhu po vzdělání. Její matka byla vyhlášená malířka, která v dobách finančních problémů rodiny úspěšně prodávala svá díla. Byla i pokroková žena – v Sichuanu založila dívčí školu, kde sama učila (Chen 2006: 167).

Chen Hengzhe byla druhá nejstarší z osmi dětí (šest dcer a dva synové). Od svých sester se již od malička odlišovala rebelskou povahou a touhou po svobodě a vzdělání, z hlediska společenských konvencí příslušející tehdy spíše chlapcům. V sedmi letech měla být Chen podvázána chodidla. Tou dobou probíhaly v Číně rozsáhlé kampaně za zákaz podvazování chodidel, tzv. „hnutí za přirozená chodidla“ (*tianzu* 天足) a rodiče Chen Hengzhe dlouho přemýšleli, zda svým dcerám nohy po tradičním způsobu podvazovat či nikoli. Nakonec podlehl vlivu Sophiiny konzervativní babičky z matčiny strany a chodidla začali dcerám podvazovat. Chen Hengzhe se však postavila rodině na odpor. V autobiografii píše: „Samozřejmě jsem tou dobou o hnutí za přirozená chodidla věděla velmi málo, stejně tak mě nikdy nenapadlo pochybovat o racionálnosti zvyku podvazování chodidel. To, nad čím jsem přemýšlela a co jsem cítila, bylo naprosto jednoduché: podvázaná chodidla velmi bolí a nedá se s nimi moc dobře chodit“ (Chen 2006: 11). K velké babiččině nelibosti si nakonec volný růst chodidel, tzv. přirozená chodidla, vybojovala.⁶

Podvazování chodidel, tisíciletý symbol krásy a smyslnosti čínských žen, liberální myslitelé v Číně ojediněle kritizovali již po celá staletí (první kritický hlas se objevuje už za dynastie Song (Levy 1990: 65), tedy současně s ukotvováním tohoto ideálu krásy). Teprve na přelomu devatenáctého a dvacátého století v souvislosti

⁵ Cainü 才女 je označení pro literárně i umělecky nadanou dívku.

⁶ Chen Hengzhe ve své autobiografii líčí, jak si podvázaná chodidla přes noc rozvazovala a jak jednoho dne utekla před služkou, která jí je chtěla násilím obvázat, zamkla se v zadní zahradě, až nakonec matka rozhodla, že Sophiina chodidla podvázána nebudou (2006: 9-13).

s revolučními požadavky na vzdělání žen a sociální rovnost obou pohlaví začal být tento ideál přehodnocován i v očích širší veřejnosti (Levy 1990: 65). Na sklonku devatenáctého století se do hnutí za přirozená chodidla zapojili i přední čínští myslitelé a reformátoři – Kang Youwei 康有為 (1858–1927) a Liang Qichao 梁啟超 (1873–1929). Společně se západními křesťanskými misionáři bojovali za oficiální zákaz svazování chodidel. Takový zákaz byl vydán císařovnou vdovou Cixi 慈禧太后 (1835–1908) roku 1902, avšak nebyl příliš účinný. Podobné oficiální zákazy shora byly vydávány i za režimů následujících po pádu císařství, avšak přes veškeré snahy přetrval tento zvyk, zejména na venkově, hluboko do dvacátého století.⁷ Chen Hengzhe díky svým liberálním rodičům, kteří měli pro její svobodnomyslnou povahu pochopení, unikla celoživotnímu utrpení.⁸ Přesto však sama poznamenává, že zpočátku to nebylo nic, na co by byla pyšná: „Pokaždé, když domů přišli hosté, včetně mojí babičky, jsem chodidla skrývala za nohami stolu či židličky, abych na ně nepoutala pozornost hostů“ (Chen 2006: 12). A právě díky osobní zkušenosti byla Chen Hengzhe ve svých esejích zabývajících se ženskou otázkou schopna věrohodně charakterizovat submisivní postavení čínské ženy. Často se ve svých textech vracela k podvazování chodidel jakožto výrazu omezení pro čínskou ženu.

2.2 Výchova v mládí

V době, kdy Chen Hengzhe vyrůstala, byly obvyklým způsobem výuky dětí tzv. domácí školy (*jiashu* 家塾), zřizované v rámci širší rodiny či klanu.. Najatí učitelé, často absolventi nižších úrovní zkoušek, cvičili děti nejen v memorování textů, ale i v chování a morálce. Učitelé byli převážně najímáni pro výuku chlapců, o vzdělání dívek se staraly matky. Jinak tomu nebylo ani v rodině Chen Hengzhe: „Někdy dívky také navštěvovaly domácí školy, ale protože u nás tehdy nebyl žádný chlapec a matčina učenost dostačovala na naše učení, já a moje sestry jsme domácí školu nenavštěvovaly“ (2006: 32). Zpočátku se ve výchově svých dcer střídali oba rodičové, nakonec se ale rozdělili a otec vyučoval Chen Hengzhe, matka zbylé dvě dcery. Otec nezačal Hengzhe učit obvyklým titulům, kterým se učili čínské děti. Obvyklými učebnicemi pro chlapce byly (v pořadí jak uvedeno) *Text o tisíci znacích* *Qianziwen* 千

⁷ Viz dějiny podvazování chodidel v Číně (Ko 2007; Levy 1990).

⁸ Podvazaná chodidla způsobovala permanentní bolest a omezovala pohyb na drobné malé krůčky.

字文, Čtyři knihy *Sishu* 四書 a Pět kanonických spisů *Wujing* 五經.⁹ Dívky od „slabikáře“ *Qianziwen* přešly maximálně k souboru *Sishu*, *Wujing* studovaly zřídka. Otec Chen Hengzhe se rozhodl využít její bystrosti a začal s ní namísto učebních textů memorovat nejstarší čínský slovník a encyklopedii *Erya* 爾雅,¹⁰ který patří k titulům širšího kánonu tzv. 13 kanonických knih (*Shisan jing* 十三經) Chen Hengzhe celé dny recitovala starověké glosy ke klasickým spisům plné synonymních výrazů, aniž by chápala jejich smysl. Záviděla svým sestrám, které se s matkou učily přirozeně plynoucí básně. Druhá a třetí kniha, kterou Sophii otec učil, byly na učení ještě náročnější – jednalo se o otcem zaznamenané názvy míst z různých koutů země o rozsahu dvou tisíc znaků a historické záznamy, zahrnující tituly vladařů a doby, kdy vládli. Chen Hengzhe na studium těchto knih vzpomíná jako na „nejnudnější a nejútrpnější zážitek“ ze svého dětství, ale přiznává: „osud určil, že později v Šanghaji na jedné škole prožiji ještě horší zkušenost“ (2006: 32–34).

2.3 Myšlenkové vlivy v mládí

„Ve věku jedenácti, dvanácti let,“ vzpomíná Chen Hengzhe, „se v mém životě přihodily dvě věci. Tyto dvě věci se zpočátku zdály být náhodné, ale jednoho dne byly tím, co mé nejasné tužby proměnilo v konkrétní rozhodné prvky, protože nepřímo nastínily můj budoucí osud“ (2006: 44). Těmito výraznými vlivy na Sophiino rozhodnutí o životním poslání byl za prvé velký ohlas v intelektuálních kruzích na názory Liang Qichaoa a za druhé strýčkovy zajímavé historky o státu (*guojia* 國家), národu (*minzu* 民族) a cizincích, které dalece přesahovaly svět, v němž Chen Hengzhe žila.

⁹ Text o tisíci znacích *Qianziwen* 千字文 je kompendiem tisíce běžněji užívaných znaků, zkomponovaných do čtyřslabičných dvojverší. Zastával podobnou funkci jako evropské slabikáře (Zádrapa 2009: 208). Mezi Čtyři knihy *Sishu* 四書, autoritativní texty konfucianství uspořádané filosofem Zhuxim 朱熹 ve 12. století, patří Konfuciovy Hovory, Menciova kniha *Mengzi*, Cesta středu a Velké učení (Fairbank 2010: 119). Pět kanonických knih *Wujing* 五經 je souborem základních textů konfucianství, které podle legendy uspořádal Konfucius. Patří mezi ně: Kniha proměn, Kniha dokumentů, Kniha písní, Letopisy Jar a podzimu a Kniha obřadů (Fairbank 2010: 80).

¹⁰ *Erya* 爾雅, nejstarší čínský slovník, pochází pravděpodobně z období 3. – 1. století př. n. l. Sloužil především jako příručka k četbě kanonických spisů (Zádrapa 2009: 77).

2.3.1 Ovlivnění Liang Qichaovými názory

Chen Hengzhe ve svém životopise věnuje Liang Qichaovi velkou část z kapitoly *Suzao wo rensheng daolu de yingxiang* 塑造我人生道路的影響 [Vlivy, které modelovaly moji životní cestu]. Chen Hengzhe nejprve čtenáři Liang Qichaoa představuje:

Liang Qichao je jedním z vůdců tzv. Sto dní reformy z roku 1898. Poté, co bylo toto reformní hnutí poraženo, [Liang Qichao] uprchl do Japonska, zatímco ostatních šest vůdců hnutí bylo opozičně naladěnou císařovnou vdovou Cixi popraveno. Toto reformní hnutí se neshodovalo s tehdejší nově vznikajícím národně-revolučním hnutím, protože podporovalo vytvoření konstituce pod vládou Mandžůů, kdežto revoluce uskutečňovaná pod vedením Sunjatsena prosazovala zrušení monarchie a panování Mandžůů a založení republiky. Boj obou frakcí byl velmi ostrý, neboť rozdíly mezi nimi se netýkaly pouze odlišných základních politických názorů, ba navíc zahrnovaly neobyčejně emoce rozdmýchávající otázky etnicity.

Ale Liang Qichaoův talent se neprojevoval pouze v oblasti politiky. V raném věku jeho nejtalentovanější projevy a největší přínosy pro Čínu spočívaly v tom, že vlastním úsilím v oblasti vědění a literatury pilně probouzel čínskou mládež (在於他以自己在文學和知識界的努力喚醒了中國的年輕人), ve stáří byl jeho největším příspěvkem vědecký výzkum v oblasti čínské kultury a dějin. (Chen 2006: 44–45)

Pro utváření životní cesty Chen Hengzhe měl Liang Qichao výrazný vliv tím, že ve svých dílech (často na základě japonských překladů do čínštiny) představoval politické procesy, které proběhly v 19. století na západě. Snažil se tím podporovat modernizaci v Číně. Zprostředkoval tak čínské vzdělanecké vrstvě mj. povědomí o anglickém chartistickém hnutí, Velké francouzské revoluci, sjednocení Itálie, vzniku Německého císařství apod. Podobně se i Chen Hengzhe ve své profesi zabývala historickými událostmi Evropy a Ameriky, pomocí nichž chtěla povzbudit čínský národ k modernizaci a posílení národa.¹¹

¹¹ V učebnici Západních dějin Chen Hengzhe pochopitelně všechna tato témata rozebírala. Z důvodu profesionální práce historika se k nim však snažila přistupovat objektivně a na rozdíl od Liang Qichaoa je nekomentovala.

Chen Hengzhe se k Liang Qichaoovým spisům dostala skrze svého otce. Vzpomíná: „Ačkoli můj otec nesouhlasil se všemi Liang Qichaoovými názory, velmi obdivoval jeho literární nadání, jeho svobodný a uvolněný styl psaní [...]“ (Chen 2006: 46). Chen Hengzhe přiznává, že nejprve byla příliš malá na to, aby rozuměla obsahu Liang Qichaoem vydávaného časopisu *Xinmin congbao* 新民叢報 [Nový lid] ale zajímal ji nevšední vzhled periodika – obrázky ze zahraničí, fotografie. Postupně se učila číst od jednodušších článků, až ve věku třinácti let byla schopná přečíst celý časopis do posledního znaku. Chen Hengzhe považuje Liang Qichaoa za nejvlivnější osobnost pro mladou generaci počátku 20. století (Chen 2006: 46).

2.3.2 Vlastenecká hrdinka

Přibližně ve stejné době, kdy Chen Hengzhe se zápletem studovala Liang Qichaoovy články, se jí do rukou dostal krátký čínsky psaný spis o francouzské mučednici Janě z Arku (*Sheng nü Zhende* 聖女貞德) neznámého autora. Ve spojení s článkem o hrdince Velké francouzské revoluce Madame Roland (*Luolan furen* 羅蘭夫人)¹² z Liang Qichaoova *Xinmin congbao* jí učarovaly odlišné způsoby vlasteneckého boje obou žen. Chen Hengzhe zatoužila stát se také vlasteneckou hrdinkou, protože patriotismus byl jevem, který Liang Qichao ve svém časopise s nadšením podporoval. Vzhledem k tomu, že Jana z Arku nebyla hrdinkou Liang Qichaoem tolik opěvované Velké francouzské revoluce a navíc byl pro Čínu trest smrti upálením obtížně pochopitelný, protože zde neexistoval, prvotním rozhodnutím byla svým životem k srdci Chen Hengzhe blíže Madame Roland (nezapomínejme na skutečnost, že Hengzhe byla dítě a uvažovala tedy prostě a přímočaře). Chen Hengzhe ve své autobiografii vzpomíná na dlouhé noci přemýšlení, jak se stát hrdinkou typu Madame Roland, ale neskončit přitom pod gilotinou. Nakonec došla k závěru, že chce-li napodobit svoji hrdinku, musí risknout i stejný osud. Přehodnotila rovněž názor na Janu z Arku – přestože Jana se neúčastnila revoluce, projevila obdivuhodné odhodlání a Čína v této době potřebovala stejně odhodlané ženské bojovnice. Jana z Arku navíc byla mladá dívka, zatímco Madame Roland vdaná žena ve středních letech. Tak se Chen

¹² Madame Roland (1754–1793), vlastním jménem Marie-Jeanne Phlippon Roland, zvaná též Manon Roland, byla přívrženkyní Velké francouzské revoluce. Na straně girondistů podporovala demokracii a vznik republiky. V závěru revoluce byli girondisté násilně potlačeni. Madame Roland byla roku 1793 spolu s ostatními členy popravena (Tinková 2008).

Hengzhe rozhodla stát čínskou Janou z Arku (Chen 2006: 46–48). Domníváme se, že pravděpodobně i dílem sympatií s životním příběhem Jany z Arku se Chen Hengzhe rozhodla prožít své mládí v celibátu. Odpoutaná od světských zájmů a starostí se chtěla věnovat studiu a záchraně vlasti. Odmítla rodiči domluvený sňatek a plánovala zůstat navěky svobodná, aby mohla uskutečňovat svůj boj za posílení Číny na mezinárodním poli. Svému rozhodnutí nakonec nedostála a ve věku třiceti let se provdala za významnou osobnost vědeckého života v Číně, Ren Hongjuna 任鴻雋 (viz kap. 1.10).

Netrvalo dlouho a Chen Hengzhe opět přehodnotila své dětské představy. Po vypuknutí Xinhaiské revoluce (*Xinhai geming* 辛亥革命)¹³ roku 1911 byla svými vrstevnicemi lákána do armády, mezi tzv. *nüzi gansidui* 女子敢死隊 [oddíly žen ochotných zemřít],¹⁴ kde měla příležitost uskutečnit svoje dětské přání a „jedouce na bílém koni vést vojáky vstříc nepřátelským liniím“ (Chen 2006: 49). Tehdy, jako jedenadvacetiletá, už však nevěřila tomu, že ženy se hodí do armády, ba naopak byla přesvědčená, že „služba v armádě může jen způsobit, že se ženy stanou kruté a hrubé, a pokud se jedná o ženskou úlohu stát se válečníkem, je to nanejvýš lehkomyslné plýtvání časem“ (Chen 2006: 50). Tehdy již byla Chen Hengzhe skálopevně přesvědčená, že chce svůj život zasvětit studiu a vědění, jejím jediným přáním bylo odjet do zahraničí studovat západní kulturu a životní styl.

2.3.3 Tan Sitong

Kromě Liang Qichaoa vnímání světa Chen Hengzhe ovlivnil ještě jeden ze „šesti ušlechtilých mužů Sta dní reformu“ (*Wuxu liu junzi* 戊戌六君子), mladý revolucionář který byl po neúspěchu Sto dní reformu 1898 ve věku třiceti tří let popraven. Byl to Tan Sitong 譚嗣同 (1865–1898), autor filosofického spisku *Renxue* 仁學 [Studie o lidskosti]. Z *Renxue* si Chen Hengzhe odnesla nový pohled na svět: „Ve vlastním

¹³ Xinhaiská revoluce 1911 svrhla poslední císařskou dynastii v Číně a nastolila republiku.

¹⁴ S propuknutím Xinhaiské revoluce se lidé v Číně aktivně zapojovali do revolučního hnutí. Část z nich tvořila tzv. „sbory těch, kteří se odvažují zemřít“ (anglicky: Dare to Die Corps, čínsky: *gansidui* 敢死隊), jednalo se o sebevražedné radikální skupiny. Revolučního boje se chtěly účastnit i nově emancipované čínské ženy, a protože nebyly přijímány do armády mezi mužské kolegy, tvořily samostatné oddíly, mimo jiné také výše zmíněné sebevražedné jednotky. Centrem těchto sebevražedných ženských skupin byla zejména Šanghaj. Více na téma ženských armád viz (Ono 1989: 73–80). Nejznámější revolucionářkou, která se stala hrdinkou a vzorem pro mnoho dalších je Qiu Jin 秋瑾 (1875–1907), více o Qiu Jin viz (Ono 1980: 59–65). Chen Hengzhe však o Qiu Jin v žádném ze svých spisů nehovoří, nepovažuje ji za svoji hrdinku.

myšlení a energii musíme odhodit vnější podobu, abychom mohli opravdově rozpoznat své já a vlastní problémy“ (Chen 2006: 53).¹⁵ Oba muži pomohli Chen Hengzhe uvědomit si svoje životní ambice – Tan Sitong přispěl odhodláním a Liang Qichao ukázal cestu. K jejich uskutečnění potřebovala řádné vzdělání.

2.3.4 Výchova strýce Zhuang Sijiana

V třinácti letech Chen Hengzhe poprvé opustila rodinu, aby následovala svého strýčka Zhuang Sijiana 莊思緘 (1866–1932), matčina bratra, na cestě do Kantonu. Zbytek rodiny se stěhoval do Sichuanu, kde Sophiin otec získal úřad. Zhuang Sijian zastával úřednické funkce v provinciích Guangxi 廣西 a Guangdong 廣東. Zde se dostával do přímého kontaktu s cizinci, zejména Francouzi a Američany. Při každé návštěvě matky (s níž Sophiina rodina žila ve Wujinu) okouzloval Chen Hengzhe historkami o cizincích a západní kultuře. Zhuang Sijian obdivoval západní vědu, medicínu, kulturu i americké misionářky, které přišly pracovat do Číny, a Chen Hengzhe mu ráda naslouchala. Od strýce se poprvé dozvěděla, že ženy na západě si svobodně vybírají partnery. Při představě svatby s partnerem dle vlastního výběru se Sophie v dětských letech červenala a byla ráda, že jí manžela vybere otec, protože se jí to zdálo „děsivé“ (*tai ke pa* 太可怕). Nakonec to ale byla právě ona, jež si partnera podle svého uvážení vybrala a otcem domluvený sňatek odmítla (Chen 2006: 55–57).

Zato myšlenka studovat na dívčí lékařské škole, kterou v Kantonu založily americké misionářky, Chen Hengzhe od počátku nadchla. Ne, že by bylo jejím přáním stát se lékařkou, ale chtěla začít studovat, a to na jakékoliv škole. Zhuang Sijian si byl vědom Sophiiny bystrosti. Přál si, aby Chen Hengzhe překonala jeho znalosti, aby poznala mnohem více, než byl on sám schopen – aby se naučila „porozumět modernímu světu; poznat, jak věda může prospívat lidstvu; uvědomovat si nové povinnosti moderní

¹⁵ Tan Sitong ve svém nejznámějším díle *Studie o lidskosti* „nově interpretuje konfuciánskou ctnost lidskosti (*ren*) jako sílu, jež aktivizuje svět a zaručuje zásadní rovnost všech lidí“ (Cheng 2006: 594). Liang Qichao i Tan Sitong přijali myšlenku univerzalizmu, oba věřili, že může nastat společnost bez diskriminace mezi národy, založená na svobodě a rovnosti. Více o nich viz (Cheng 2006: 591–594). I Chen Hengzhe věřila v mírový přístup ke světu, v němž by si všechny národy byly rovny a války by nebyly zapotřebí. Rovněž Chen Hengzhe věřila v univerzální pojetí dějin. Podle ní by se však Čína měla stát součástí světového společenství, modernizovaného podle západního vzoru.

ženy“ (Chen 1996: 38). Věřil, že Chen „je dívka, která si může vytvořit vlastní budoucnost“ (Chen 1996: 44).¹⁶

Sophiina matka, ač byla přesvědčená, že je na to příliš brzy, po krátkém přemlouvání odchod své dcery dovolila – nechtěla bránit její ctižádosti a také věděla, že o ni bude dobře postaráno. Sichuan v té době byl velmi zaostalý kraj a oběma – matce i dceři bylo jasné, že Sophiiny ambice jít studovat by v Sichuanu byly zatraceny. Zhuang Sijianova rodina v Kantonu přijala Chen Hengzhe za vlastní dceru. On sám se intenzivně věnoval výuce Chen Hengzhe poté, co ji kvůli nízkému věku a neznalosti kantonštiny odmítli přijmout do lékařské školy v Kantonu.

Zhuang Sijian pro výuku Chen Hengzhe koupil dvě tehdy populární školní učebnice – „Běžné nové znalosti“ (*Putong xin zhishi* 普通新知識) a „Národní čítanka“ (*Guomin duben* 國民讀本). Kromě učebnic využíval k výuce Chen Hengzhe články z novin a časopisů, procvičoval s ní také kaligrafii a recitaci básní. Z učebnice *Putong xin zhishi* si Chen i v dospělosti pamatovala některé pro ni tehdy zcela nové poznatky - že je země kulatá, proč se děje zatmění Slunce a Měsíce, z jakého důvodu na podzim opadávat listí ze stromů, proč udržovat čistotu, dostávat očkování apod. (Chen 2006: 76). Díky strýčkovi se Chen Hengzhe seznámila se západními vědeckými poznatky a moderní životosprávou stejně dobře jako s klasickou čínskou vzdělaností, již jí mohl poskytnout.

Kromě vlastní výuky najal Zhuang Sijian pro Chen Hengzhe ještě učitele z města Hangzhou 杭州, aby ji vyučoval matematice. Učitel byl mile překvapen Sophiinou bystrostí – látku, kterou v chlapecké škole vyučoval několik měsíců, se Chen Hengzhe naučila během čtyř týdnů. Učitel ji chválil slovy: „Samozřejmě musím uznat, že dívky jsou chytřejší než chlapci, ale přítomný rozdíl je obrovský. Příčinu této disproporce jsem schopen vysvětlit pouze tím, že tvůj [Sophiin] mozek je čerstvý, zcela nezatížený vlivem dřívější špatné výuky, zatímco chlapci dříve byli vyučováni chybně [...]“ (Chen 2006: 78). Z této zkušenosti si Chen Hengzhe odnesla ponaučení, že je třeba děti vyučovat vhodné předměty patřičnými metodami.

¹⁶ Zhuang Sijian věřil, že existují tři typy lidí: ti, kteří vytváří vlastní budoucnost *zao ming* 造命; ti, kteří jsou smíření s daným osudem *an ming* 安命 a ti, kteří jsou rozmrzelí ze svého životního údělu, ale jsou bezmocní jej změnit *yuan ming* 怨命 (Boorman 1967: 184; Zhu 1991: 80).

Chen Hengzhe strávila s rodinou svého strýčka jeden rok (1903–1904), v rámci kterého rozšířila svoje znalosti a posílila své sebevědomí. Během tohoto roku „nevědomky z dětského světa přešla na práh dospělosti“ (Zhu 1991: 78). Při rozloučení Zhuang Sijian kladl Chen Hengzhe na srdce, aby se zbavila svých nešvarů – pláče a výbuchů vzteku. Aby, až se příště setkají, neplakala „jako malá holka“ kvůli každé maličkosti, ale ukázala se mu jako „pilně pracující mladá žena se schopností sebeovládání“ (Zhu 1991: 79). Zhuang Sijian opakovaně dodával Chen Hengzhe sebedůvěru a povzbuzoval ji, aby neztrácela naději a dál mířila za svým snem.

Vzpomínce na život u Zhuang Sijiana věnovala Chen Hengzhe nejen jednu kapitolu ze své autobiografie (a to konkrétně kapitolu sedmou s názvem: *Zai Guangdong he jiujiu zai yiqi* 在廣東和舅舅在一起! [Společně se strýčkem v Guangdongu]), ale i vzpomínkový text zařazený do sbírky *Chen Hengzhe sanwen xuanji* 陈衡哲散文选集 [Vybraná díla z prozaické tvorby Chen Hengzhe] napsaný roku 1937 s názvem *Wo youshi qiuxue de jingguo – jinian wo de jiu fu Zhuang Sijian xiansheng* 我幼時求學的經過– 記念我的舅父莊思緘先生 [Jak jsem se v dětství vydala za vzděláním – na památku mého strýce, pana Zhuang Sijiana]. Oba dva texty jsou obsahově totožné, liší se pouze zpracováním – kapitola v autobiografii plynule navazuje na předchozí text, zatímco esej tvoří uzavřený celek.¹⁷

2.4 Odchod do Šanghaje, začátek studia v moderních školách

Po roce stráveném v rodině Zhuang Sijiana začala Chen Hengzhe na strýce naléhat, aby znovu prodiskutovali možnost, že začne studovat ve škole moderního typu. Zhuang Sijianovi nezbývalo než Chen Hengzhe pustit do Šanghaje, kde se tehdy nacházely nejlepší dívčí školy. Napsal pro Sophii doporučující dopis, který jí měl zaručit přijetí na „Vlasteneckou dívčí školu“ (*Aiguo nüxiao* 愛國女校). Tu založil Zhuang Sijianův přítel Cai Yuanpei 蔡元培 (1868–1940), později známý rektor Pekingské univerzity. Netušili však, že tou dobou se Cai Yuanpei již nenacházel v Šanghaji a jím založená škola dávno pozbyla věhlasu.¹⁸ Shodou okolností nakonec

¹⁷ Pro srovnání obou textů viz viz (Chen 2006: 60–86) a (Zhu 1991: 71–81).

¹⁸ Zajímavé je, že čínská internetová encyklopedie Baidu v životopise Chen Hengzhe uvádí: „Roku 1911 nastoupila na studia do šanghajské Vlastenecké dívčí školy, spravované Cai Yuanpeiem“ (viz heslo Chen Hengzhe na Baidu). Z Chen Hengzheiny autobiografie jasně vyplývá, že do Vlastenecké dívčí školy

Chen Hengzhe nastoupila do dívčí lékařské školy, kterou právě založil přítel jednoho z vysoce postavených příbuzných (Boorman 1967: 184).

Na „Dívčí škole západní a čínské medicíny“ (*Nüzi Zhong-Xiyi xuetang* 女子中西醫學堂)¹⁹ studovala Chen Hengzhe tři roky (1904–1907). Hlavními předměty přirozeně byla medicína – tradiční/čínská i moderní/západní. Právě na této škole zažila Chen Hengzhe ještě horší zkušenost s memorováním textů, než bylo studium zeměpisných a historických názvů, jež ji kdysi učil otec. Bez obrázků a vysvětlení se žáčky učily z odborné učebnice nazpaměť vyjmenovávat přes sto názvů kostí a více než pět set názvů svalů a jejich vzájemné propojení, aniž by měly vizuální či praktické propojení s lidským tělem. Přestože na škole dívky neměly experimentální hodiny chemických pokusů (*huaxue* 化學) ani pitvy (*jiépouxue* 解剖學), často byly nuceny účastnit se přímého kontaktu s pacienty. Pro Chen Hengzhe bylo každé setkání s pacientem traumatizující zážitek, cítila, že práce s nemocnými není stvořená pro ni. Nepříliš kvalitní odbornou výuku medicíny zastínilo studium angličtiny, kterou zajišťovala dívka právě se navrátilí ze studií v Americe (Chen Hengzhe blíže nespecifikuje jméno ani jiné údaje, svoji učitelku v autobiografii označuje jako „slečna Y“. My z kontextu usuzujeme, že se jednalo o jednu z první generace čínských dívek, které odjely za studiem (medicíny či učitelství) do Ameriky na přelomu 19. a 20. století). Díky ní se Chen Hengzhe naučila základní slovní zásobu i gramatické struktury angličtiny a byla později schopná odpovídat na otázky při zkouškách k získání zahraničního stipendia na univerzitě Tsinghua (viz níže). Bezvýhodnou situaci, kdy škola nenaplnovala touhu Chen Hengzhe po studiu, medicína spolu se způsobem výuky ji děsily a zároveň neměla nikoho, kdo by jí pomohl školu změnit, záhy vyřešil její otec. V sedmnácti letech (po třech letech studia na lékařské škole) ji povolal zpět domů do Sichuanu (podle Chen 2006: 100–111).

nenastoupila, neboť nenalezla v té době již v Šanghaji nepřítomného Cai Yuanpeie. Stejně tak rok 1911 je zavádějící – tou dobou bylo Chen dvacet jedna let, žila u své tety nedaleko Suzhou a nenavštěvovala žádnou školu. V rozmezí let 1907–1911 nelze podle časových údajů v autobiografii Chen Hengzhe přesně stanovit, od kdy do kdy se zrovna nacházela na kterém místě (doma, u tety, na cestách). Nýbrž sama uvádí, že u tety žila od jara 1911 (Chen 2006: 154).

¹⁹ Škola byla spoluzaložena Li Pingshuem 李平書 (1854–1927; úředník, jenž tehdy zastával funkci ředitele Jiangnanské zbrojovky a podílel se mimo jiné i na založení lékařské společnosti a nemocnice v Šanghaji; Shi 2010: 18) a Zhang Zhujun 張竹君 (1879–?; jedna z prvních čínských žen, která vystudovala západní medicínu, zakladatelka nemocnice a dívčí školy v Guangzhou (1901) a o něco později také v Šanghaji; Bailey 2007: 25).

Důvod, proč se měla Chen Hengzhe okamžitě vrátit domů, byl prostý – bylo jí sedmnáct let, dosáhla tedy věku vhodného na vdávání. Otec jí vybral ke sňatku mladíka z vysoce postavené úřednické rodiny, ale protože znal povahu své dcery, rozhodl se s ní záležitost nejdříve osobně probrat. V této chvíli se Chen Hengzhe podruhé postavila proti tradiční poslušnosti vůči rodičům a podobně jako si před dvanácti lety nenechala podvázat chodidla, odmítla i domluvený sňatek. Řekla otci, že se nehodlá nikdy vdát, což ho patřičně rozčílilo. Chtěl ji vyhnat z domu a odmítl jí dát jakékoliv peníze na studia. Nakonec se uklidnil a Chen Hengzhe strávila s rodinou v Sichuanu více než rok. Rodiče se smířili s myšlenkou, že jedna z jejich dcer zůstane svobodná (podle Chen 2006: 124–128).

2.5 Životní krize, pobyt u tety

Po odmítnutí sňatku domluveného otcem se Chen Hengzhe cítila velmi provinile vůči rodičům. Věděla, že nechce zůstat v Sichuanu, ale zároveň se odmítala vrátit do dívčí lékařské školy. Útočiště a pochopení našla u tety, s níž začala bydlet v malém městě poblíž Suzhou 蘇州, v Changshu 常熟. Otcova sestra²⁰ byla o dvacet let starší než on sám a o více než čtyřicet let starší než Chen Hengzhe. To však nebránilo tomu, aby si byly blízké. Chen Deyi 陳德懿 patřila mezi typické *cainü* – byla talentovaná básnířka a kaligrafka, vyznala se v tradiční čínské medicíně, znala velké množství rostlin, spravovala rozsáhlou domácnost a byla také vynikající kuchařka. Otcova sestra, podobně jako Zhuang Sijian, chápala Sophiinu povahu a od dětství si ji oblíbila. Nadto tyto dvě ženy spojoval zmařený osud. Teta, byť talentovaná a vzdělaná dáma, žila nešťastným rodinným životem. Její jediný syn se oženil s nevzdělanou dívkou závislou na opiu. Brzy i on sám se stal na opiu závislý, stejně jako velká část členů rozsáhlé domácnosti Sophiiny tety. Kromě osobní lidské tragédie měla závislost na opiu

²⁰ V encyklopedii *Biographical Dictionary of Chinese Women* je uvedeno jméno tety Chen Hong (bez znaků). Tieniu Cheng ve svém článku „The Construction of „New Woman“ in Chen Hengzhe’s Autobiography“ uvádí jméno tety Chen Deyi 陳德懿 (Chan 2003: 58; Cheng 2013: 748). V životopisu Chen Hengzhe autor rovněž uvádí jméno Chen Deyi 陳德懿 (Shi 2010: 25), budeme ho proto považovat za pravdivé. Chen Hengzhe o této ženě hovoří jako o *gumu* 姑母, doslova „otcova vdaná sestra“. Ostatní autoři jméno nezmiňují. Z dostupných materiálů nelze jednoznačně spolehlivě jméno tety stanovit.

i negativní vliv na ekonomickou situaci rodiny, což Sophiina teta vnímala jako nesmírnou ostudu pro tak vysoce postavenou vzdělaneckou rodinu.²¹

U své tety strávila Chen Hengzhe několik let. Během té doby trpěla ekonomickou (nechodila do školy, tudíž jí otec podle dohody neposílal peníze) i morální krizí – zklamala sebe, strýce, nedokázala „vytvořit vlastní osud“ (*zaoming* 造命). Nicméně neztrácela zápal pro vědění a samostudiem se naučila znát kanonickou *Knihu dokumentů* (*Shangshu* 尚書), recitovat poezii svého nejoblíbenějšího tangského básníka Li Baie 李白 (701–762), s pomocí slovníku četla anglická literární díla, např. skotského básníka Roberta Burnse (1759–1796) aj. (Chen 2006: 141).

Chen Hengzhe podle svých slov u tety žila během prvních tří let Čínské republiky, tj. od roku 1911 do roku 1914. V posledním roce jí teta zajistila v rodině přítelkyně funkci domácí učitelky. Vyučovala dvě malé děti a tím si přivydělávala na živobytí (Chen 1935: 69). Tato půlroční zkušenost nejen že byla prvním opravdovým zaměstnáním, kde Chen Hengzhe pracovala za výplatu, ale rovněž byla první zkušeností s funkcí učitele. Období, kdy Chen Hengzhe žila u tety, popisuje jako „nejčernější, nejbolestivější stránku v životě a tím, kdo [mě] vytáhl z těchto podmínek a znovu nasměroval na cestu „vytvoření osudu“, byla právě teta a její hluboká důvěra a laskavost pro mě“ (Chen 1935: 70).

Podobně jako v případě strýce Zhuang Sijiana se kapitola o životě u tety v Sophiině autobiografii (*Zai Changshu he gumu zaiyiqi* 在常熟和姑母在一起 [Společně s tetou v Changshu]) z velké části shoduje s dalším vzpomínkovým textem zařazeným do jejího výboru próz nazvaným *Jinian yi wei lao gumu* 紀念一位老姑母 [Na památku starší tety], který napsala roku 1935.²²

2.6 Boxerské stipendium otevřeno pro dívky

V květnu roku 1914 zahlédla Chen Hengzhe v novinách inzerát, podle kterého škola Tsinghua (*Qinghua xuexiao* 清華學校)²³ poprvé otvírala stipendijní program

²¹ Zpracováno na základě informací z (Boorman 1967: 184–185) a (Chen 2006: 133–140).

²² Srovnej (Zhu 1991: 67–70) a (Chen 2006: 131–142). Pro anglický překlad viz (Li 1992: 129–132).

²³ Univerzita Tsinghua (*Qinghua daxue* 清華大學) byla založena roku 1911 jako přípravná škola pro vysílání studentů na stipendijní program do Ameriky. Škola i stipendia pro čínské studenty byly

pětiletého studia v USA pro dívky.²⁴ Požadavky byly pouze věk mezi osmnácti a jednadvaceti lety, zdravotní způsobilost a úspěšné složení přijímacích zkoušek. Jakmile Chen Hengzhe inzerát zahlédla, zapochybovala sice o svých schopnostech, ale vydala se za tetou Chen Deyi, aby s ní možnost účasti na přijímacích zkouškách prodiskutovala. Ta ji plně podpořila, a proto se Chen Hengzhe vydala do Šanghaje na zkoušky (Chen 2006: 167–169).

Na přijímací zkoušky se podle Chen Hengzhe přihlásilo celkem čtyřicet jedna dívek. Třicet devět z nich prošlo lékařskou prohlídkou a mohlo se zúčastnit písemné části zkoušek. Písemné testy trvaly celý týden, každý den dopoledne se zkoušelo ze tří okruhů, odpoledne další dva. Přestože Chen Hengzhe podle svých slov u některých otázek napsala, že tuto oblast „dosud nestudovala“ a odevzdala prázdný papír, zatímco u jiných otázek odpovídala velmi vágně a povrchně, umístila se na druhém místě mezi deseti dívkami přijatými do stipendijního programu z náhrady Boxerských reparací (Chen 2006: 170–171). Dříve než sama měla odvahu prolistovat noviny, v nichž vyšly výsledky zkoušek, přišel jí blahopřejný dopis od tety. Stejně tak nestihla jako první napsat radostnou novinu strýci Zhuang Sijianovi, který tou dobou pobýval v Peking. I on si o úspěchu Chen Hengzhe přečetl v novinách a byl na ni náležitě hrdý. Konečně se vydala na cestu *zaoming*.

Před odjezdem do Ameriky byli přijatí studenti povoláni do Šanghaje, aby byli seznámeni s nutnými západními zvyky a pravidly společenského chování. Pro Chen Hengzhe bylo všechno nové. Ostatních devět dívek již absolvovalo misionářské školy, tudíž byly ve větší míře seznámeny s americkou kulturou a způsobem života. Loď s čínskými studenty odplula ze Šanghaje 15. srpna 1914. Na její palubě bylo přes sto studentů Tsinghua a čtrnáct dívek, z nichž devět plulo na základě stipendia (desátá vážně onemocněla a nemohla se odjezdu do Ameriky zúčastnit). Význam události přirovnává Chen Hengzhe k důležitosti první světové války, jež propukla na začátku stejného léta – podobně jako první světová válka přinese změny ve světě, oficiální vyslání dívek na studia do zahraničí přinese velké změny čínskému lidu. Důvodem je,

financovány z přeplatků Boxerských reparací, které musela Čína po prohrané válce platit Americe. Více o procesu, jakým způsobem bylo rozhodnuto o vrácení peněz Číně na vzdělávací účely, viz (Hunt 1972: 539–559).

²⁴ Boxerské stipendium – roku 1908 americká vláda rozhodla o navrácení přeplatků Boxerských reparací ve formě stipendijních programů pro čínské studenty v Americe a zřízení přípravné školy pro tento účel (univerzita Tsinghua). Mezi lety 1909–1929 bylo do Ameriky vysláno okolo třinácti set studentů. Roku 1914 byl tento program otevřen i pro dívky (Ye 2001: 10).

že dívky na rozdíl od dříve vyslaných mužských skupin nejedou studovat politické uspořádání západních států, ani vojenské záležitosti, nýbrž jedou studovat západní kulturu (podle Chen 2006: 173–175).²⁵

2.7 Studium v Americe

Poté, co Chen Hengzhe absolvovala roční přípravu na střední škole Putnam Hall v Poughkeepsie, stát New York, nastoupila pod jménem Sophia Hung-che Chen na podzim roku 1915 do bakalářského studia v oboru historie na jednu ze sedmi věhlasných vysokých škol v Americe pro dívky, na Vassar College. Byla jednou ze dvou čínských dívek přijatých roku 1915 na Vassar (spolu s Yang Yuying alias Lucy Yang).²⁶ Během studií na Vassaru se k Sophii Chen a Lucy Yang připojily pouze další dvě čínské studentky. Sophia i Lucy se aktivně zapojily do kampusového života výukou čínštiny a přednáškami o Číně (Chan 2003: 59).

Na Vassaru Chen studovala pod vedením Lucy M. Salmon a Eloise Ellery. Lucy Maynard Salmon (1853–1927), ředitelka oddělení historie na Vassaru, byla absolventkou Michiganské univerzity (její ročník byl v pořadí druhým ročníkem otevřeným pro dívky). Na Vassar byla přijata roku 1887, aby tam vybudovala oddělení

²⁵ Profesorka Ye Weili v článku „Nü Liuxuesheng“: The Story of American-Educated Chinese Women, 1880s–1920s“, který později rozšířila a zahrнула do knížky *Seeking Modernity in China's Name*, rozděluje čínské dívky, které vyjely studovat do Ameriky na konci 19. a počátku 20. století na tři skupiny: „doktorky“ – tj. první skupina dívek studujících v Americe datovaná od poloviny 80. let 19. století do počátku 20. století. Všechny dívky z této skupiny byly již od dětství spojeny s misionářskými pokusy o vzdělávání žen v Číně a v Americe absolvovaly lékařské školy. Považovaly lékařskou profesi za ideální formu služby čínské společnosti. Druhou skupinou z období přelomu staletí (do poloviny 10. let 20. století) tvořily „novodobé dobré matky a ctnostné manželky“. Tato skupina zastávala slučitelnost moderního vzdělání s péčí o rodinu, snažila se naplnit moderní verzi dobré matky, ctnostné manželky. Třetí skupina, profesorkou Ye označovaná jako „generace Májového hnutí“ začala vznikat v polovině 10. let 20. století. Tato skupina se snažila prolomit hranice profesní kariéry, dosáhnout individuálního naplnění a práva ženy na ekonomickou samostatnost. Řešily rozpor mezi kariérou a manželstvím (Ye 1994:316–317). Skupina dívek vyslaných do Ameriky na základě „Boxerských stipendií“ se již nesnažila spojit moderní vzdělání a ctnosti ženy - manželky a matky, což se skvěle odráželo v povolání lékařky či učitelky. Tyto dívky se chtěly zapojit do všech odvětví moderní společnosti, v nichž dosud dominovali muži – bankovníctví, žurnalistika, ekonomika, architektura, politické vědy apod.

²⁶ O Lucy Yang, stejně jako o Chen Hengzhe, poslala Margaret E. Burton roku 1922 (dřívější studentka na Vassaru, členka křesťanské organizace usilující o ekonomickou a sociální proměnu postavení žen YWCA) zprávu ze své návštěvy Číny do vassarských novin Vassar Miscellany News. O Lucy Yang Margaret E. Burton napsala: „Lucy Yang je vdaná a žije v Kantonu. Učí na škole založené skupinou Číňanů v Kantonu [...]. Lucy učí Angličtinu a hudbu“ (článek „Vassar in China“, s. 5 novin). Margaret E. Burton o práci všech dívek, které studovaly v USA a s nimiž se na své cestě po Číně setkala, hovoří s obrovským obdivem. Kromě zmínek v článcích vassarských novin a krátké poznámce v knize „Patriots“ or „Traitors“? A history of American Educated Chinese Students se nám o Lucy Yang nepodařilo dohledat žádné jiné informace.

historie. Brzy se stala tamní profesorkou. Lucy M. Salmon odmítala tradiční způsob výuky historie, tedy memorování dějepisných faktů, namísto toho podporovala své studenty ve srovnávání a kritickému posuzování různých interpretačních názorů dříve, než si udělají vlastní závěr. Krom toho se měli snažit od začátku pracovat s prameny a ty posléze srovnávat s poznatky obsaženými v sekundární literatuře. Svými přednáškami se snažila studenty, resp. studentky, motivovat k opravdovému historickému bádání, učila je, jak posuzovat a analyzovat zdroje a následně vytvářet vlastní nezávislou práci (Rodriguez 2004). Tímto přístupem k výuce studentů byla Sophia H. Chen vysoce motivovaná a sama se jej později (při práci profesorky na čínských univerzitách) snažila uplatňovat při výuce studentů – namísto memorování textů se snažila vést studenty k tomu, aby si sami hledali materiály, diskutovali o nich a promýšleli historická fakta a souvislosti.

Eloise Ellery v době Sophiiných studií na Vassar byla profesorkou Evropských dějin a přiměla Chen Hengzhe, aby se zaměřila na komparativní studia čínské a evropské historie. Eloise Ellery (1874–1958) sama nastoupila do prvního ročníku na Vassar roku 1893. Pod vedením Lucy M. Salmon za čtyři roky absolvovala a byla přijata do prestižního akademického sdružení Phi Beta Kappa. Mimo Vassar studovala i na Cornellově univerzitě a na pařížské Sorbonně. Od roku 1916 se stala profesorkou na Vassar a vyučovala historii. Slečna Ellery a Sophia H. Chen se spřátelily – Ellery dokonce v polovině 20. let spolu se svým otcem navštívila Sophii v Číně, kde měla možnost seznámit se s předními představiteli mladé inteligence Číny té doby.²⁷

Sophia H. Chen absolvovala na Vassar v oboru historie roku 1919. Získala bakalářský titul, stala se nejlepší studentkou v ročníku a byla také přijata do Phi Beta Kappa, národní čestné společnosti.²⁸ Díky tomu získala stipendium pro magisterské studium na Chicagské univerzitě. Zde absolvovala o rok později (1920) s titulem M. A. z historie. Diplomovou práci napsala na téma: *The Intercourse between China and the West in Ancient and Mediaeval Times (221 B. C.–1367 A. D.)*.²⁹ Avšak se studiem na

²⁷ Informace o Eloise Ellery jsme získali z biografické poznámky uvedené před seznamem archivních materiálů uložených na Vassar, na stránce Guide to Eloise Ellery Papers, 1870–1959 (bulk 1923–1958).

²⁸ Národní čestná společnost Phi Beta Kappa se etablovala na různých amerických vysokých školách (formálně jako tajná společnost) a přijímala do svých řad vysoce erudované studenty. Byla založena roku 1776 na William and Mary College ve Virginii (Barnhart 1954).

²⁹ Zjištěno podle katalogu chicagské univerzitní knihovny na URL: <https://catalog.lib.uchicago.edu/vufind/Record/4462933>

Chicagské univerzitě příliš spokojená nebyla, vzhledem k důrazu na školní výuku a nedostatku prostoru pro samostatný výzkum (Boorman 1967: 185; Chan 2003: 59).

2.8 Setkání s Hu Shiem a Ren Hongjunem

Během svých studií na Vassaru se Chen Hengzhe seznámila s dalšími dvěma významnými muži svého života. Byli jimi budoucí manžel Ren Hongjun 任鴻雋 (1886–1961) a nejlepší přítel Hu Shi 胡適 (1891–1962). S Ren Hongjunem se seznámili roku 1916, když Sophia H. Chen o letních prázdninách navštívila Ithacu ve státě New York. Ren Hongjun tehdy studoval chemii na Cornellově univerzitě (1912–1916). Roku 1917 Ren Hongjun navštívil Chen Hengzhe na Vassaru a osobně ji seznámil se svým přítelem Hu Shiem. Hu Shi v předmluvě k Sophiině sbírce próz *Xiao yu dian* 小雨點 [Malé kapky deště] vzpomíná: „Během posledního roku v Americe jsem si se Sophií vyměnil na čtyřicet, padesát dopisů, ale dosud jsme se osobně nesetkali. Teprve krátce před odjezdem jsem ji společně se Shuyongem³⁰ přijel na Vassar navštívit a tak jsme se konečně seznámili“ (Chen 1985: 2). Z tohoto setkání vzniklo celoživotní přátelství, což dokazuje i Hu Shiova báseň zařazená do sbírky *Changshi ji* 嘗試集 [Pokusy]. Báseň je věnovaná Ren Hongjunovi a Chen Hengzhe a nazývá se jednoduše a výstižně: „*Women san ge pengyou* 我們三個朋友 [My tři přátelé]“.³¹ Již od 30. let 20. století se objevují spekulace o skutečných vztazích mezi „třemi přáteli“.³² Přes veškeré debaty o „lásce“ mezi Chen Hengzhe a Hu Shiem, neexistuje jediný spolehlivý důkaz, který by potvrdil více než vřelý přátelský vztah trvající do konce života. Chen Hengzhe obdivovala Hu Shiův talent a úspěchy, Hu Shi v Chen Hengzhe našel „nejranějšího

³⁰ Ren Shuyong 任叔永 je Ren Hongjunovo zdvořilostní jméno.

³¹ Báseň „*Women san ge pengyou*“ poprvé vyšla roku 1920 v časopise Nové mládí (*Xin qingnian* 新青年). Hu Shi ji složil na počest zasnoubení Ren Hongjuna s Chen Hengzhe a společného přátelství (Yi 2004: 67–68). Báseň zařadil Hu Shi do své sbírky poezie v jazyce *baihua*, kterou nazval *Changshi ji* (viz Hu 1985: 81–83).

³² Článek, který tuto vlnu diskuzí rozpoutal vyšel 20. dubna 1934 v šanghajském „desetideníku“ (*xunkan* 旬刊) *Shiri tan* 十日談. V tomto článku autor vystupující pod přezdívkou *Xiang Gong* 象恭 popisuje, jak svatba Chen Hengzhe a Ren Hongjuna je „bolestná historie, která vede člověka ke smíchu i k pláči“ (Shi 2010: 173). Podle autora se měla Chen Hengzhe zamilovat do Hu Shia a požádat ho o uzavření partnerství na studiích v Americe. Hu Shi na její žádost zprvu neodpověděl, chtěl dostat svému slibu a vzít si čínskou manželku, s níž měl domluvený sňatek, proto nakonec Chen Hengzhe odmítl, ale z pocitu zodpovědnosti ji seznámil se svým přítelem Ren Hongjunem (Shi 2010: 173–174). Proti článku se pochopitelně Hu Shi i oba manželé ohradili a společně se radili, jak se zbavit falešných pomluv. Ze Sophiina životopisu víme, že se nejprve seznámila s Ren Hongjunem a ten ji později seznámil se svým přítelem Hu Shiem. Ač mezi nimi vzniklo silné pouto přátelství, všechny články „dovádějící“ partnerskou lásku mezi Chen Hengzhe a Hu Shiem považujeme za nepravdivé výmysly.

druha“ (*zuizao de tongzhi* 最早的同志; Chen 1985: 6). Přehled argumentů a spekulací o vztazích v trojúhelníku Hu Shi – Chen Hengzhe – Ren Hongjun podává v článku „The Eternal Friendship Between Hu Shi and Chen Hengzhe“ Yi Zhuxian (2004: 66–86). Stejným námětem se zabývá i Fan Hongye v článku „*Women san ge pengyou: Hu Shi, Ren Hongjun he Chen Hengzhe* 我們三個朋友: 胡適、任鴻雋和陳衡哲 [My tři přátelé: Hu Shi, Ren Hongjun a Chen Hengzhe]“ (Fan 2005). My se, podobně jako oba autoři, přikláníme k názoru, že Chen Hengzhe prožila šťastné manželství po boku Ren Hongjuna a s Hu Shiem ji spojovalo nerozlučné přátelství a vzájemný respekt.³³

Chen Hengzhe se s Ren Hongjunem seznámila v době, kdy společně s Hu Shiem byli editory časopisu pro čínské studenty v Americe *Liu Mei xuesheng jibao* 留美學生季報 (Chinese Students Quarterly). Sophia H. Chen byla požádána, aby se stala přispěvatelem do časopisu. Tehdy Hu Shi se svými přáteli – Ren Hongjunem, Mei Guangdim 梅光迪 (1890–1945) aj. diskutoval o „literární revoluci“ (*wenxue geming* 文學革命), tedy o Hu Shiově myšlence používat pro literární vyjadřování jazyk *baihua* 白話, nikoli ve vysoké literatuře doposud výhradně užívaný *wenyan* 文言.³⁴ Chen Hengzhe se do otevřené diskuze mezi tyto muže nezapojila, ale jednoznačně se připojila na stranu osamoceného Hu Shiho, zatímco ostatní byli proti – sami byli zvyklí psát ve *wenyanu* a neuměli si představit, že by jazyk *baihua* byl schopen nahradit tradiční literární jazyk. Právě v této souvislosti označil Hu Shi Sophii H. Chen jako *zuizao de tongzhi* (Chen 1985: 4–6). Zatímco Hu Shi a jeho přátelé vedli teoretické debaty o literární revoluci, Chen Hengzhe neváhala a vytvořila pro *Liu Mei xuesheng jibao* první povídku psanou v *baihua* (roku 1917). Povídka nese název *Yi ri* 一日 [Jeden den] a vypráví jeden den ze života nově přijatých studentek do prvního ročníku vysoké školy v Americe, od ranního budíku po zvonek ohlašující večerku.³⁵ Sophia H. Chen v jazyce *baihua* napsala i další povídky, básně, eseje a jiné texty (resp. není známo žádné dílo Sophie H. Chen, v němž by použila *wenyan*). Prvenství Chen Hengzhe v psaní povídek v *baihua* však bylo záhy zastíněno velikánem čínské literární tvorby Lu Xunem 魯迅

³³ Navíc existují důkazy o Hu Shiově lásce k mladé Američance Edith Clifford, dcerou jednoho z profesorů na Cornellově univerzitě (viz Egan 2009).

³⁴ *Baihua* je literární jazyk psaného projevu založený na jazyce blízkém hovorové řeči. *Wenyan*, tradiční literární jazyk vyšší literatury, byl založen na nápodobě klasické čínštiny z období 5.–3. století př. n. l. *Wenyan* se v průběhu staletí velmi vzdálil od mluveného projevu a bez důkladného studia byl nesrozumitelný.

³⁵ Pro anglický překlad celé povídky viz (Dooling 1998: 91–99).

(1881–1936), jenž roku 1918 v časopisu Nové mládí publikoval povídku Deník blázna (*Kuangren riji* 狂人日記). Deník blázna bývá všeobecně považován za první povídku v jazyce *baihua*, která započala čínskou literární revoluci. Povídka Sophie H. Chen pak bývá považována za „méně významný experiment, který předcházel, ale měl málo společného s velkými reformami, jež se rychle rozšířily na čínské literární scéně ve druhém desetiletí dvacátého století“ (Ng 2003: 21). Povídka Chen Hengzhe skutečně nedosahuje takových literárních kvalit, aby mohla být považována za průlomovou. Jedná se spíše o deníkový záznam událostí tak, jak šly za sebou, resp. promluv jednotlivých postav, než promyšlenou konstrukci vedoucí k důmyslné pointě. Povídku *Yiri*, podobně jako celou sbírku *Xiao yu dian*, můžeme považovat spíše za pokusy v povídkové tvorbě. Sama Chen Hengzhe od 30. let přestala povídky psát a zaměřila se na psaní sociálně-kritických esejů.

2.9 První profesorka na Pekingské univerzitě

Roku 1920 Chen Hengzhe ukončila studia v Americe a s magisterským titulem z Chicagské univerzity se téhož roku vrátila do Číny. Na přímlovu Hu Shia jí Cai Yuanpei, tehdejší rektor Pekingské univerzity (*Beijing daxue* 北京大學, zkráceně Beida), nabídl profesorský post v oboru západní historie. Sophia H. Chen se tak stala první vysokoškolskou profesorkou v dějinách Číny (a konečně se seznámila s Cai Yuanpeiem, na jehož dívčí škole měla původně v Šanghaji studovat). Pekingská univerzita byla od poloviny prvního desetiletí 20. století centrem intelektuálního dění v Číně. Hu Shi zde vyučoval filosofii, Ren Hongjun přírodní vědy. Soustředily se zde i další významné postavy vědecko-společenského života, mezi jinými také Chen Duxiu 陳獨秀 (1879–1942), zakladatel Nového mládí (*Xin qingnian* 新青年) a Li Dazhao 李大釗 (1888–1927) – oba byli významní představitelé počátků komunistického hnutí v Číně (Boorman 1967: 185; Yi 2004: 67).

Chen Hengzhe kromě vyučování na Pekingské univerzitě přispívala do různých periodik. Publikovala články v Novém mládí, *Nuli zhoubao* 努力週報 (The Endeavor), *Dongfang zazhi* 東方雜誌 (The Eastern Miscellany), *Xiaoshuo yuebao* 小說月報,

Xiandai pinglun 現代評論 včetně literárních příloh výše zmíněných časopisů (Boorman 1967: 185). Stala se tak plnohodnotným účastníkem Hnutí za novou kulturu.³⁶

2.10 Manželství, rodina

Roku 1920 se Sophia H. Chen zřekla svého předsevzetí zůstat svobodná a provdala se za Ren Hongjuna. Bylo jí tehdy již třicet let. Od té doby byla Chen Hengzhe častokrát nucena řešit dilema mezi profesní kariérou a rodinným životem. Poprvé se vzdala kariéry roku 1921 (po pouhém roce ve funkci profesorky na Pekingské univerzitě), když odešla s Ren Hongjunem a nedávno (1921) narozenou dcerou do Šanghaje. V té době se rozhodla věnovat dceři a přípravě prvního vydání učebnice nazvané *Dějiny Západu* (*Xiyang shi* 西洋史). Ren Hongjun v letech 1922–1923 v Šanghaji působil jako editor prvního moderního vydavatelství v Číně – *Commercial Press* (*Shangwu yinshuguan* 商務印書館; Boorman 1967: 185, Boorman 1968: 220; Feng 2006: 8).

Chen Hengzhe a Ren Hongjun spolu měli dohromady tři děti. Všechny díky dobrému rodinnému zázemí, důrazu na vzdělání, životu mezi předními akademiky Číny první poloviny 20. století a podpoře rodičů dosáhly úspěchů ve svých oborech. Nejstarší dcera Ren Yidu 任以都, známá spíše pod jménem E-tu Zen Sun, vystudovala jako její matka historii na Vassaru se zaměřením na socioekonomické dějiny a zůstala žít v Americe. Na Radcliffe College získala doktorát s disertační prací na téma železnic v moderní Číně. Spolupracovala s předním americkým historikem na Harvardově univerzitě zabývajícím se problematikou Číny Johnem Kingem Fairbankem - napsala pod jeho vedením příspěvek na téma akademické komunity v letech 1912–1949 do *The Cambridge History of China, vol. 13* a podílela se na knize *China's Response to the West*.³⁷ Pomáhala Owenu Lattimorovi, americkému badateli zaměřenému na Čínu

³⁶ Hnutí za novou kulturu (*Xin wenhua yundong* 新文化運動) označuje úsilí mladé čínské inteligence od poloviny desátých a po dvacátá léta 20. století o modernizaci čínské kultury – jazyka a písemnictví, náboženství, rozvoj vědy. Často splývá s Májovým hnutím.

Májové hnutí, označované rovněž jako Hnutí 4. června (*Wusi yundong* 五四運動), propuklo 4. května 1919 mohutnými demonstracemi čínských studentů v reakci na rozhodnutí mírové konference ve Versailles o ponechání části čínského území Japonsku. Tato demonstrace vyvolala vlnu protestů a posílila čínský nacionalismus. Inteligence vzdělaná na západě se přiklonila k odvržení zastaralých čínských tradic a přejímání myšlenek ze západu. Hlavními požadavky Májového hnutí byla demokracie, lidská práva, odvržení tradice, věda, moderní vzdělávání a ustanovení jazyka *baihua* jako hlavního jazyka literatury.

³⁷ Viz Teng (1982) a Sun 1986 (361–420).

a střední Asii z Univerzity Johna Hopkinse, zaznamenávat rozhovory s lidmi z Vnitřního Mongolska v letech 1950 – 1952. Samostatně publikovala na různá témata – administrativní termíny dynastie Qing 清, čínský těžební průmysl, obchod s hedvábím, technologie a další.³⁸

Druhá dcera Chen Hengzhe a Ren Hongjuna Ren Yishu 任以書 (jejímž kmotrem se stal Hu Shi) absolvovala roku 1951 rovněž na Vassar, vrátila se do Číny, učila v Šanghaji na Institutu cizích jazyků (*Waiguoyu xueyuan* 外國語學院) a starala se o své rodiče až do jejich smrti. Zemřela roku 1997. Nejmladším dítětem pak byl syn Ren Yian 任以安, jenž se rovněž po absolvování Harvardu natrvalo usídlil v Americe. Úspěšně se zabýval geologií (Feng 2006: 9–10).³⁹

2.11 Post-Májové období

Roli vysokoškolské profesorky si Sophia H. Chen Zen zopakovala ještě dvakrát. Poprvé v letech 1924–1925, kdy učila západní dějiny na Jihovýchodní univerzitě (*Dongnan daxue* 東南大學) v Nankingu (Ren Hongjun zastával tehdy funkci viceprezidenta této univerzity) a podruhé v letech 1930–1931, kdy se vrátila na Pekingskou univerzitu. Posléze se Chen Hengzhe definitivně rozhodla věnovat se rodině a psaní. V časopisech publikovala sociálně-kritické texty, historické eseje a monografie. Díky dobrému vzdělání v čínské i západní kultuře pomáhala rozšířit kulturní komunikaci mezi oběma světy. Kromě výše zmiňovaných periodik spolu s manželem, Hu Shiem a dalšími založili roku 1932 časopis otevřený liberálním názorům *Duli pinglun* 獨立評論 (Independent Critic; Boorman 1967: 185, Chan 2003: 59–60).

Pro *Duli pinglun* napsala Sophia H. Chen téměř padesát článků – sociálně-kritické články, recenze knih, životopisy, cestovní zápisky a jiné eseje a stala se jedním z nejvýznamnějších přispěvatelů do periodika. Častými tématy se pro Chen Hengzhe stalo vzdělávání, mládí, postavení žen ve společnosti, kritika špatných sociálních poměrů a zaostalosti některých oblastí Číny. Publikovala dvě sbírky esejů a povídek – výše zmíněné *Xiao yu dian* a *Hengzhe sanwen ji* 衡哲散文集 ([Hengzheina sbírka esejů]). Jako vystudovaná historička se věnovala rovněž historiografické práci a napsala

³⁸ Odstavec sepsán podle medailonku E-tu Zen Sun, viz (Cheng 2003: 495–497).

³⁹ Více informací o dětech Chen Hengzhe není k dispozici.

tři knihy: o západních dějinách (učebnice), evropské renesanci a vlivu křesťanství v Evropě.⁴⁰

Sohia H. Chen byla schopná „obnovit příběh západní civilizace v termínech majících význam pro její lid“ (Boorman 1967: 185). Kromě toho rovněž smysluplně předkládala obraz Číny západnímu světu. Jako členka čínského výboru Institutu tichomořských vztahů (Institute of Pacific Relations)⁴¹ se účastnila několika mezinárodních konferencí – v Honolulu (Havaj) roku 1927, v Kjótu (Japonsko) roku 1929, v Hangzhou (Čína) roku 1931 a v Banffu (Kanada) roku 1933. Po konferenci v Kjótu se delegáti rozhodli vytvořit knihu, která by napomohla lepšímu pochopení současné čínské kultury na západě. Chen Hengzhe se stala hlavní editorkou sborníku nejrozumnějších příspěvků čínských delegátů na konferenci, anglicky psané knihy s názvem *Symposium o čínské kultuře* (Symposium on Chinese Culture). Sama v úvodu poznamenává, že největší podíl na konferenci byl věnován tématům kultury (celkem tři z jedenácti dnů), a dále tuto skutečnost komentuje:

Nebylo záměrem mým, ani autorů této knihy, představit historii čínské kultury. To by byl pro tuto malou knížku příliš ambiciózní projekt. Předmětem tohoto svazku je představit čtenářům barvitý obraz současné čínské kultury, s důrazem na její proměňující se etapy. Avšak v některých případech [autoři] považovali pro lepší porozumění projednávané situace za nezbytné [napsat] úvodní poznámku o historickém pozadí. A někteří z autorů dokonce upřednostnili uchopit historickou stránku příslušných témat za základní bod diskuze. (Zen 1931: Editorial Foreword)

⁴⁰ Historiografické práci Chen Hengzhe se budeme věnovat podrobněji v kap. 5.

⁴¹ Institut tichomořských vztahů byl pod taktovkou Američanů ustanoven, jako trvalá a nezávislá mezinárodní asociace sdružující státy Pacifiku, roku 1925 na první konferenci v hawajském Honolulu. V rámci Institutu měly jednotlivé tichomořské země spolupracovat na výzkumu a objasňování vzájemných problémů a vztahů. Tato spolupráce měla „zlepšovat právní a administrativní postupy tam, kde současné metody měly tendenci brzdit mezinárodní harmonii a dobré pocity, a tak přímo podporovat mezinárodní přátelství [...]“ (Hooper 1988: 100). Institut byl plně aktivní od 20. do 50. let 20. století. Institut vydával časopis nazvaný *Pacific Affairs*, který je nehlédě na zrušení Institutu roku 1960 vydáván dodnes. Více o činnosti Institutu tichomořských vztahů viz Hooper (1988: 98–121). Chen Hengzhe se jako delegátka zúčastnila až druhé konference, konané roku 1927 rovněž v Honolulu. Pro časopis *Pacific Affairs* publikovala například stať nazvanou „China's Changing Culture“, v níž shrnula snahy o proměnu čínské kultury od jejího střetu se západní civilizací a také hlavní problémy, s nimiž se Čína podle jejího názoru musí vypořádat. Viz Zen (1931: 1070–1081). Tato stať je shodná se závěrečným esejem „China's Cultural Problems“ v *Symposiu o čínské kultuře*, který napsala Chen Hengzhe.

V *Symposiu o čínské kultuře* se objevují příspěvky Hu Shia, Cai Yuanpeie, Ren Hongjuna, Ding Wenjianga 丁文江 (1887–1936), Zhao Yuanrena 趙元任 (1892–1982) a dalších významných osobností kulturně-vědeckého života v Číně. Chen Hengzhe do *Symposia* přispěla esejí „Shrnutí čínských kulturních problémů“ (China's Cultural Problems). V ní rozebírá problémy čínské kultury, které se vynořily z přímé konfrontace se západním světem a navrhuje jejich řešení selektivním výběrem určitých prvků z obou kultur a vytvoření nové, světové civilizace (Zen 1931: 305–316). Tento esej byl rovněž začleněn do anglicky psané sbírky esejů Sophie H. Chen *Čínská žena a čtyři další eseje* (The Chinese Woman and Four Other Essays; Chen 1934).

2.12 Válečné období, odchod z veřejného života

Roku 1935 byl Ren Hongjun jmenován prezidentem Sichuanské univerzity. Celá rodina s výjimkou nejstarší dcery, která tehdy chodila do školy v Pekingu, přijela v prosinci do hlavního města provincie Sichuan Chengdu 成都, aby se zde na necelý rok usídlila. Chen Hengzhe byla šokována chudobou a sociální zaostalostí v provincii. Napsala pro *Duli pinglun* sérii článků kritizující špatnou politickou a sociální situaci v Sichuanu. V reakci na to se zdvihla obrovská vlna osobní kritiky Chen Hengzhe v provinčním tisku. V červenci roku 1936 Sophia H. Chen Sichuan opustila a vrátila se do Pekingu. Ren Hongjun rezignoval ze svého postu a přijel do Pekingu až roku 1937. Po vypuknutí čínsko-japonské války v červenci 1937 rodina odjela do Šanghaje – mimo zónu okupovanou Japonci. Avšak nedlouho po přestěhování do Šanghaje, Japonci obsadili i toto území. Následujících několik let rodina prchala před válkou a stěhovala se z místa na místo. V letech 1939 – 1941 se usídlili v Kunmingu 昆明, kde Ren Hongjun zastával funkci generálního tajemníka a ředitele chemického výzkumného ústavu na Academia Sinica. V listopadu 1941 odjela Chen Hengzhe se svými dvěma mladšími dětmi do Hong Kongu, kde je chtěla dát do školy. Záhy byl však Hong Kong napaden Japonci a Sophia H. Chen zůstala odtržená od manžela a od nejstarší dcery, která tou dobou studovala v Americe. Teprve v červnu roku 1942 se jí podařilo z Hong Kongu uprchnout a usídlila se v Chongqingu 重慶, tehdy sídla čínské vlády, kde prožila zbylá válečná léta. Chen Hengzhe byla zděšena a rozčílena poměry panujícími v oblastech ovládaných kuomintangskou vládou – finanční korupcí, spekulacemi

a hromaděním majetku úředníků a obchodníků (Bieler 2004: 206; Boorman 1967: 186; Boorman 1968: 221; Chan 2003: 60; Shi 2010: 204-210).

Po vítězství komunistické strany a založení Čínské lidové republiky 1949, Chen Hengzhe a Ren Hongjun zvažovali, kterým směrem se dále ubírat. Odchod do Ameriky za svými dětmi zavrhl a stejně tak kvůli zklamání z válečných let odmítl odchod s kuomintangskou vládou na Taiwan. Rozhodli se zůstat v Šanghaji. Ren Hongjun zůstal aktivní ve vědeckých a vzdělávacích záležitostech pod komunistickou vládou a to až do své smrti 9. listopadu 1961. Chen Hengzhe se po roce 1949 stáhla z veřejného života a přestala publikovat. V ústraní přestala traumatizována Kulturní revolucí,⁴² kvůli onemocnění očí nemohla číst ani psát. Sophia H. Chen zemřela v zapomnění v Šanghaji 7. ledna 1976 ve věku osmdesáti šesti let (Boorman 1967: 186–187; Chan 2003: 60–61).

⁴² Velká proletářská kulturní revoluce (*Wuchanjieji wenhua dageming* 無產階級文化大革命; 1966–1976) byla ideologická kampaň rozpoutaná vůdcem čínské komunistické strany Mao Zedongem (毛澤東; 1893–1976). Během Kulturní revoluce mělo dojít ke změnám v čínské společnosti, vymýcení korupce, decentralizaci politické moci a zavedení masové demokracie. Záhy se tato kampaň vymkla kontrole a vypukl teror. Ve vykonstruovaných procesech byly obviněny a perzekvovány stovky tisíc lidí, zejména z řad inteligence a vyšších společenských vrstev. Kulturní revoluce s sebou přinesla i obrovské ztráty na kulturním dědictví a rozvrat ekonomiky.

3 Počátky moderního vzdělávání dívek v Číně

Ze všech pozoruhodných změn, které se udály v Číně během poslední dekády, žádná není významnější než změna postoje ke vzdělávání žen. Aktivní zájem, dokonce i nadšení nahradily lhostejnost a odmítání minulých staletí. Čína začíná rozpoznávat, že pokud chce být skutečně silná v nové historické éře, do níž právě vstupuje, její ženy musí dostat takové vzdělání, které pročistí a pozvednou národní život v jeho zdroji – v domácnostech. (Burton 1911: 5)

V roce 1909 strávila mladá Američanka Margaret E. Burton se svým otcem šest měsíců na inspekční s cílem zmapovat stav vzdělávání v Číně. Navštívila několik dívčích škol založených misionáři i čínskými mecenáši. Po návratu do Ameriky se dál věnovala studiu vzdělávání žen v Číně (a Japonsku) – jak to bylo před příchodem západních vlivů a jaká je současná situace. V roce 1911 vydala knihu *The Education of Women in China*. V této knize se zaměřila na počátky moderního vzdělávání čínských dívek, které jim umožnil příchod misionářů. Věnuje se absolventkám těchto škol a jejich snaze o další rozšíření počtu škol pro dívky. Zabývá se i následně vznikajícími vládou financovanými školami a všeobecně se rozšiřujícím povědomím o důležitosti moderního vzdělávání čínských žen (Burton 1911).

Zájem mladé Američanky o vzdělávání čínských žen nebyl ojedinělý. Modernizace Číny v 19. století po střetu se západními zeměmi s sebou přinesla i ženské emancipační hnutí. Tradičně bylo postavení čínské ženy vnímáno jako submisivní v rodině i ve společnosti – poslušná dcera a ctnostná manželka z vnitřních komnat. Možnosti projevit talent a nadání ve vnějším světě, za zdmi rozsáhlé domácnosti, byly minimální. Oficiální vzdělávání pro ženy neexistovalo, byly vyučovány matkou a v bohatších rodinách i domácími učiteli.⁴³

⁴³ Ačkoli například Hu Shi v projevu *Social Disintegration and Readjustment*, který přednesl roku 1933 na Chicagské univerzitě upozorňuje na skutečnost, že postavení ženy v tradičním rodinném systému nebylo nikdy tak nízké, jak se konvenčně tvrdí: „Autorita matky a tchýně je velice dobře známa. Dokonce i manželka je vždy hrůzou pro svého manžela; žádná jiná země na světě nemůže soutěžit s Čínou v postavení národa tolika manželů pod pantoflem“ (Gulliver 2008: 260). Své silné postavení si žena podle Hu Shia vydobyla buď láskou, krásou, osobností, nebo pouhým faktem, že nemohla být ze své pozice svržena, tj. že bylo takřka nemožné se s manželkou rozvést (Tamtéž: 260). Hu Shiova poznámka je zcela namístě. My se však budeme nadále zaměřovat na submisivní postavení čínské ženy ve společnosti a rodině vzhledem k proklamovanému ideálu, nikoli uskutečnění v realitě.

S příchodem misionářů do Číny, mezi nimiž byly i ženy, se začala situace proměňovat. Ženy - misionářky, ač většinou nedosáhly vyššího vzdělání, byly všechny gramotné a většina z nich se stala učitelkami na misionářských školách nebo lékařkami. Přinášely do Číny osvětu ve věcech moderní hygieny, protestovaly proti konkubinátu, polygamii či zabíjení novorozeňat. Velkým dílem se zasadily také o potlačení podvazování chodidel. V povýšení postavení čínské ženy je snad nejdůležitější jejich průkopnická práce v oblasti vzdělávání. Vůbec první školu pro dívky v Číně založila roku 1844 křesťanská misionářka Mary Ann Aldersey (první misionářka-žena v Číně) v otevřeném přístavu Ningbo pod patronátem londýnské „Společnosti na podporu ženského vzdělávání na Východě“ (Society for Promoting Female Education in the East). Roku 1905 navštěvovalo misionářské základní školy 7 168 dívek a 2 761 studentek bylo ve školách na vyšším stupni. Ačkoli kvalita misionářských škol velmi kolísala, byla to jediná možnost pro mladé dívky, jak získat moderní vzdělání srovnatelné s tím, které bylo přístupné mužům (Cohen 1978: 582-583).

V počátcích se misionářské školy setkávaly s nedůvěrou – v cizince a cizí náboženství a byly opředeny pověrami o unášení dívek, o čarodějnických místech (*yaomo shijie* 妖魔世界), o ďábelském duchu (*yaoqi* 妖氣) aj. Teprve po rozšíření osnov o výuku angličtiny v 80. letech 19. století (původní náplní studia na misionářských školách byla výuka jednoduchých křesťanských a konfuciánských textů v čínštině, šití, vyšívání, základy zdravotní péče a jiné domácí práce) se zájem o školy zvýšil (Bailey 2007: 12–13).

Intenzivní snahy reformátorů od 90. let 19. století o reorganizaci vzdělávání v Číně, jež vrcholily na počátku století dvacátého zrušením tradičního zkouškového systému a zavedením škol moderního typu, se odrazily i v otázce vzdělávání žen. Roku 1898, na vrcholu Sta dní reformu, byla v Šanghaji založena první dívčí škola z iniciativy čínských sponzorů (*Zhongguo nüxuetang* 中國女學堂). Zakladateli této školy byli významní reformátoři s manželkami, mezi nimiž nechybí jména jako Liang Qichao (a jeho první žena Li Huixian 李蕙仙), Zheng Guanying 鄭觀應 (komprador, reformátor), Kang Guangren 康廣仁 (mladší bratr Kang Youweie), Jing Yuanshan 經元善 (vedoucí Šanghajské telegrafické kanceláře), Chen Jitong 陳季同 (bývalý diplomat qingské vlády v Paříži a jeho manželka Francouzka s čínským jménem Lai Mayi) a další. Krom toho byla škola podporována další stovkou reformátorů (Kang Youwei,

Tan Sitong, ...), stejně tak i zahraničními diplomaty (a jejich ženskými příbuznými) a západními misionáři. Na škole vyučovaly výhradně ženy a v prvním ročníku nastoupilo dvacet studentek. V roce 1900, kdy byla škola konzervativními úředníky během Boxerského povstání donucena ukončit svoji činnost, již bylo registrovaných 70 studentek. Po dlouhých diskuzích o osnovách nově vznikající školy bylo stanoveno, že škola bude kombinovat západní a čínské vědění za účelem zvýšení inteligence, pečovat o morálku a posilovat tělesné zdraví studentek. (Bailey 19–24).

Přestože první dívčí škola založená čínskými sponzory fungovala pouhé dva roky, znamenala průlom ve veřejném vzdělávání dívek. Oficiálně sice dívky stále nebyly zahrnuty do nově vznikajícího školského systému, ale počet škol, ať již založených misionáři či čínskými reformátory a mecenáši, se zvětšoval (byť vzhledem k chlapeckým školám v malém měřítku).⁴⁴ Na podzim roku 1902 Wu Xin 吳馨 (člen šanghajske džentry, který prosazoval vzdělávání žen jako součást celkového plánu na posílení země) založil druhou dívčí školu v Šanghaji: *Wuben nüshu* 務本女塾. Ve stejném roce založil Cai Yuanpei „Vlasteneckou dívčí školu“, do níž původně měla na doporučení strýce Zhuang Sijiana nastoupit Chen Hengzhe. O něco později byla založena *Nüzi Zhong-Xiyi xuetang*, tedy škola, v níž Chen Hengzhe nakonec studovala (vidíme tedy, že nastoupila do jedné z prvních dívčích škol založených v Číně vůbec, nepočítaje misionářské školy). Postupem času vznikaly další školy pro dívky - roku 1905 jich bylo 71 (s 1 761 studentkami) a do roku 1906 se jejich počet více než ztrojnásobil na 245 (6 791 studentek). Narůstající počet dívčích škol a zájem o ně přiměl qingskou vládu reagovat. Roku 1907 byly vydány předpisy pro dívčí základní školy a školy, v nichž studovaly budoucí učitelky, čímž byly oficiálně schválena možnost dívek navštěvovat základní školy. Záhy nato bylo vydáno nařízení o důležitosti vzdělávání dívek, avšak pod oficiálním dohledem, aby bylo zabráněno „korupčním praktikám a zneužívání“ (*liubi* 流弊). Za účelem cíle vlády rozvíjet znalosti dívek a zároveň zachovávat tradiční morálku, osnovy pro dívčí učitelské školy (pro dívky ve věku 15-19 let) zahrnovaly pedagogiku (kladoucí důraz na propojení rodinné výchovy a státu), čínštinu, historii, zeměpis, aritmetiku, přírodní vědy, zpěv, tělocvik, avšak rovněž zahrnovaly domácí práce (vyšívání, řemeslné dovednosti), zásady moderní hygieny a morální výchovu – poslouchat rodiče (včetně manželových rodičů) a být dobrými matkami. Podle nařízení z roku 1907 mělo rovněž být striktně dodržována

⁴⁴ Následující odstavec byl zpracován podle Bailey (2007: 25–33).

pohlavní segregace – tj. dívky měly být vyučovány ženami, chlapci muži, nikoli jinak (dosud na dívčích školách vyučovali ženy i muži, domácími učiteli rovněž mohly být ženy i muži bez rozdílu). Administrativní zaměstnanci dívčích škol již mohli být muži, avšak museli být starší padesáti let a pohybovat se mimo území školy. Obdobná nařízení platila i pro základní školy. Rok 1907 se stal přelomový v oblasti dívčích škol. Vláda oficiálně upřednostnila veřejné školy před domácí výchovou. Přestože počet dívčích škol se pohyboval ve stovkách, zatímco počet škol chlapeckých byl několik desítek tisíc, jednalo se o významnou kulturní proměnu čínské společnosti – čínským ženám bylo dovoleno opustit vnitřní komnaty, byly fyzicky vidět, byly vzdělanější, z čehož jasně vyplývá, že se čím dál víc začaly zapojovat do společenského života.

Zatímco na domácím poli byla Chen Hengzhe, dalo by se říci, mezi prvními studentkami na dívčích školách, její studium v zahraničí Ye Weili řadí až ke třetí generaci – po „doktorkách“ a „novodobých dobrých matkách a ctnostných manželkách“, tj. do „generace Májového hnutí“. ⁴⁵ Generace „doktorek“ je spojena s ranými misionářskými aktivitami v Číně (buď byly misionáři adoptovány, nebo se narodily čínským křesťanům). Tyto studentky absolvovaly americké lékařské školy v 80. a 90. letech. První z nich, Jin Yunmei 金韻梅 (1864–1934) ⁴⁶ absolvovala roku 1885 na lékařské škole v New Yorku a další tři dívky se k ní záhy připojily. Byly jimi Xu Jinhong 許金? (Hü King-eng, 1865–1929), Shi Meiyu 石美玉 (anglickým jménem Mary Stone, 1872–1954) a Kang Aide 康愛德 (Ida Kahn, 1873–1931). ⁴⁷ Po návratu z Ameriky byly vlídně přijaty čínskou společností - chovaly se podle morálních zásad a zároveň byly profesionály ve svém oboru. Liang Qichao na jejich příkladech ukazoval důležitost vzdělávání žen v Číně (Ye 2001: 116–129). Pozoruhodné na této skupince dívek je, že se vracely ze studií v Americe ve stejné době jako jejich mužští protějšci, oficiálně vyslaní na inspekční cestu qingskou vládou, aby obhlédli americký systém vzdělávání, zatímco v případě dívek se jednalo čistě o soukromý počín. Po absolvování amerických vysokých škol se vracely do Číny v době, kdy se tamní misionářské školy

⁴⁵ O tomto dělení jsme se zmiňovali již v životopisné kapitole Chen Hengzhe, zde uvádíme pro porovnání. Práce Ye Weili se zaměřuje výhradně na studentky v USA a my se budeme držet jeho osnovy – zahraniční studia dívek v Japonsku ponecháme stranou.

⁴⁶ V domě u Jun Yunmei žil nějaký čas i Jaroslav Průšek. Na „starou dámu“ vzpomíná v knize *Sestra moje Čína* (Průšek 1940).

⁴⁷ O životě tří z těchto doktorek (konkrétně Xu Jinhong, Shi Meiyu a Kang Aide + několika dalších žen), napsala výše zmiňovaná Američanka Margaret E. Burton roku 1912 knihu *Notable Women of Modern China*. Popisuje v ní rodinné zázemí, studium a pozdější profesní kariéru mladých doktorek.

pro dívky začínaly ukotvovat, drtivá většina čínských žen byla nevzdělaná a jen minimum mužů absolvovalo studium na vyšší úrovni.

Na podzim roku 1907 (v Číně byla téhož roku oficiálním nařízením schválena školní docházka pro dívky) přijela do Ameriky první skupinka dívek na základě oficiálních stipendií. Tři dívky byly přijaty na Wellesley College díky stipendiu, jež univerzita nabídla Duan Fangovi 端方 (1861–1911, významný politik na konci dynastie Qing) při jeho inspekční cestě po USA. Duan Fang zorganizoval přijímací zkoušky, z padesáti kandidátek byly vybrány tři a ty posléze měly možnost studovat na Wellesley College. Většina dívek, které odjely na studia do Ameriky, však byla samoplátkyněmi a podobně jako předchozí generace „doktorek“ pocházely z misionářských rodin. Do financování zahraničních studií pro své dcery však začala vstupovat i nová městská elita – profesionálové z různých oborů a obchodníci. Této druhé vlně dívek studujících v Americe profesorka Ye přezdívá „novodobé dobré matky a ctnostné manželky“. Tato skupina odjížděla na studia v prvním desetiletí 20. století. Ye se domnívá, že tyto dívky více podléhaly tradičnímu postoji, než jejich předchůdkyně. Snažily se získat moderní vzdělání a zároveň trvaly na domácnosti, jakožto základnímu místu v životě ženy, byly vzornými hospodyněmi, dobrými matkami a ctnostnými manželkami. Většina z nich se stala učitelkami. Povolání učitelky pro ně byl způsob, jak předávat svoji vizi moderní ženy, tj. vzdělané vzorné hospodyně.⁴⁸ Druhá generace dívek navracejících se po studiích v USA zpět do Číny plně zapadla do kontextu doby. Po otevření veřejného vzdělávání pro dívky byl stále velký důraz kladen na péči o domácnost, hygienu, ruční práce, což byly povinné předměty stanovené osnovami pro všechny školy. Dívky absolvovaly misionářské či nově vznikající čínské školy a s tímto zázemím jim přišlo samozřejmé takto stanovený ideál moderní ženy dále rozvíjet. Obrat přišel až s následující generací – generace Májového hnutí.

Zatímco předchozí dvě vlny zahraničních studentek byly stále vázány na domácí prostředí, generace třetí, která začala na studia do Ameriky odjíždět okolo roku 1914, naopak byla kariérně orientovaná. Tyto dívky opustily domácí prostředí a snažily se naplnit vlastní touhu po vzdělání, chtěly dosáhnout profesionalizace a ekonomické soběstačnosti. Většina z nich řešila dilema mezi kariérou a manželstvím, což vidíme i na příkladu Chen Hengzhe – otázka, zda upřednostnit kariéru či rodinu ji provázela celý

⁴⁸ Odstavec byl sepsán na základě informací z knihy profesora Ye Weili (2001: 129–136) a také z informací v jeho starším článku (1994 : 325–330).

profesní život. Dívky z „generace Májového hnutí“ vstupovaly do oblastí, které na rozdíl od doktorek a učitelek nijak nesouvisely s rolí matky-manželky. Studovaly chemii, bankovníctví, žurnalistiku, politické vědy, ekonomii, sociologii, architekturu, stomatologii aj.⁴⁹ Na rozdíl od svých předchůdkyň se již nesnažily sloučit úlohu vzorné matky a manželky s moderními znalostmi, opustily domácí sféru a začaly pracovat na veřejnosti. Hledaly sebeuplnění, díky němuž budou prospěšné celé společnosti. Jejich vnímání vlastní úlohy bylo výsledkem právě probíhajícího Hnutí za novou kulturu, v němž se objevovaly myšlenky čínského feminismu, a setkání s americkým feministickým hnutím, které jejich názory posílilo a radikalizovalo. Společně se sílící myšlenkou individualismu, jež zaplavila Čínu v době Hnutí za novou kulturu, se změnil i pohled na ženy – „v kontextu zacházení se ženami jako s důstojnými jedinci, byla položena otázka ekonomické nezávislosti žen, která byla považována za nezbytnou součást ženské emancipace“ (Ye 1994: 335).

Během doby, kdy se školní systém pro dívky v Číně teprve začal rozvíjet a panovaly na něj rozporuplné názory, z Ameriky se již vracela druhá generace mladých studentek. Stejně tak, jako v Číně nepanovala obecná shoda o výhodách vzdělávání dívek, o zaměření školních osnov, ani o postavení ženy ve společnosti (tj. zda se má na stejné úrovni jako muži zapojit do modernizace a stabilizace Číny, nebo má primárně dále zastávat funkci „manažerky“ domácnosti – což by znamenalo podřízení mužům a zaměření školních osnov na domácí práce a distingovanost chování), nebyly si ani dívky se západním vysokoškolským vzděláním jisté svojí rolí ve společnosti. Naopak, dívky z „generace Májového hnutí“ již byly více podpořeny domácím systémem školství – od počátku Čínské republiky (resp. od oficiálního vyhlášení v září 1912) bylo schváleno smíšené školství pro dívky i chlapce na úrovni základních škol (přičemž dívky stále měly v osnovách hodiny vyšívání) a poprvé povoleno sekundární vzdělávání pro dívky (separátní od chlapců, s hodinami vyšívání a „řízení domácnosti“ *jiazheng* 家政; Bailey 2007: 68). Sociální role dívek byla posunuta za hranice domácnosti, dívky se více účastnily veřejných akcí (atletické soutěže, vojenské přehlídky, protestní pochody, kampaně za veřejné blaho), zapojily se i do boje za politická práva. Přestože počet studujících dívek oproti chlapcům byl i nadále velmi malý a stále převládaly debaty, jakým způsobem vzdělávání dívek usměrňovat na správnou cestu (tj. aby neopouštěly

⁴⁹ Nutno přiznat, že stále převážná většina dívek studovala konvenčnější obory – vzdělávání, literatura, historie apod.

svoji primární povinnost matky-manželky), bylo jasné, že do vytváření nové společnosti je třeba zapojit i moderní vzdělanou ženu.⁵⁰

Přestože od roku 1912 byla povolena koedukace na nižším stupni, převážná většina škol zachovávala segregaci. Debaty o smíšeném vzdělávání chlapců a dívek vyvrcholily v lednu 1920, kdy tehdejší rektor Pekingské univerzity Cai Yuanpei potvrdil, že začne na univerzitu přijímat kvalifikované dívky. O měsíc později, tedy v únoru 1920, bylo na nejprestižnější univerzitu v zemi přijato devět dívek ve věku mezi 19 a 28 let – šest se zapsalo na filosofii, dvě na angličtinu a jedna na studium čínštiny (Bailey 2007: 109). Únor 1920 byl pro oblast žen a vzdělávání průlomový ještě jednou skutečností – Chen Hengzhe přijala funkci profesorky historie na Pekingské univerzitě a stala se tak první vyučující ženou na instituci vyššího vzdělávání v Číně.

Pekingská univerzita byla ve dvacátých letech centrem kulturního života v Číně. Tvořila platformu Hnutí za novou kulturu, resp. Májového hnutí, a sdružovala významné postavy intelektuálního života tehdejší Číny. Od roku 1917 se profesorem filosofie a angličtiny na Pekingské univerzitě stal Hu Shi (po návratu ze studií v Americe). Hu Shi je považován za vůdce Hnutí za novou kulturu. Zastával mnoho funkcí vedoucích k reorganizaci Pekingské univerzity. Sám vyučoval velké množství předmětů a aktivně se podílel na přijetí *baihua* jako oficiálního univerzitního jazyka, včetně přijetí moderní interpunkce. Na univerzitu přilákal mnoho významných postav nového vědeckého a intelektuálního života v Číně.⁵¹ Mezi nimi byla i Sophia Chen Zen, která právě dokončila studia na Chicagské univerzitě.

Chen Hengzhe nastoupila na univerzitu 11. září 1920 a pracovala zde necelý rok. Přednášela západní historii a vyučovala angličtinu. Pro Sophii Chen Zen to byla druhá životní zkušenost s funkcí učitelky – poprvé soukromě vyučovala děti v domácí škole a nyní přednášela studentům na univerzitě. Zpočátku byla z akademického života nadšená a svou radost vyjádřila v dopisu Hu Shiovi z 9. října 1920 svým typickým stylem – texty (převážně dopisy, v menší míře i odborné texty) Chen Hengzhe

⁵⁰ Pro přehledná porovnání počtu studentek, dívčích škol, situace v provinciích a celkového vývoje výuky dívek v období rané Čínské republiky, včetně snah usměrnit chování dívek, jež se vymklo kontrole viz Bailey (2007: 83–104).

⁵¹ Více o působení Hu Shia na Pekingské univerzitě viz článek Ouyang Zheshenga „Hu Shi and Beijing University“ (2008: 36–55). O počátcích Pekingské univerzity s jejího centrálního postavení pro novou inteligenci viz Timothy B. Weston (2004) *The Power of Position: Beijing University, Intellectuals, and Chinese Political Culture, 189–1929*.

protkávala anglicismy, snad pro výstižnější vyjádření. Jakoby anglické výrazy Sophii při psaní umožňovaly plynulejší tok myšlenek:

我最喜歡的是 drama（戲劇），預科也很有趣味，他們的年紀還輕，腦子還很 receptive，我現在很想 inspire 他們一點求學問的精神，實在不專限在教歷史。研究課只上了一次，還不能下什麼判語。不過他們大部是老先生了（有的恐怕連兒媳也有了！），教室中的空氣不大能夠 balance。據我看來，他們大概還能做點自助的研究，不過恐怕他們的 idea 已經固定了，別的意思不大能接受罷？但是這也不過是一個 hasty judgement。

Nejraději mám drama, ale přípravné kurzy jsou také zajímavé. [Studenti na přípravných kurzech] jsou mladí, jejich mozek je velmi receptive a já se v nich snažím inspire ducha touhy po vzdělání, skutečně se neomezují jen na výuku historie. Magistrům jsem přednášela pouze jednou, zatím nemohu vyřknout žádný soud. Avšak většina z nich jsou starší studenti (obávám se, že někteří z nich dokonce mají ženy a děti). Atmosféra ve třídě často nemůže dosáhnout balance. Podle mého názoru tito studenti mohou pravděpodobně provádět nějaký samostatný výzkum, avšak obávám se, že jejich názor je již pevně ukotvený, cožpak jsou ještě schopni přijímat odlišné myšlenky? Ale toto je pouze příliš hasty judgement. (Shi 2010: 91)

Jak je vidět, Chen Hengzhe do nových studentů vkládala velké naděje. A studenti si také novou profesorku oblíbili – ať již to byla zvědavost, nebo skutečný zájem o probíranou látku, na Sophiiny hodiny docházeli i studenti z jiných fakult. Avšak nadšení z pilnosti studentů netrvalo dlouho. Po dalším měsíci výuky se Chen Hengzhe rozhodla vzdát (původně nejoblíbenějších) hodin dramatu. V dopise Hu Shiovi ze 3. listopadu 1920 si stěžuje na ledabylost studentů: „Na dnešní hodině dramatu jsem se zeptala studentů, kdo si přečetl zadaný úkol z minulé hodiny. Z šedesáti, sedmdesáti studentů zvedlo ruku pouze čtyři, pět lidí. Toto se opakovalo již potřetí“ (Shi 2010: 93). Chen Hengzhe, která se od malička vyznačovala netrpělivou povahou, žádala Hu Shia, aby za ni během čtrnácti dnů (kdy dokončí právě probírané téma) našel náhradu. Nenajde-li náhradu, jako záložní řešení Chen Hengzhe navrhla snížit počet vyučovaných hodin. Hu Shiovi jako důvody uvedla lenost studentů a svoje podlomené zdraví z nedostatku odpočinku. Ve skutečnosti byla situace ještě složitější – Chen Hengzhe zjistila, že ve svých třiceti letech (poměrně vysokém věku) otěhotněla. Kromě

velké radosti obou rodičů se celá situace silně dotkla Hu Shia. Na jedné straně svým dvěma blízkým přátelům přál štěstí, na straně druhé ho potkalo veliké zklamání. Chen Hengzhe byla na Pekingskou univerzitu přijata díky Hu Shiovu úsilí – věřil v její znalosti a schopnosti, proto se za ni zaručil. A po pár měsících výuky už Sophia usilovala o snížení počtu hodin z důvodu těhotenství, což znamenalo, že po narození dítěte se nebude moci dále své práci naplno věnovat. Hu Shiova vize zaměstnávat ženy na univerzitě odhalila své stinné stránky a vrátila se zpět na začátek. O to více ho situace zasáhla, oč bylo složitější v nedostatku kvalifikovaných lidí najít uprostřed semestru náhradu (Shi 2010: 91–94).

Hodin dramatu se sice Chen Hengzhe vzdala, ale stále na Beida vyučovala západní historii. Z dob svých studií na Vassar si pamatovala, jak silně na ni zapůsobil způsob výuky, který praktikovala Lucy M. Salmon a sama se jej ve své profesi snažila aplikovat. Dbala na to, aby studenti sami hledali materiály, jež by doplňovaly to, co ona přednášela na hodinách. Ač byl tímto způsobem výuky na studenty kladen velký tlak, pro jejich budoucí práci historiků měla tato metoda jisté výhody – naučili se prakticky vyhledávat a třídit informace získané z pramenů, rozšiřovali si obzory a projevovali schopnost vlastního výzkumu.

Kvůli postupujícímu těhotenství Chen Hengzhe v jarním semestru 1921 požádala o volno. Její pocit zahanbenosti kvůli tomu, že zklamala důvěru v ni vloženou a že již nedokáže plnit své profesní povinnosti, poněkud zmírnila shoda náhod. Poté, co učitelé na osmi pekingských institucích vyššího vzdělávání nedostali po několik měsíců zaplacení, vypukly na jaře 1921 demonstrace studentů a učitelů (Sun 1986: 385; Lin 2005: 43). Demonstrace přerušily výuku na Beida a ostatních školách na několik měsíců, ve kterých Chen Hengzhe již nemohla plnit své profesorské závazky. Začátek následujícího zimního semestru byl o měsíc odložen, aby se výuka přerušného jarního semestru doplnila dříve, než začne semestr nový. Mezitím Chen Hengzhe 24. července 1921 porodila prvorozenou dceru. Po narození dcery se Chen Hengzhe ještě nějaký čas pokoušela vymyslet způsob, jak skloubit povinnosti matky s vyučováním na Pekingské univerzitě, ale nakonec po konzultaci s Ren Hongjunem se rozhodla ze své funkce odejít (Shi 2010: 94–101). Na konci roku 1921 po více než roce první univerzitní profesorka opustila své zaměstnání kvůli mateřským povinnostem.

4 Americká historiografie a netradiční metody Lucy M. Salmon

Dříve než se zaměříme na podrobný rozbor učebnice Chen Hengzhe o západní historii, považujeme za nutné alespoň schematicky naznačit vývoj historiografie v 19. a na počátku 20. století v Evropě a Americe, která Chen Hengzhe ovlivnila. Zhruba sto let před tím, než Chen Hengzhe začala v USA studovat historii, v oblasti západního historického bádání se udála radikální změna – historiografie se stala profesionální disciplínou soustředěnou na univerzitách, případně v dalších výzkumných centrech.⁵² Ústředním motivem procesu profesionalizace historického bádání byla pevná víra ve vědecký status historie. Historikové byli přesvědčeni, že metodologicky kontrolovaný výzkum může vést k objektivnímu poznání. Nová historická disciplína vzešla z prostředí německých univerzit a byla reprezentována osobností Leopolda von Rankeho (1795–1886). Rankeho snahou bylo proměnit historii v čistou vědu praktikovanou profesionálně trénovanými historiky, zároveň však určenou pro širokou veřejnost. Historický výzkum byl pro Rankeho důvěrně spojený s kritickou metodou analýzy pramenů, a to zejména politických dokumentů. Historik se podle Rankeho přístupu měl zdržet hodnocení minulosti, měl se omezit pouze na to, aby ukázal „jak tomu skutečně bylo“ (*wie es eigentlich gewesen*).⁵³ Zároveň však Ranke doplnil svou koncepci o idealistickou filosofii hledání božího vedení v dějinách, které historikovi ukáže to, co je v nich univerzální. Pro nové profesionální historické bádání zavedl Ranke na univerzitách vedle výkladových hodin seminář, kde cvičil budoucí historiky v kritické analýze textu.

Podle Rankeho vzoru podstoupila historická studia profesionalizaci ve druhé polovině 19. století téměř ve všech evropských zemích, stejně jako v USA a po reformách na počátku období Meidži také v Japonsku. Přesun k německému modelu znamenal ústup od širší kulturní historie (psané s ohledem na literární aspekt) směrem k historii těsněji zaměřené na politické dějiny (vytvářející s vědeckým přístupem). Přesto však každá země Rankeho model modifikovala po svém – jiný byl obraz Rankeho metody v domácím prostředí, jiný v Americe. My se dále zaměříme na americkou koncepci. Američtí historikové oddělili Rankeho kritickou analýzu pramenů, která splývala s jejich potřebou dát historii vědeckou úctyhodnost, od jeho idealistické filosofie božího vedení, jež jim byla cizí. Kromě kritické metody analýzy pramenů přijali také instituci

⁵² Následující charakteristika západní historické vědy vychází z knihy historika Iggerse (2005: 1–47).

⁵³ Více o Rankeho často citované frázi *wie es eigentlich gewesen* viz úvod jeho knize (2011: xiv).

semináře jako prvek profesionalizace historické vědy. Ranke byl historiky ve Spojených státech považován za otce „vědecké“ historie, za nefilosofického historika soustředěného na zjišťování skutečnosti, zejména v politické a institucionální oblasti (Iggers 1962: 18). Profesionalizace s sebou přinesla vyloučení žen z oficiální historiografické disciplíny. Historiografická práce byla pro většinu žen spojena s literárním nadáním, patriotismem a výukou dětí na školách. Ženy se zapojovaly zejména do vytváření neoficiální historie na lokální úrovni. Protože v 19. století nebylo vysokoškolské vzdělání pro ženy běžnou záležitostí a (až na výjimky) jim nebyl umožněn přístup na historické univerzitní semináře ani do archivů, kde by se mohly zapojit do analýzy dokumentů na vědecké (akademické) úrovni, stala se profesionální vědecká historiografie doménou mužů.⁵⁴

V americké historiografii se záhy, již od 90. let 19. století začal objevovat kritický přístup k Rankeově „politické“ historii, která byla vyhrocena do čistého zkoumání písemných politických dokumentů uložených v archivech. V rámci „nové historie“,⁵⁵ jež je nejvíce spojována se jménem Jamese Harvey Robinsona (1863–1936) a jeho dílem *The New History* (1912), se začal uplatňovat sociální přístup k historii, který se zaměřoval na jednání člověka jako společenské bytosti. Zastánci „nové historie“ byli přesvědčeni o sociálním pokroku jako objektivní skutečnosti. Historiografické práce by se podle nového přístupu neměly omezovat pouze na politickou či institucionální historii, ale měly by zahrnovat dějiny ekonomiky, náboženství, literatury i společnosti. „Nová historie“ hledala spolupráci historiografie s nově vznikajícími společenskými vědami. Robinson vytvořil koncepci progresivní, „žijící“ historie, která měla popisovat sociální pokrok. Historie byla v jeho učebnicích prezentována na modelu evoluce vypůjčeném z biologických věd, tedy jako ústřední vyprávění oproštěné od všeho, co zaniklo a co je neobvyklé, tj. vyprávění, které by se vyvarovalo všech „slepých uliček“ nepokračujících do přítomnosti. Zastánci „nové historie“ byli přesvědčeni o kontinuitě a jednotě dějin v tom smyslu, že žádná změna se neudála ráz na ráz ve všech aspektech lidského života, ale změny přichází postupně, vyvíjí se a v různé míře zasahují různé aspekty společnosti. Podle Robinsonova progresivního přístupu k historii by historik měl využít zkušeností minulosti,

⁵⁴ Na toto téma více viz Des Jardins (2003 : 21–24).

⁵⁵ „Nová historie“ je volné označení pro skupinu historiků, kteří se na počátku 20. století začali vymezovat vůči výhradnímu zaměření historie na politická témata. Z „nové historie“ je nejlépe definovatelná vlivná frakce „progresivních historiků“, mezi něž patřil právě Robinson. My budeme pracovat s pojetím historie Robinsona, jakožto nejčastěji uváděným zástupcem „nové historie“.

generalizovat je a použít k lepšímu chápání problémů současnosti. Hlavním úkolem historiografie podle Robinsona bylo vysvětlit, jakým způsobem se zformovala moderní západní civilizace. Proto všechny historické záznamy, které jsou vůči formování moderní civilizace irelevantní a nedůležité, musely být z historické práce vypuštěny (Allardyce 1982: 705).

Robinsonovy učebnice byly v podstatě dějinami myšlení, které se neomezovaly na velké myslitele, ale snažily se pochopit mentální vyhlídky té doby s přesahem výkladu k ekonomickému, sociálnímu a kulturnímu rozvoji. Robinsonova „nová historie“ prosazovala eurocentrickou koncepci, tj. studium historie založené na studiu evropských dějin, které jsou chápány jako dějiny lidské civilizace, z nichž v duchu „progresivního“ pojetí dějin vyrůstá současná společnost, a té je Amerika součástí. Co se týče formy, byly Robinsonovy učebnice koncipovány jako narativ začínající semknutým popisem pokroku od prehistorických dob do konce středověku, poté následovalo rozšíření působnosti moderní Evropy a jejího vlivu na jiné kontinenty. Ve výsledku to znamenalo, že minulost byla podřízena přítomnosti, historie byla nahlížena z perspektivy dneška, tj. toho, k čemu minulost dospěla (a analogicky my hledáme v minulosti kořeny toho, co je dnes). Evropa byla interpretována jako sídlo modernity a zdroj současného způsobu chování a myšlení.⁵⁶ James H. Robinson působil v letech 1895–1919 jako profesor historie na Kolumbijské univerzitě, která se stala kolébkou „nové historie“.⁵⁷ Zde se s koncepcí „nové historie“ setkal Hu Shi i další čínští učenci z doby Hnutí za novou kulturu (více viz níže).

Nový, sociální, přístup k historiografické práci, který postupně nahradil politické dějiny, opět otevřel prostor pro ženy-historičky, jež se již dlouhou dobu zabývaly společenskými tématy. Bonnie G. Smith v příspěvku „Gender and Historical Understanding“ ve sborníku *Learning History in America: Schools, Cultures, and Politics* rozebírá, jak původně profesionalizace historiografie zároveň způsobila „pomužštění“ historie – nejen, že byla muži psána, muži byli rovněž jejími tématy (především státníci, politikové, králové a jejich politické či vojenské zájmy).

⁵⁶ Odstavec zformulován na základě informací z nedávno publikované přehledové práce o moderní historiografii Iggerse a Wanga (2008: 162–163), doplněné podle staršího článku G. Allardyce (1982: 705).

⁵⁷ Životopisná data J. H. Robinsona jsme převzali z hesla „James Harvey Robinson“ v online encyklopedii Britannica.

Ženy se od samého vzniku profesionální historiografie pokoušely proniknout do této [výhradně mužské] oblasti jako výzkumnice (*researchers*) nebo univerzitní profesorky, zároveň se také pokoušely integrovat ženy do velkého vyprávění (*master narrative*). Jejich úsilí se většinou zdálo být bizarní, zbytečné nebo kruté podvratné vůči vysokým cílům historie. Bylo obtížné najít správnou osobnost ve světě tak prosyceném mužskými obrazy jako „páni“ (*masters*), „mniši“ a „vojáci“ a jinými, které velcí profesionálové popisovali v jejich činnostech. (Smith 1994: 112)

Jednou z průkopnic uznání historiografické práce žen byla Lucy Maynard Salmon, která vyučovala Chen Hengzhe na Vassar (již jsme se o ní zmiňovali v životopisné kapitole). Lucy Salmon začala svoji kariéru úspěšnou magisterskou prací na téma „Historie moci ustanovující prezidenta“ (*History of the Appointing Power of the President*), která byla rovněž publikována v prvním svazku *Papers of the American History Association* (AHA)⁵⁸ roku 1886. Přestože byla Lucy Salmon svými mužskými kolegy přehlížena a při studiích vedena jen díky svému talentu a znalostem školiteli, kteří nepovažovali akademické vzdělání za vhodné pro ženy, touto prací si Lucy Salmon na akademickém poli získala reputaci. Jako členka AHA pak pravidelně přednášela na výročních setkáních, začlenila se do akademické „mužské“ společnosti a její práce byla, alespoň některými, mužskými kolegy uznávána (Des Jardins 2003: 38–41). Lucy Salmon svojí magisterskou prací plně zapadla do politické historiografie založené na Rankeově vědeckém přístupu, která v USA ke konci 19. století ještě převládala. Salmon se rozhodla využít autoritu, již mezi muži historiky získala touto tradičně pojatou prací k tomu, aby začala prosazovat nové metody sociálního přístupu k historiografii. Její myšlenky propojení historiografie se společenskými vědami se ve značné míře shodovaly s pojetím „nové historie“, která byla až o několik let později v Americe „kodifikována“ J. H. Robinsonem v práci *The New History*. Lucy Salmon se zaměřila na historii domácí služby a další témata, která zapojila ženy do historie (nejen jako autorky, ale i jako předměty výzkumu). Tato témata však byla odmítána i těmi, kteří Lucy Salmon původně uznali jako nadanou historičku na základě její magisterské práce věnované otázkám politických dějin. Zatímco dnes je její činnost považována za

⁵⁸ Americká historická asociace (AHA) byla založena v roce 1884 a je nejstarší a největší společností sdružující všechny vědce a profesory zabývající se historickými tématy, bez ohledu na rasu, pohlaví, náboženství či politické názory. Jejím úkolem bylo (a je) podporovat historická studia, výuku historie, rozšiřovat a zpřístupňovat historické materiály. Více o asociaci viz Arthur S. Link (1985) „The American Historical Association, 1884 – 1985: Retrospect and Prospect.“

průkopnickou, ve své době si vysloužila mnoho kritiky a její texty byly renomovanými akademickými časopisy odmítány. Lucy Salmon v duchu nové sociální historie zaměřovala svůj výzkum na maličkosti všedního dne.⁵⁹

Podobný přístup Lucy Salmon aplikovala i při výuce na Vassar, jedné z prvních institucí vysokoškolského vzdělávání pro dívky, kam byla přijata roku 1887, aby zde vybudovala samostatné oddělení historie (dříve byla historie vyučována jen jako okrajový předmět jinými odděleními). Odmítla konvenční výuku historie založenou na předčítání a memorování učebnic zaměřených na fakta politických dějin. Namísto toho na svých seminářích vyžadovala aktivní spolupráci a trénovala své žáčky v samostatném historickém výzkumu. Po studentkách vyžadovala interpretaci libovolných materiálů jako historických pramenů (vedle běžných historických dokumentů to byl například i lístek z prádelny, novinové články či architektonické stavby a uspořádání měst; Rodriguez 2004). Salmon si na rozdíl od většiny svých konzervativních současníků uvědomovala, že existuje bohatá historie, která není zachycena v dokumentech. Na svých seminářích vtahovala studentky do aktivní účasti do dění ve společnosti, zvyšovala společenské uvědomění dívek i jejich politickou aktivitu (sama byla členkou mnoha organizací – od akademických, přes feministické, až po spolek usilující o čistotu města). Salmon prezentovala své metody jako „moderní vývoj historických studií“ (Rodriguez 2004). Přijala také myšlenku kontinuity a jednotnosti dějin.⁶⁰

Z výše shrnutého vývoje americké historiografie v 19. a počátku 20. století vidíme, proti čemu se Lucy M. Salmon vymezovala („politické dějiny“) a naopak, jaký přístup si zvolila za vlastní („nová historie“). Sociální zaměření dějepisectví aplikovala i při výuce dějin na Vassar. Lucy Salmon byla originální ve svém smýšlení, učebních metodách (i metodách výzkumu), snaže se zlepšit výuku historie na školách (od středních škol po univerzity) i svou sociální angažovaností (bez ohledu na to, že byla jako žena přehlížena – např. až do roku 1920 neměla volební právo). Silným vlivem výuky Lucy Salmon prošla i Eloise Ellery, druhá z výše zmiňovaných profesorek, u nichž studovala Sophie Chen Zen. Jedna ze Salmoniných studentek poznamenala: „Jakmile jste jednou byli tímto způsobem vychováni slečnou Salmon, nemohli jste fungovat v jakýchkoli jiných podmínkách. Nemohli jste se prostě učit nebo vyučovat podle toho, co říkala

⁵⁹ Více o práci Lucy Salmon viz Des Jardins (2003: 13–90) a Smith (1994: 112–113).

⁶⁰ Podle Des Jardins (2003: 13–90), Rodriguez 2004 a Smith (1994: 107–113).

kniha [...]“ (Des Jardins 2003: 76). Přístup Lucy Salmon velmi obdivovala i Chen Hengzhe, osvojila si ho a snažila se ho posléze aplikovat na své vlastní studenty v Číně. Jsme přesvědčeni o tom, že i potřeba Chen Hengzhe aktivně se zapojovat do modernizace čínské společnosti a emancipace žen dozrála v kontaktu s profesorkou Salmon. Chen Hengzhe od malička vzhlížela ke statečným ženám,⁶¹ přála si stejně jako ony bojovat za svou zemi a v Lucy Salmon našla další ze svých idolů. Podobně jako profesorka Salmon „prošlapávala cestu“ ženám historičkám v USA, i Chen Hengzhe získala uznání pro ženu – historičku v Číně.

Nový historiografický přístup, který Chen Hengzhe pod vedením Lucy M. Salmon studovala, mohla naplno rozvinout po návratu z Ameriky v prostředí Pekingské univerzity. „Novou historii“ při studiích v Americe pozitivně přijal nejen Hu Shi (absolvent Kolumbijské univerzity), ale i mnozí jeho vrstevníci. Studenti vracející se z Ameriky byli rozhodnutí „využít své znalosti západní historiografie k vybudování moderního dějepisectví v Číně, a za tímto účelem mnoho z nich přednášelo historiografické a metodologické kurzy v nově založených odděleních historie během 20. a 30. let“ (Moloughney 2011: 23). Na Pekingské univerzitě bylo samostatné oddělení historie založeno roku 1917. Jeho předsedou se od roku 1918 stal Zhu Xizu 朱希祖 (1879–1944), příznivce nového vědeckého historiografického přístupu spojeného se společenskými vědami. „Od roku 1924 bylo po všech studentech požadováno, aby do svých programů začlenili kurzy sociologie, politických věd, nebo ekonomiky“ (Moloughney 2011: 17). Zhu Xizu sám vyučoval kurz o vývoji historiografie v Číně, He Bingsong 何炳松 (1890–1946) byl pověřen vedením kurzu ne-marxistické západní historiografie a Li Dazhao vyučoval historický materialismus.⁶² Právě He Bingsong (ač nestudoval na Kolumbijské univerzitě) byl velikým zastáncem nové progresivní historiografie spojené s Jamesem H. Robinsonem.⁶³ Pro potřeby přednášek přeložil do čínštiny *The New History* (1912) od J. H. Robinsona a jiné západní texty o historiografii a historické metodologii zdůrazňující historii jako

⁶¹ Jana z Arku, Madame Roland, viz životopisná kapitola.

⁶² Přestože my se zaměřujeme na západní vlivy, nesmíme zapomínat na skutečnost, podle které na Beida ve 20. a 30. letech 20. století panovalo relativně svobodné intelektuální prostředí, a stejně jako se rozvíjela historiografie inspirovaná západními myšlenkami, byla podporována i domácí studia navazující na tradiční filologický rozbor učenců v duchu kritické školy dynastie Qing. Pro přehledné shrnutí vzniku a vývoje tohoto přístupu i s přirovnáními k vývoji západní historiografie viz Iggers a Wang 2008 (s. 52–58).

⁶³ Q. Edward Wang nabízí jako nejpravděpodobnější řešení, kde se v He Bingsongovi vzal zájem o novou historii, jeho přátelství s Hu Shiem (Wang 2001: 68 – 69).

společenskou vědu. Překlad „Nové historie“ se hojně šířil mezi studenty ještě před jeho oficiálním vydáním roku 1924 a měl obrovský vliv.⁶⁴

Z výše nastíněného přehledu si můžeme ve zkratce shrnout základní rysy historiografie, kterou Chen Hengzhe studovala ve Spojených státech. Jejím neodmyslitelným rysem byla „vědeckost“ ve smyslu pozitivistického zaměření se na fakta a oproštění se od filosofických a metafyzických předpokladů. Zároveň měla být historie psána profesionály za využití vědeckých metod (kritika pramenů, jasné určení metodologie), historik se neměl nenechat ovlivnit uměleckými styly. Historie byla chápána jako jednotná, objektivní a progresivní ve smyslu zachycující dějinný proces směřující k současnosti. Součástí historikova bádání byla evoluční metoda. A zároveň jedním z nejdůležitějších rysů nové historiografické tvorby byl fakt, že historie je věda společenská a její záběr přesahuje tradiční politické dějiny – odhaluje společenské, ekonomické, sociální, politické i kulturní souvislosti a zahrnuje je do svého výkladu. Tento přístup byl v prostředí Pekingské univerzity nejvíce prosazován He Bingsongem, ale ani ostatním učencům (především těm, co studovali v zahraničí) nebyl cizí. Na rozboru učebnice západních dějin Chen Hengzhe uvidíme, jak i ona byla koncepcí „nové historie“ ovlivněna. Myšlenka sociálního pokroku a evoluční teorie, kterou Chen Hengzhe jednoznačně ve své historiografické práci přijala, zároveň rezonovala s prostředním čínského intelektuálního života po čínsko-japonské válce.⁶⁵ Tradiční čínské pojetí chápalo dějiny jako cyklický proces vzestupu a pádu.⁶⁶ Na konci 19. století čínští reformátoři modifikovali toto tradiční pojetí historie teorií evoluce, jak se s ní seznámili v adaptacích myšlenek sociálního darwinismu, a věřili v budoucí pokrok. Byli přesvědčeni, že pokud se Čína reformuje a modernizuje, bude schopná vzdorovat tlaku imperialistických mocností. Evoluční pojetí dějin Chen Hengzhe a její víru v pokrok chápeme jako syntézu myšlenek, které ovládly čínské intelektuální prostředí na přelomu

⁶⁴ Viz Moloughney (2011: 16–17, 23–24) a Wang (2001: 67–73).

⁶⁵ První čínsko-japonská válka proběhla v letech 1894–1895. Drtivá porážka Číny způsobila nejen její rostoucí zadlužení u evropských věřitelů, ale především také morální krizi a pocit ponížení (Fairbank 2010: 254–255).

⁶⁶ Obraz politických dějin probíhajících v cyklech vzestupu a pádu zakotvil již Sima Qian 司馬遷 (asi 145–86 př. n. l.). O. Lomová jej charakterizuje takto: „Tento proces se jeví jako podobný vegetativnímu cyklu: po životaschopném počátku (xing 興) nastává rozkvět (či přesněji „bujný vzrůst“, sheng 盛), ale pak přichází uvadání (shuai 衰), po němž následuje nový cyklus s podobným průběhem“ (S'-ma 2012: 53).

staletí a s nimiž se setkávala skrze texty Kang Youweie, Liang Qichaoa a jiných,⁶⁷ a koncepce „nové historie“, s níž se seznámila na studiích v Americe.

⁶⁷ Ohledně ovlivnění Liang Qichaoa sociálním darwinismem a evoluční teorií, viz Wang (2001: 43–45) a Lomová (2014: 214–221). Největší vliv na šíření sociálního darwinismu a evoluční teorie v Číně měl Yan Fu 嚴復 (1854–1921), překladatel a propagátor západního učení v Číně. O roli, kterou sociální darwinismus hrál v životě a myšlení Yan Fua, viz Schwartz (1964). O přijetí Darwinovy evoluční teorie v Číně viz Pusey (1983).

5 Dějiny západní civilizace

5.1 Struktura učebnice

Učebnici *Dějiny Západu* pojala Chen Hengzhe převážně jako chronologický výklad dějin Západu od geologického vzniku Země do počátku první světové války. Chen Hengzhe se v předmluvě přihlásila k západnímu pozitivismu a jako profesionální historik si kladla za cíl shromáždit fakta a nehodnotit je. Přestože se snaží při výkladu dějin evropské civilizace zachovávat neutrální odstup, při čtení učebnice si čtenář podle popisu jednotlivých událostí; podle toho, jak velký prostor událostem věnuje, zda se k nim vrací, jak moc vyzdvihuje jednotlivé rysy apod., může udělat jasnou představu o tom, jaký postoj k událostem zaujímá. Jejím výkladem se nese linie evoluční teorie a progresivního vývoje dějin, což znamená, že vedle chronologického vyprávění zařazuje Chen Hengzhe i hledání příčin a důsledků. Hledání souvislostí tvoří pravidelné úkroky stranou od chronologického vyprávění.

Chen Hengzhe výslovně odmítá zaměření se pouze na politické dějiny, což v jejím chápání znamená výklad politických událostí s důrazem na jména a data. Snaží se o podání přehledných dějin, které v sobě zahrnují politiku, ekonomiku, kulturu, náboženství, zkrátka všechny aspekty lidské společnosti. Její dějiny by proto měly být charakterizovány jako „kulturní“ nebo „společenské“. Z principu formy učebnice ale stále největší prostor zabírají právě politické dějiny, které jsou ve vzájemné interakci s kulturními dějinami. V prvním dílu jsou politické i kulturní dějiny zastoupeny rovnoměrně, do jisté míry spolu splývají. Ve druhém dílu převažují politické dějiny, a to zejména od dob revolucí v 18. a první polovině 19. století. Přesto Chen Hengzhe omezuje data a jména spleť evropských dějin na nutné minimum a snaží se sledovat vlivy, které hýbaly společností.

Periodizace a rozdělení epoch Sophiiny učebnice se překrývá s obecně přijímanými pravidly. Pouze počátek novověku posouvá do 14. století, zatímco obvykle přijímanou konvencí je stanoven na rok 1492 (objevení Ameriky). Chen Hengzhe však svoji změnu periodizace v učebnici patřičně okomentovala. Chen Hengzhe rozdělila každý díl učebnice do deseti kapitol. V prvním dílu šest kapitol spadá pod část nazvanou starověk a čtyři kapitoly pod středověk. Druhý díl zahrnuje deset kapitol moderní doby. My se v naší práci nedržíme Sophiina členění, ale kapitoly sdružujeme v tématické celky.

Přestože Chen Hengzhe v předmluvě popisuje, jak sbírala informace a zpočátku se zdráhala svazující formy učebnic, nikde neuvádí, ze kterých zdrojů čerpala. Předpokládáme, že koncepci dějin, ve kterých byla Evropa chápána jako kolébka západní civilizace, převzala, a největší množství materiálu čerpala, z materiálů, se kterými se setkala na Vassaru a Chicagské univerzitě. Přesné informace o pramenech a materiálech pro Sophiiny dějiny ale nemáme. Abychom ověřili správnost informací, které Chen Hengzhe v učebnici uvádí, po celou dobu čtení porovnáváme její dílo se souhrnou příručkou světových dějin určenou pro střední školy *Dějepis v kostce* (Sochrová 1997 a Sochrová 1999).⁶⁸

5.2 Učebnice západních dějin

5.2.1 Z předmluv k učebnici

Dvojdílnou učebnici *Dějiny Západu* (*Xiyang shi* 西洋史) začala Chen Hengzhe připravovat na podzim roku 1921 poté, co se rozhodla opustit profesorský post na Pekingské univerzitě. Původně zamýšlela samostatně sepsat „Nástin západní historie“ (*Xiyang shi dagang* 西洋史大綱), který by tvořil základ pro budoucí sérii knih: „Historie západní civilizace“ (*Xiyang wenming shi* 西洋文明史), „Moderní historie západu“ (*Xiyang jindai shi* 西洋近代史), „Historie euroasijské dopravy“ (*Ou-Ya jiaotong shi* 歐亞交通史), „Historie rozšíření moci bílé rasy“ (*Baizhongren shili kuozhang shi* 白種人勢力擴張史). Jakmile však začala sbírat materiály na vytvoření „Nástinu západní historie“, tehdejší šéfredaktor šanghajského vydavatelství *Commercial Press*⁶⁹ Wang Yunwu 王雲五 (1888–1979) ji přesvědčil k vydání učebnice pro vyšší stupeň středních škol (*gaoji zhongxue* 高級中學). Chen Hengzhe se nejdříve zdráhala – obávala se, že rozsah pro napsání učebnice je příliš úzký (oproti tomu, co zamýšlela zpracovat) a že bude nucena práci dokončit v předem stanoveném termínu (původně

⁶⁸ Zjistili jsme drobné nepřesnosti v několika datech a jménech. Ty však nejsou pro náš výklad důležité, proto se jimi nezabýváme.

⁶⁹ Nakladatelství *Commercial Press* se od začátku svého působení hojně zaměřovalo na pravidelné vydávání učebnic – viz článek Teda Huterse (2008) „Culture, Capital, and the Temptations of the Imagined Market: The Case of the Commercial Press.“

plánovala věnovat přípravě knihy tři až čtyři roky). Nakonec ale nabídku přijala (Chen 1998: *yuan xu*).⁷⁰

První díl *Dějiny Západu* vyšel v lednu roku 1924 a zahrnuje geologické počátky Země, období pravěku, starověku a středověku. Druhý díl byl vydán v únoru 1926 a obsahuje dějiny novověku – od renesance až do první světové války (Shi 2010: 127, 141–142).⁷¹ Učebnice byla ve 20. letech velmi populární a dočkala se několika dotisků.⁷²

Dějiny Západu, to není historie jedné země nebo národa, jsou to složité a komplikované dějiny různých západních zemí. Chceme-li zřetelně uchopit celé západní dějiny, musíme najít „oči historika“. Máme-li takové oči, mnoho otázek lze snadno vyřešit, v opačném případě je nemožné problémy odhalit, stanou se z nich beznadějně zmatené popisy. [...] Chen Hengzhe popadla pár těchto „historikových očí“, projevila své znalosti a zkušenosti a v počátcích domácího [čínského] výzkumu západní historie přispěla velkým dílem, pomohla nám ujasnit si několik obrovských problémů. (Zhu 1990: 16)

Chen Hengzhe se pustila do díla nebyvalého rozsahu. Nikdo jiný v Číně v polovině 20. let nepsal západní dějiny od vzniku Země a života na Zemi po současné, pouhé desetiletí staré události. K jejich napsání ji vedly dvě motivace: za prvé se snažila ukázat, že válka je záležitostí, jež jde proti kultuře a že se jí lze vyhnout.

⁷⁰ Tématem středoškolských učebnic historie od 10. do 30. let 20. století v Číně se v článku „‘Weak and Small Peoples’ in a ‘Europeanizing World’: World History Textbooks and Chinese Intellectuals’ Perspectives on Global Modernity“ zabývá Robert J. Culp. Profesor Culp pozoruje, do jaké míry byla ve školních osnovách zastoupena výuka západních a čínských dějin, zda dějiny Číny a západu splývaly v jedny světové dějiny, nebo jestli byly vyučovány odděleně. Culp zároveň sleduje způsob, jakým autoři vytvářeli učebnice historie a také, jaké společenské a politické vlivy působily na tyto autory (Culp 2007: 211–245). Culp do článku zahrnuje Chen Hengzhe jako příklad „přechodných intelektuálů“. To je skupina tvořící předěl mezi tvůrci oficiálních školských osnov, kteří definovali obecný rámec učebnic, a nakladatelskými společnostmi, které se snažily využít tržní poptávky studentů moderních škol. Chen Hengzhe podle něj napsala učebnici proto, aby „šířila své názory na svět a vybudovala si pozici zprostředkovatele kultury“ (Culp 2007: 220–221). Podle Culpa si Chen Hengzhe uvědomila, že v učebnicové formě se její myšlenky „dostanou k nejširšímu publiku a budou mít největší vliv“ (Culp 2007: 218).

⁷¹ Přičemž speciálně o evropské renesanci Chen Hengzhe vydala roku 1930 v nakladatelství *Commercial Press* pod vedením Yang Yunwua „stručnou historii“ (*xiaoshi* 小史).

⁷² Učebnice *Dějiny Západu* vychází v Číně v různých edicích i v 21. století. My jsme měli k dispozici vydání z roku 1998. Tato kniha obsahuje oba dva díly učebnice; předmluvu k 6. edici z května 1927; předmluvu, úvodní poznámky a úvod Chen Hengzhe k oběma dílům, krátký úvod ke druhému dílu a úvodní slova k vydání v roce 1998. Podle poznámky v předmluvě k 6. edici byly oproti původní edici vynechány obrázky a mapy.

Jedním ze způsobů, jakým se podle ní lze válkám vyhnout, je „ukazovat špinavé triky válečníků a politiků, způsoby, jakými se snaží obelhat lid [...]. Využívání nástrojů této metody (tj. metody ukazování špinavých triků, LV) považujeme pro historii za nejefektivnější (*Yunyong zhe ge fangfa de gongju, dang yi lishi wei zui you gongxiao le*. 運用這個方法的工具，當以歷史為最有功效了。)” (Chen 1998: *yuan xu*). Historik by měl přinejmenším odhalovat chyby minulých dob, aby se lidé poučili a do budoucna se jich vyvarovali. Chen Hengzhe se odmítala „dívat se založenýma rukama“ na stav chaosu v období válek, který se podle ní přičítá „duchu západní civilizace“ (*xiyang wenming de jingshen* 西洋文明的精神), ba přímo je jeho „velkou slabinou“ (*da quedian* 大缺點) (Chen 1998: *yuan xu*).⁷³

Druhou motivací, jež vedla Chen Hengzhe k napsání celistvé učebnice západních dějin, byla její zkušenost s prací profesorky na Pekingské univerzitě. Při přednášení západní historie se po vzoru své americké profesorky Lucy M. Salmon snažila studenty vést k samostatnému výzkumu. Sama napsala: „Jsem jedním z největších odpůrců „nalévacího způsobu výuky (*zhuru shi* 注入式)“ (Chen 1998: *yuan xu*). Avšak výsledkem jejího úsilí naučit studenty samostatně vyhledávat informace, které by prohloubily a potvrdily znalosti získané na přednáškách, bylo zjištění akutního nedostatku odborných příruček i specializovaných encyklopedií v čínštině. Svým dílem se nesnažila zařadit mezi odborné historiky či spisovatele, nýbrž: „pokud se mi podaří probudit sebemenší zájem o historii v některém z mladých lidí, pokud nám budu schopná pomoci pochopit alespoň některé z pravých smyslů historie, pak jsem dosáhla svého cíle“ (Chen 1998: *yuan xu*).

Sophia Chen Zen nebyla s výsledkem své práce spokojena. Kvůli nedostatku času nemohla sesbírat všechny materiály, které původně zamýšlela, a kvůli omezujícímu formátu učebnice, nemohla udělat takové závěry, jaké by si přála. Pevně však věřila, že učitelé, kteří budou pracovat s její učebnicí, pochopí záměr, s nímž byla kniha napsána, a využijí její přehledné dějiny k tvůrčí práci. „Učebnice postrádá učitele, je to jen mrtvá kniha s bílými stránkami a černými písmeny“ (Chen 1998: *yuan xu*). Chen Hengzhe doufala, že učitelé s pomocí její učebnice pomohou mladým „rozvíjet jejich mezinárodní perspektivu (*guoji guannian* 國際觀念) a v důsledku toho se bude

⁷³ Chen Hengzhe byla konfrontována se vstupem USA do první světové války 1917, tedy v době studií na Vassar.

zmenšovat počet nedorozumění (*renlei wujie* 人類誤解) lidstva; a naopak, pochopení a sympatie mezi lidmi (*renlei de liangjie he tongqing* 人類的諒解和同情) budou den ode dne narůstat“ (Chen 1998: *yuan xu*). Podle Sophie „v takto veliké zodpovědnosti je podíl autora historie maximálně jednaprocentní, zbylých devadesát devět procent připadá na běžného učitele, který vede mladé lidi“ (Chen 1998: *yuan xu*).

Sophia Chen Zen neměla ambice vytvořit historické dílo s originálním vědeckým přístupem, jímž by se zapsala do dějin vědy, ale snažila se zaplnit bílé místo v učebních materiálech, využít historii pro praktické účely. Usilovala o to, podat co nejširšímu publiku vysvětlení k evropským událostem, jejichž analýzou by se lidé mohli vyvarovat opakování historických omylů a neštěstí (mezi ty jednoznačně v podání Chen Hengzhe patří války). Jakoby chtěla čtenáře, potažmo studenta, vzít na prohlídku po světě a pomoci mu pochopit jeho fungování. Chen Hengzhe věřila v internacionalismus, který jediný může zabránit válkám a přinést světový mír. Proto kladla takový důraz na poznání západní, resp. evropské historie.⁷⁴

Z „nové historie“ převzala Chen Hengzhe představu Evropy jako kolébky západní civilizace. Skrze univerzální chápání historických procesů, které podle jejího pojetí probíhají všude na světě stejně, považovala Chen Hengzhe vývoj západní civilizace za předobraz budoucího vývoje v Číně.⁷⁵ Proto prosazovala studium historie, které má vést k pochopení toho, jak se zformovala západní civilizace. A jakmile to pochopíme, můžeme to aplikovat na Čínu a po vzoru západní civilizace ji modernizovat.

V Sophiiných poznámkách k *Dějínám Západu* se dočítáme, že ač byla učebnice určena pro žáky vyššího stupně středních škol, bylo záměrem Chen Hengzhe předat obecné znalosti o západní historii i ostatním čtenářům. V učebnici autorka na jedné straně vysvětluje pozadí historických událostí, na straně druhé vždy hledá jejich příčinu, důsledek a vzájemný vliv (se zaměřením na společenský, ekonomický či společenský dopad), aby tím tříbila čtenářovu schopnost analyzovat fenomény moderní společnosti. „Pokud bychom nehledali příčinu a důsledek, ale vyprávěli bychom do detailů kdo

⁷⁴ Do evropské historie Chen Hengzhe zahrnuje i Ameriku – považuje ji za „poevropštělou“ (*ouhua de meizhou* 歐化的美洲). Proto hovoříme-li o západní kultuře, máme na mysli především kulturu Evropy, jež se přenesla i do Ameriky.

⁷⁵ Právě proces poznávání historických procesů na západě, jakožto předobrazu budoucího vývoje v Číně, kritizuje Denise Gimpel ve své studii jako záležitost sebekolonizace. V chápání Gimpel je lokální vědění za účelem sebezpevnění a rozvíjení vlastní země nahrazeno globálními znalostmi podporovanými dominantními politickými a ekonomickými mocnostmi (Gimpel 2012: 399–416).

v jaké zemi si v jakém roce podrobil jaký stát, nebo podobná historická fakta, jaký by to mělo smysl“ (Chen 1998: *liyan*). A v duchu odpůrce studia jako učení se jednotlivostem nazpaměť, Chen Hengzhe dodává: „jména lidí a zemí se v učebnici snažím používat co nejméně, abychom se vyhnuli plýtvání duševními schopnostmi (*naoli* 腦力) studentů“ (1998: *liyan*). Tento výrok z úvodních poznámek učebnice zajisté můžeme ztotožnit s americkou „novou historií“, která se v první řadě vymezovala proti politickým dějinám (založeným na Rankeově definici historiografie), jež dbala na výčet politických událostí a významných osobností tohoto pole. „Nová historie“ ustoupila od memorování jednotlivostí (v podobě jmen a dat bez souvislostí), a zaměřila se na předkládání faktů v širších souvislostech. Přesně o to se soustavně snaží i Chen Hengzhe v učebnici *Dějiny Západu*.

Důležitým pomocníkem pro práci historika jsou tabulky a mapy. V původní verzi učebnice (alespoň soudě podle komentáře Chen Hengzhe) bylo velké množství ilustrací, které napomáhaly studentům vizualizovat si čtený text.⁷⁶ „Takovéto historické tabulky mohou čtenáři nejvíce pomoci získat explicitní představu (*guannian* 觀念) o historii.“ A pokud učitelé „občas nechají studenty použít mapy a tabulky k tomu, aby vyjádřili vlastní názory, bude to skvělé“ (Chen 1998: *liyan*). Chen Hengzhe v úvodních poznámkách k obsahu a způsobu používání učebnice stále zdůrazňuje svůj názor na správnou formu výuky studentů – nikoli učení se nazpaměť nepodstatných podrobností, nýbrž praktická práce s materiály a pochopení souvislostí mezi jednotlivými historickými procesy. Tedy přístup, se kterým jsme se seznámili v podání Lucy M. Salmon. Chen Hengzhe si v dětství prošla tradičním způsobem výuky memorování textů a zároveň byla v Americe vychována metodologií upřednostňující interpretaci pramenů před učením se nazpaměť. Jednoznačně se přiklonila ke druhému způsobu výuky a opakovaně ve svých textech prosté memorování faktů odsuzovala.

5.2.2 Úvod k učebnici

Historie je podle Chen Hengzhe „biografií celého lidstva“ (1998: 9). Při zkoumání dějin se Chen Hengzhe nesnaží ukázat genealogii jednotlivých císařských rodů, posloupnost válečníků či politiků, ale zajímá ji, jak z neohraničeného prostoru

⁷⁶ Z verze, se kterou jsme pracovali, byly obrázky a mapy odstraněny, zůstaly pouze tabulky a jednoduché grafy. Původní vydání nebylo k dispozici.

a času bez konce i začátku mohlo vyrůstat (*shengzhang* 生長) lidstvo do současného postavení (*diwei* 地位). „Lidstvo je stále v období růstu, proto jeho biografie právě připomíná napůl rozkvetlou květinu“ (*ban kai zhi hua* 半開之花; Chen 1998: 9).⁷⁷ Jinými slovy to, co chce Chen Hengzhe zkoumat je „jak se lidstvo (*renlei* 人類) mohlo z dvojnohého zvířete požívajícího syrové maso (*chi shengrou de liang zu dongwu* 吃生肉的兩足動物) přeměnit v člověka představujícího moderní civilizaci (*daibiao xiandai wenming de ren* 代表現代文明的人)“ (1998: 9). Chen Hengzhe tvrdí, že pokud chceme prověřovat historii lidské civilizace, je nezbytné zaměřit se na její myšlenkový vývoj a rozličné faktory, jež utvářejí civilizaci. Mezi tyto faktory patří: politika, průmysl, zemědělství, literatura, umění, věda, filosofie – to všechno pohání lidstvo kupředu, nebo naopak zastavuje jeho vývoj. „A my nejenom, že chceme zkoumat tyto faktory, ale my chceme i pochopit jejich příčiny a důsledky“ (Chen 1998: 9). Chen Hengzhe se kladením otázky „kde se vzala současná civilizace“ a snahou odpovědět skrze vyprávění dějin zaměřené na všechny aspekty lidského života a společnosti řadí mezi příznivce „nové historie“. Podobně s koncepcí „nové historie“ splývá i Sophiina snaha pochopit příčiny a důsledky vedoucí k formování západní civilizace. Přestože politické dějiny tvoří kostru Sophiiny učebnice (což je vzhledem k povaze učebnice historie pochopitelné), minimálně z poloviny zahrnuje do výkladu i ostatní faktory, které v daném období působily na utváření společnosti.

Zajímavá je rovněž poznámka Sophie Chen Zen o obecném charakteru lidstva. Lidstvo má podle ní dva druhy základních vlastností – vlastnosti specifické (ty se předávají v různé rase, státu) a obecné (ty jsou společné pro celé lidstvo). „Proto, pokud budeme zkoumat historii jedné části lidstva (tj. v našem případě západní historii, LV), nejenom, že můžeme pochopit lidstvo té části, ale navíc můžeme pochopit i vlastní část (tj. čínskou)“ (Chen 1998: 9). Tím se dostáváme k Sophiině myšlence zpřístupnit procesy v evropské historii čínským čtenářům (zejména mladým lidem). Na jejich základě by potom měli být schopni analyzovat vlastní dějiny, najít v nich paralely a posléze posílit vlastní zemi, pomoci Číně zapojit se do „světové historie“. Chen

⁷⁷ Příklad k vegetativnímu cyklu prostupuje čínskou historiografií již od dob Sima Qiana. Chen Hengzhe v učebnici při výkladu událostí hojně používá analogie k „semínkům“, „výhonkům“ a „květům“ (viz níže). Tyto výrazy chápeme jako dobrou ilustraci evolučního pojetí dějin, víru v jejich kontinuitu a jednotu – i v době úpadku Chen Hengzhe hledá „semínka“ něčeho lepšího, co je zasazeno a musí se nechat vyklíčit, aby mohlo v budoucnu plně vykvést.

Hengzhe se tedy jednoznačně přiklonila k univerzálnímu pojetí historických procesů aplikovatelných na celý svět.

Ke zkoumání historie bychom podle Chen Hengzhe měli přistupovat objektivně (což není převratná myšlenka Chen Hengzhe, ale rys spojený s profesionalizací historie a její transformací do vědy, LV). „Historie tu není od toho, aby nás rozplakala nebo rozesmála, požaduje od nás, abychom ji pochopili“ (Chen 1998: 10). Ačkoliv by nám, podle Sophie, některé události mohly připadat zvláštní či směšné, úkolem historika je udržet si neutrální odstup a zaměřovat se pouze na pochopení souvislostí (Tamtéž: 10). Tato poznámka z úvodu učebnice se nám jeví důležitá v kontextu pravděpodobně vůbec prvního kontaktu čínských čtenářů (studentů) se západním světem, jež je natolik odlišný od tradiční čínské civilizace. Chen Hengzhe si uvědomovala různé přístupy ke zkoumání dějin – marxistický historický materialismus,⁷⁸ nebo politický přístup zaměřující veškeré bádání na politické dokumenty. „My hluboce věříme, že historie není jednostranná, ale je celistvá,“ proto „kritéria, kterými vybíráme historické materiály, nejsou jenom politika, jenom ekonomika či jenom náboženství, je to souhrn politiky, ekonomiky, náboženství a života běžných lidí“ (Chen 1998: 11). Jinými slovy „všechny velké činy a vlivy, které pomáhají rozvíjet či naopak ničí kulturu (*wenhua* 文化), mají historickou hodnotu“ (Chen 1998: 11). Obecným pojítkem práce Chen Hengzhe je tedy kultura v nejširším smyslu slova, právě tak, jak ji pojala nová sociální historiografie.

To, co bychom si podle Chen Hengzhe měli při zkoumání historie uvědomit (a na co také explicitně upozorňuje ve své učebnici) je skutečnost, že profesionalizace historie jako vědecké disciplíny se na západě rozvinula teprve nedávno. V úvodních poznámkách k učebnici Chen Hengzhe stručně shrnuje obecnou definici profesionalizace vědy. Podle té byly do devatenáctého století historické materiály založené na nepřetržitě předávaných záznamech „nevědeckého“ charakteru, často ovlivněných uměleckým stylem. Ale od poloviny devatenáctého století se z historiografie stala vědecká disciplína, která se opírá o geologii, archeologii a jiné vědecké disciplíny. Proto Chen Hengzhe připouští možnost, že se náhled na některé historické události může do budoucna více či méně měnit v závislosti na tom, kolik

⁷⁸ Přístup k historickému bádání podle marxistického historického materialismu Chen Hengzhe trefně ukazuje na příkladu zániku města Tróji: Trója nebyla zničena kvůli tomu, že trojský princ unesl řeckou krásku, ale kvůli bojům a závislosti mezi Trójou a Řeckem v obchodních vztazích (Chen 1998: 11).

dalších poznatků přinese rozvoj ostatních vědeckých disciplín (podle Chen 1998: 11–12).

Poslední Sophiina úvodní poznámka k učebnici *Dějiny Západu* se vztahuje ke kontinuitě dějin (opět rys převzatý z „nové historie“, LV). Fakticky je podle tvrzení Chen Hengzhe historie v nepřetržitém dění, není možné ji jednoznačně rozčlenit na jednotlivé úseky. Ovšem z důvodu práce s ní ji potřebujeme rozdělit do soudržných částí (v tomto případě na pravěk, starověk, středověk, novověk a moderní dobu). A místa, kde členíme historii do úseků, jsou většinou spojena s nějakým významným historickým obratem. Sophie však dále upozorňuje, že nesmíme zapomínat na to, že tyto předěly jsou uměle vytvořené a nejsou platné na veškeré území i s jeho obyvatelstvem. „Historické fáze jsou jako fáze dne a noci: poledne je jistě bílý den, půlnoc je bezpochyby noc, ale [vezměme] padající soumrak, nebo první slabounké paprsky při svítání - kdo může rozhodnout která minuta spadá do noci a od které minuty už je ráno“ (Chen 1998: 12). Na stejném principu funguje i členění historie na jednotlivá období.

5.2.3 Vznik Země a života na Zemi

Chen Hengzhe začala výklad o západní historii shrnutím období od vzniku Země a života na Zemi po vývoj člověka. Stručným výkladem na devíti stranách (z celkových šedesáti pěti stran pro starověk) podává čtenáři představu o procesech na zeměkouli, které v průběhu milionů let vedly ke vzniku živých organismů. Panují-li mezi historiky na některé otázky ohledně vzniku živých organismů rozličné názory, Chen Hengzhe v odsazené poznámce zmíní oba, ale obecně se přiklání k většinově přijímanému názoru.

Chen Hengzhe v duchu svého historiografického vzdělání přijala pro výklad evoluční teorii, podle které se z jedné méně dokonalé formy vyvíjí vyspělejší forma, a tak v jejím výkladu procesy na Zemi postupně směřují ke vzniku člověka. Přitom průběžně zanikají méně vyspělé formy živých organismů.

Na několika různých místech v učebnici Chen Hengzhe přesáhla časové vymezení učebnice a přidala informace aktuální z doby sepisování *Dějin Západu*, tedy z 20. let 20. století (viz níže). Například zde, v první kapitole učebnice zabývající se

vývojem člověka, zmínila objevení člověka pekingského v roce 1921 (pouhé tři roky před dokončením prvního dílu!).

V celé učebnici Chen Hengzhe přidává k čínským názvům ekvivalenty v angličtině. Snaží se tím o co největší přesnost nově zaváděné terminologie, přebírané z angličtiny. Takto vypadá poznámka k názvům jednotlivých vývojových fází člověka:

初石期人 (Early Stone Age man) 即是 Neanderthal man, 又名先舊石期人 (Early Paleolithic man)。中石期人 (Middle Stone Age man), 即是 “真人” (the true man), 又名後舊石期人 (Late Paleolithic man)。後石期人 (Late Stone Age man), 又名新石期人 (Neolithic man)。

Člověk rané doby kamenné se rovněž nazývá člověk neandrtálský, nebo také člověk raného paleolitu. Člověk střední doby kamenné se rovněž nazývá „opravdový člověk“ [tj. člověk dnešního typu], nebo také člověk pozdního paleolitu. Člověk pozdní doby kamenné se také nazývá člověk neolitický. (Chen 1998: 18)

Jazyk učebnice je přirozený, jednoduchý, plynulý a srozumitelný, doplněný o anglické názvy a moderní slovní zásobu. Přestože Chen Hengzhe v učebnici používá jazyk velmi blízký hovorové řeči, projevila značnou erudici i v otázkách tradiční slovní zásoby. Místy pro dokreslení charakteristiky výkladu používá Chen Hengzhe například verše z tradičních (i novodobých) básní. Například níže, při výkladu osobnosti Francesca Petrarky používá Chen Hengzhe dvojverší tangského básníka Du Fua 杜甫 (712–770) (Chen 1998: 144). Nebo při závěrečném popisu evropské renesance využívá Chen Hengzhe k lepší charakteristice dvojverší qingského básníka Gong Zizhena 龔自珍 (1792–1841) (Chen 1998: 157).

Chen Hengzhe k hlavnímu výkladu připojuje také odsazené vysvětlující poznámky (často v nich vymezuje časové období, prostorové rozmezí, komentuje panující rozpory v přístupech k danému tématu a sděluje, k čemu se ona přiklání). Probíranou látku Chen Hengzhe doplňuje jednoduchými tabulkami, které pomáhají v přehlednosti pojmů a dat.

5.2.4 Starověk

Protože se Chen Hengzhe zaměřuje na vznik evropské civilizace jako takové, starověké dějiny zahajuje výkladem o Egyptě a Mezopotámii. Ze zeměpisného hlediska bychom mohli namítat, že Egypt se nachází v severní Africe a Mezopotámie v západní Asii, tedy na odlišných kontinentech, avšak vliv těchto starověkých států na vznikající kulturu Evropy je nezpochybnitelný a v koncepci sociální historie zároveň nutný pro vytvoření správné představy o vzniku západní civilizace. To se domnívá i Chen Hengzhe. Můžeme tedy shrnout, že se Sophie v učebnici zabývá spíše „kulturní Evropou“ (*wenhua de Ouzhou* 文化的歐洲; Chen 1998: 22) se všemi vlivy, nikoli Evropou striktně uzavřenou podle zeměpisného měřítka.

Kulturní a společenské uchopení dějin Chen Hengzhe pravidelně dotváří zmínkami o přínosu určité oblasti či národa – zaměřuje se na vývoj písma, umění, náboženství i na společenské uspořádání, jimiž doplňuje politický výklad. Sophiino pojetí minulosti Evropy jako dějin evropské, potažmo západní, civilizace, domníváme se, vychází rovněž z univerzitního studia v Americe. Gilbert Allardyce přehledně zpracovává rozšíření kurzu o západní civilizaci na amerických univerzitách i v době, kdy tam studovala Chen Hengzhe. Přitom uvádí:

Spojené státy zdědily západní vnímání civilizace jako proces, který začal na antickém Blízkém Východě, rozvinul se přes klasické Řecko a Řím a byl přenesen do středověké a moderní Evropy. Evropská „civilizace“ byla tímto způsobem součtem světové historie. V Evropě historikové během 19. století rozdělili tuto univerzální historii do oddělených národních vláken (*strands*). Zájmem historiků se staly národní státy. Zatímco národní historie takto ovládla Kontinent, evropská historie běžně byla v Americe dál prezentována *en bloc*. A jako důsledek, poznamenali učenci, více evropská historie byla vyučována ve Spojených státech než v Evropě samotné. (Allardyce 1982: 699)

Podle Allardyceho výzkumu byl kurz západní civilizace v různých variacích přednášen jako úvodní kurz počátkem 20. století na univerzitách po celé Americe. Lze tedy předpokládat, že pojetí dějin Evropy jakožto dějin evropské civilizace, která byla rozšířena na civilizaci západní (včleněním Ameriky), převzala Chen Hengzhe ze svého amerického vzdělání.

Pro Chen Hengzhe charakteristické je doplňování informací souvisejících s moderní dobou (např. již výše zmíněný objev člověka pekingského). Chen Hengzhe svůj historický výklad o starověkém Egyptě zakončuje stručným shrnutím vývoje do období vydání učebnice – v několika větách demonstruje střídání nadvlád cizích národností, získání samostatnosti, opětovnou ztrátu samostatnosti až do období, kdy se Egypt stal britským protektorátem.⁷⁹ Co se doplnění výkladu až do současnosti týče, uvažujeme o souvislosti se Sophiiným poselstvím pro čínské čtenáře: ač není explicitně vyjádřena paralela k Číně, z podstaty učebnice si můžeme snadno odvodit možnost diskuze učitele s žáky o tom, jak Egypt (jedna z nejvyspělejších oblastí starověku) ztratila své postavení a po další tisíce let byla ovládána jinými národy. Podobně i Čína se v jistém období ocitla rozdrobená mezi vlivy cizích mocností a bylo třeba ji modernizovat, zcelit. K tomuto vysvětlení přispívá i fakt, že informace související s moderní dobou byly v učebnici doplněny pouze u Egypta. Uvažujeme také o souvislosti s nedostatkem učebních materiálů v Číně ve 20. letech, o němž Chen Hengzhe mluvila ve spojení s napsáním učebnice a její profesorskou kariérou. V tomto případě by se Chen Hengzhe snažila svůj výklad „dotáhnout do konce“, aby přispěla co největší měrou informací, včetně pozdějšího vývoje státu, jenž přispěl na utváření evropské civilizace. Obě možnosti spolu do jisté míry souvisí.

Po Egyptě, Mezopotámii a několika menších civilizacích v *Dějinách Západu* následuje podrobný výklad o starověkém Řecku a Římě, tedy v pravém smyslu slova „kolébkách“ euroamerické civilizace (*Ou-mei de wenhua* 歐美的文化). Tomuto výkladu je věnována více než polovina kapitoly o starověku (asi čtyřicet stran, což tvoří jednu šestinu z celé učebnice – obou dílů!). Chen Hengzhe důkladně popisuje počátky Řecka a Říma, jejich rozvoj, politické a společenské uspořádání, války, významné osobnosti a panovníky, ale také umění, literaturu, počátky vědy a náboženství apod. Na závěr kapitoly o starověkém Římě Chen Hengzhe upozorňuje na obchodní (nejdříve pozemní, potom námořní) spojení Číny a Evropy – poprvé v historii. „Tehdy Čína nevěděla, že existuje Řím (*Luoma* 羅馬), ale nazývala ho *Daqin guo* 大秦國“⁸⁰ (Chen 1998: 78). Chen Hengzhe zmiňuje hedvábí jako nejdůležitější vývozní zboží z Číny.⁸¹

⁷⁹ Editor 6. vydání připojuje doplňující informaci, že Egypt na pařížské mírové konferenci 1919 vnesl na Velkou Británii požadavek samostatnosti. Ta byla roku 1922 v Egyptě vyhlášena (Chen 1998: 26–27).

⁸⁰ *Daqin guo* se objevuje jako čínský název Říma v pramenech z období dynastie Han.

⁸¹ Chen Hengzhe Čínu tehdejší doby nijak necharakterizuje, nehovoří ani o dynastii Han, ani o ničem jiném. Pouze hovoří o výše popsaném obchodním spojení.

Výklad o starověku Chen Hengzhe ukončuje v roce 476 n. l. zánikem Západořímské říše.

Na závěr velkého oddílu o starověku Chen Hengzhe přidává shrnující odstavec (1998: 78–79): Píše, jak od počátku egyptské kultury do zániku Západořímské říše uběhlo čtyři a půl tisíce let. Během té doby se z primitivního člověka vyvinuly „zárodky“ („semínka“ *zhongzi* 種子) moderní kultury (*xiandai wenhua* 現代文化). „Semínka moderní kultury byla zasazena téměř ve všech oblastech. Některá stále zůstávala skryta v zemi, jiným již vyklíčily výhonky, ostatním se již hojně rozvinuly lístky“ (Chen 1998: 78). Tato „semínka kultury“ se podle Sophie Chen Zen přenášela jedním národem na druhý a zdokonalovala se. Vyvrcholila v římské kultuře. Poté byla předána na germánské kmeny (které dobyly Západořímskou říši), přidalo se křesťanství a rozvíjení kultury až do současné podoby pokračovalo. Sophie Chen Zen si všímá zrychlování vývoje lidské civilizace: porovnáme-li to, čeho dosáhla ve vývoji západní civilizace za čtyři a půl tisíce let ve starověku a to, jakého pokroku dosáhlo lidstvo v moderní době za sto, dvě stě let, uvidíme nesrovnatelný rozdíl v poměru čas ku pokroku. Podle Sophie však nesmíme zapomínat, že lidé ve starověku se neměli o co opřít, vše vymýšleli a vytvářeli sami, proto byl jejich pokrok pomalejší než je pokrok novodobý. „Robinsona ztroskotaného na pustém ostrově stálo nesmírné úsilí, aby se najedl. To, aby něco vytvořil, vyžadovalo maximum [jeho] schopnosti a chytrosti. A přesto se stav jeho jídla, oděvu a bydlení ani zdaleka nevyrovnal životu rolníka v doškové chýši. Můžeme však říci, že chytrost a schopnost Robinsona nepředstihuje [chytrost a schopnost] prostoduchého vesničana?“ (Chen 1998: 79). Chen Hengzhe se opět v duchu evoluční teorie zaměřuje na postupný vývoj, zdokonalování jednotlivých starověkých kultur, směřujících k vytvoření moderní společnosti. Zároveň se v učebnici striktně drží vytváření historického procesu jako progresivního modelování současné civilizace.

5.2.5 Evropský středověk

Druhé velké kapitole v prvním dílu učebnice *Dějiny Západu* o evropském středověku věnuje Sophie necelých padesát stran, tj. asi pětinu učebnice. Výklad o středověku Chen Hengzhe přirozeně začíná vymezením období. Začátek středověku přejímá od obecného názoru – od zániku Západořímské říše roku 476 n. l. Avšak

s názory na přelom středověku a novověku lehce polemizuje: někteří historikové jej stanovují na rok 1453 (osmanští Turkové dobyli východořímskou Konstantinopol), jiní historikové za přelom středověku a novověku považují rok 1492 (Kolumbus objevil Ameriku a Španělsko se sjednotilo ve stát). V tomto případě by formativní období evropské renesance spadalo do období středověku. S tím Chen Hengzhe nesouhlasí a počátek novověku posouvá do počátku 14. století. Renesanci (*wen yi fuxing* 文藝復興) Chen Hengzhe totiž přikládá největší význam v přeměně středověké společnosti v novověkou (Chen 1998: 80–81).

Chen Hengzhe v odsazené poznámce považuje za nutné vysvětlit, proč stanovila jako hraniční čáru mezi středověkem a novověkem čtrnácté století. Udává k tomu šest důvodů. Dva z nich se týkají kultury v užším smyslu slova (návrat ke světské kultuře a vznik národních literatur, přičemž jejich vzájemným průsečíkem je osobnost Danta). Další dva důvody se týkají ústupu vlivu náboženství a náboženské reformace. Rozvoj měst a hlasovacího práva považujeme především za společenské změny, stejně tak počátky koloniálních mořeplaveb. Pouze vznik národních států chápeme jako politický faktor, který Chen Hengzhe do svého vnímání přechodu středověku a novověku zahrnuje (Chen 1998: 81–82). V duchu „nové historie“ Chen Hengzhe zapojuje do výkladu všechny aspekty lidské společnosti, snaží se jim věnovat větší podíl než výhradně politické historii.

Namísto původní jednotné starověké kultury směřující z Říma je podle Chen Hengzhe středověká kultura vytvořena čtyřmi vlivy: římskou kulturou (přenášející starověkou kulturu), křesťanstvím, islámem a zárodky kultury nesené germánskými kmeny. Těžiště kultury se ze Středomoří přeneslo do západní Evropy. Zde si Sophie opět všimá zrychlování dějin - období středověku zahrnuje sotva tisíc let, což se rovná například období starověkého Řecka nebo Říma, nikoli celého starověku. Chen Hengzhe komentuje také změněný způsob výkladu antiky a středověku. Historii starověkých států popsala odděleně – každé centrum vypadalo jinak, náboženství i kultura se odlišovaly, různými způsoby se centra zapojovala do mezinárodních kontaktů. Oproti tomu Chen Hengzhe namítla, že středověká kultura je jednotná. Podle ní na území Evropy existovalo velké množství malých měst, které netvořily státní útvary. Jednotlivými prvky evropské kultury byly podle Chen Hengzhe náboženství – křesťanství, jazyk písemnictví – latina, i společenské uspořádání – feudalismus (Chen 1998: 82–83). Zaměření Sophie na rozličné aspekty, které utvářely západní civilizaci,

jsme zmiňovali již výše. Zamysleme se ještě v duchu kritiky politické historie nad tím, jak by popis vývoje jednotlivých středověkých (předstátních i státních) útvarů vypadal. Středověká historie na území Evropy je natolik spleť a roztříštěná, že by se výklad zaměřený na politické dějiny přeměnil na pouhý výčet zejména čínskému čtenáři nic neříkajících jmen a názvů. A to je přesně stav, proti kterému se Chen Hengzhe vymezovala.

Samotný výklad o středověku Chen Hengzhe začíná šestistránkovým výkladem o křesťanství a germánských kmenech, které se usadily v různých částech Evropy, a „dobou temna“. „Dobou temna“ (*hei'an shidai* 黑暗時代; Chen 1998: 87) Sophie označuje 5.–10. století, kdy se z trosek antické civilizace zrodila středověká křesťanská společnost. Avšak i v „temném období“ se podle Sophie vytvořila tři zásadní fakta, jež ovlivnila následný vývoj evropské kultury. Jsou jimi: počátek papežské autority, vznik Franské říše (obojí je produktem Evropy) a počátek islámského náboženství (sice produkt Asie, ale výrazný vliv na Evropu), (Chen 1998: 87–93).

V následující kapitole Chen Hengzhe na celých deseti stránkách (přibližně jedna čtvrtina středověké kapitoly) rozebírá feudální období, tj. 8.–11. století. Výklad začíná Karlem Velikým, franským králem a prvním středověkým římským císařem, jemuž se podařilo uspět na vojenském, kulturním i politickém poli. Chen Hengzhe si všímá spojení vojenské moci Karla Velikého s křesťanstvím, díky němuž se Karlu Velikému podařilo sjednotit tak rozsáhlá území. Korunovaci Karla Velikého roku 800 císařem vidí nejen jako důsledek spolupráce s papeži, ale zároveň jako využití „volného místa“ na postu císaře. Ve výkladu Chen Hengzhe odbočuje k Byzantské říši, která si nárokovala být dědičkou starověké římské říše. Zde se totiž po vnitřním převratu prohlásila císařem žena. Ženu na panovnickém postě neuznávala ani duchovní ani světská moc, a proto byla císařská koruna vložena papežem v Římě na hlavu Karla Velikého. Chen Hengzhe rovněž předznamenává budoucí spory mezi císaři a papeži o nadřazenosti moci. Dále si všímá reformy státní správy i podpory vzdělanosti na dvoře Karla Velikého, se zaměřením na texty v běžně používané latině (oproti pro většinu lidu již nesrozumitelné literatuře starověku). V Karlově prosazování latiny, jakožto obecně srozumitelného jazyka, vidí Chen Hengzhe „jedno světélko v tři sta let dlouhé hluboké tmě“ (Chen 1998: 98), které bohužel zapadlo po smrti Karla Velikého a dočkalo se oživení až o mnoho let později, (Chen 1998: 93–98). Přestože bylo „semínko“ používání národního jazyka zasazeno již v této době, prozatím nebyla vhodná doba, aby „vyklíčilo“. Ta podle Chen

Hengzhe přišla až s evropskou renesancí, kterou považuje za velký pokrok. Druhou polovinu kapitoly o feudálním období věnuje Chen Hengzhe vzniku a rozvoji feudálního systému v Evropě, navazujícího na rozdělení říše Karla Velikého na jednotlivá hrabství. Ve výkladu si Chen Hengzhe opět všímá zvětšujícího se rozrůžňování jazyků podle jednotlivých oblastí.

Dohromady přibližně čtvrtinu výkladu o evropském středověku věnuje Chen Hengzhe vzniku novodobých samostatných států, které se začaly formovat zhruba od 10. století roztržtím starořímské kultury a expanzí germánských kmenů. Chen Hengzhe ve své učebnici stručně popisuje vývoj jednotlivých států. Do nich zahrnuje především vznik Německa a Itálie (potomky Svaté říše římské), Anglie a Francie. Namísto politického vývoje Svaté říše římské se Chen Hengzhe opět spíše zaměřila na kulturu a společnost, resp. probíhající krizi středověké společnosti. Ta byla podle ní mimo jiné způsobena bojem o investituru, která vyústila v rozkol v církvi, avignonské zajetí papeže a následné papežské schizma. U Anglie a Francie nejprve Chen Hengzhe nastíní vývoj jednotlivých států a poté se zaměřila na jejich vzájemnou interakci, s níž se pak budeme setkávat v průběhu celé učebnice. Závěrečnou stránku této podkapitoly věnovala Sophie Velké listině svobod (*daxianzhang* 大憲章) a vzniku parlamentu v Anglii, které se podle ní staly modelem pro ostatní země. Mimo výše zmíněných čtyř států, jež v období středověku patřily mezi důležitá centra, Chen Hengzhe stručně zmiňuje i rozvoj států ostatních, jejichž vliv se projeví až v období novověku. Mezi ně patří Rakousko (resp. Habsburkové), Maďarsko, Rusko a Španělsko (Chen 1998: 93–115).

V závěrečné a zároveň nejrozsáhlejší části kapitoly o středověku Chen Hengzhe rozebírá středověkou kulturu v širším slova smyslu. Rozděluje ji na dvě období – období „temna“ a období „přechodné“ (*guodu de shidai* 過渡的時代). Dobu temna (5.–10. století) Chen Hengzhe charakterizuje neomezenou vládou křesťanské církve, temnotou ve společenském i politickém systému (neměli dostatek síly zasáhnout do církevní moci) a feudálním uspořádáním společnosti, v němž poddaní byli utlačováni mocnými. V přechodném období (11.–14. století) již Chen Hengzhe hledá počátky úpadku absolutní moci papežů, rozklad feudálního systému, vznik a rozvoj nových samostatných států. Sophie zavádí nový důležitý termín označující součást středověké kultury a tím je politizace křesťanství (*jidujiao de zhengzhizhua* 基督教政治化), jež ve

svém důsledku přinesla oslabení vlivu církve. S tím souvisí reformní snahy o nápravu církve a vznik různých řádů – řády, které zůstaly loajální křesťanskému učení a usilovaly pouze o nápravu způsobu života kněží a mnichů (benediktinský, dominikánský, františkánský apod.); a řády, které oponovaly současné křesťanské doktríně a moci – usilovaly o nápravu celé křesťanské víry (tito byli z pohledu církve heretici a byli upalováni; Chen 1998: 115–118).

V průběhu celého výkladu pozorujeme Sophiino pojetí dějin jako kontinuálního vývoje. Jedna událost navazuje na druhou (konkrétněji vyberme například snahy o nápravu církve, které se objevily v důsledku neomezené uzurpující moci křesťanské církve) a ve výkladu neexistují slepé uličky. Chen Hengzhe buď téma nechá v jistém bodě otevřené tak, aby se k němu později mohla vrátit a navázat na něj další výklad, nebo téma definitivně uzavře a konstatuje, že bylo řečeno vše důležité, a tento směr tudíž není třeba dále sledovat. Chen Hengzhe navazuje na předchozí výklad například těmito slovními obraty: „nyní bychom se měli vrátit zpátky a podívat se na [...]“, nebo „pamatujeme si, že [...]“ (Chen 1998: 95). Naopak, nechce-li se Chen Hengzhe nějakým tématem dále zabývat, nit vyprávění přeruší a suše konstatuje, že tématu se již nebude věnovat, jako například na závěr pojednání politických dějin Karla Velikého: „jeho vojenské úspěchy můžeme prohlásit za uzavřené“ (Chen 1998: 96). Nebo Sophie odloží téma na později, jako například při výkladu rozkladu feudálního systému „[...] nyní si toho nebudeme všimát“ (Chen 1998: 101). Anebo odvrátí téma jiným směrem, jako ve chvíli, kdy při výkladu koloniálních plaveb narazí na téma války mezi Anglií a Francií „[...] nyní nemůžeme sledovat, navíc to ani nepotřebujeme. To, co chceme vědět je [...]“ (Chen 1998: 209).

Další významnou událostí středověké kultury, které se Chen Hengzhe věnuje, je vznik univerzit. Připomíná, že během 12. a 13. století v Evropě podle ní vzniklo množství významných univerzit: Boloňská univerzita, Pařížská univerzita, Oxford a Cambridge aj., na nichž se vedle náboženských otázek studovaly základy vědy, logiky, římského práva i Aristotelova díla. Chen Hengzhe upozorňuje na skutečnost, že historie či literatura se vůbec nevyučovaly (Chen 1998: 120). Vznik univerzit Chen Hengzhe hodnotí jako jeden ze znaků postupného konce středověkého uspořádání Evropy. Dalším znakem byl vedle vzniku států také rozvoj měst a městské kultury a vznik stavovské společnosti. Na utváření středověké kultury měly rovněž vliv křížové výpravy (*shizijun* 十字軍), jimž Chen Hengzhe v učebnici věnuje velký prostor, se všemi

příčinami a důsledky. Křížové výpravy Chen Hengzhe hodnotí vesměs negativně – přestože byl počáteční stanovený cíl všech křesťanských armád (*Jidujiaotu suo zuzhi de jundui* 基督教徒所組織的軍隊) znovu získat zpět území Malé Asie, především pro křesťany posvátný Jeruzalém, jednotlivé armády, byť hlásaly křesťanství, ve skutečnosti prosazovaly vlastní ambice, často jdoucí v rozporu s jejich náboženstvím. Přes negativní závěr o křížových výpravách, i v nich Chen Hengzhe hledá pozitivní dopady na Evropu – především získání východní vzdělanosti, dopad na evropskou společnost a rozvoj obchodních kontaktů některých italských měst s Blízkým východem (Chen 1998: 121–128).

V odsazené poznámce Sophie také zmiňuje přímé navázání obchodních kontaktů Evropy s Čínou v době křížových výprav. Později se podle ní tyto kontakty opět přenesly na muslimské obchodníky, kteří do Evropy přinesli z Číny umění tisku (*yinshuashu* 印刷術) – objev důležitý pro pozdější období renesance (zde se objevuje rozpor v Sophieině učebnici – v pozdější kapitole o vzniku tisku v Evropě Sophie explicitně popisuje rozvoj tiskařského umění nezávislý na znalostech čínského tisku).⁸² Sophie v poznámce upozorňuje na skutečnost, že část období křížových výprav se prolíná s Čingischánovým sjednocením většiny Asie s částí východní Evropy, tedy obdobím snazšího navázání komunikace mezi Evropou a Asií. V době křížových výprav papež vyslal misionáře také do Čingischánovy říše a Čína se tak poprvé setkala s katolickou vírou. Sophie poznámku ukončuje současným příchodem italského obchodníka Marca Pola (*Make Boluo* 馬可波羅) do Číny, který po návratu z Číny (po více než deseti letech) sepsal cestopis – Sophie poznamenává: „Chceme-li se dozvědět něco o tehdejšímu stavu komunikace mezi Čínou a Evropou, nemůžeme jinak, než důkladně pročíst tuto nesmírně zajímavou knihu“ (Chen 1998: 126). Z poznámky vidíme, že Chen Hengzhe využívá příležitosti propojit evropské dějiny s Čínou a zdůraznit vzájemné kontakty. Zároveň sleduje počátky celosvětového propojení všech zemí světa, což jasně splývá s její obhajobou globalizace jako procesu vytváření nové světové kultury.

Odstavcem o smyslu a významu evropské renesance, která předěluje středověk a novověk, končí Chen Hengzhe výklad prvního dílu učebnice *Dějiny Západu*. Závěrečné shrnutí k období středověku začíná Chen Hengzhe úryvkem z vlastní starší

⁸² Srovnej výklad v učebnici Chen Hengzhe (1998: 126) a (1998: 154–155).

prózy „Vzpomínka na Danta“ (*Jinian Danding* 紀念但丁), (Zhu 1991: 119–123).⁸³ V tomto úryvku se Chen Hengzhe dívá na Danta (již zmíněn výše) jako na „závěr středověké kultury a průkopníka novověku“ (1998: 129). Sophie zdůrazňuje, že jako první použil přísný pohled na církev, kritizoval bohatství mnichů, ale zároveň se neodvážil zpochybňovat ukotvenost jedince v křesťanské společnosti. Postavy v jeho Božské komedii Sophie popisuje jako živé, z masa a kostí, projevující individuální charakter, přestože pořád zůstaly poslušné křesťanské nauce. „Živostí“ postav se Dantovo dílo odlišuje od ostatního středověkého písemnictví, předznamenává budoucí vývoj literatury. Kromě Božské komedie zmiňuje Chen Hengzhe také Dantův *Nový život* (*Xin shengming* 新生命) – sbírku dvorské milostné poezie z mládí. Dante používá k psaní italštinu, což je, jak Sophie opakovaně zdůrazňuje, důležitý rys následné novověké literatury – psaní v národních jazycích.⁸⁴ A jaký byl Dantův přínos pro renesanci? Chen Hengzhe potrhuje minimálně tři nezpochybnitelné rysy renesance, kterými se Dante vyznačoval (Chen 1998: 128 – 130):

1. zájem o starověké učení
2. zájem o individualitu jedince
3. používání národního jazyka.

Chen Hengzhe v prvním dílu učebnice *Dějiny Západu* v duchu historiografie, již se naučila ve Spojených státech, popisuje počátky evropské kultury se všemi vlivy, které působily na její utváření. Těžiště evropské civilizace jsou podle ní náboženství, kultura v užším smyslu slova (umění, literatura) – ta se v jednotné formě přenášela od prvních civilizací, rozšiřovala se a posléze se rozštěpila v kultury národní (známka progresivní historiografie, LV); a vzdělanost. Celým dílem se nese motiv evoluční teorie, kdy se ze staré civilizace vyvíjí nová (lepší) a stará postupně zaniká, přičemž již ve fázi zanikání začíná klíčit semínko nové, lepší formy. Sophie si pravidelně všímá zrychlování vývoje lidských dějin a upozorňuje na zkracování jednotlivých historických fází s postupným zdokonalováním výrobních nástrojů.

⁸³ Esej „Vzpomínka na Danta“ napsala Chen Hengzhe roku 1921 ku příležitosti šesti set letého výročí od Dantova úmrtí. Uvedla dva důvody, proč bychom si tohoto italského básníka měli připomínat: za prvé „protože je stejně jako my postavou obzvláště přechodného období“ a za druhé „protože má velký přínos a vliv na západní kulturu“ (Zhu 1991: 120).

⁸⁴ A zároveň také prvek, který obhájuje přijetí *baihua* v Číně – něco podobného proběhlo i v Evropě a mělo úspěch, není tedy důvod, proč by podobný úspěch nemohl být i v Číně.

Ve druhém dílu učebnice *Dějiny Západu*, který je o čtyřicet stran delší než první díl, se Chen Hengzhe věnuje období novověku (*jingu* 近古) a moderní doby (*jinshi* 近世). Tato dvě období spojuje v *jinshishi* 近世史 „moderní dějiny“, což zahrnuje období od smrti italského básníka Danta (1321) do počátku první světové války (1914) – tedy zhruba šest set let. V původním návrhu učebnice byla zařazena i kapitola o americké historii, kvůli rozsahu učebnice (více než 100 000 znaků) ji však Chen Hengzhe nakonec vyškrtl. V připojené poznámce autora (*zhuzhe qishi* 著者啓事) žádá učitele a čtenáře o názor, zda by bylo vhodné kapitolu o amerických dějinách připojit do dalšího vydání učebnice – tj. zda jsou učitelé schopni během školní výuky pojmout i americké dějiny, jestli by bylo vhodné kapitolou o amerických dějinách nahradit některou z kapitol *Dějin Západu* (v tomto případě kterou), anebo zda jsou s koncepcí učebnice bez dějin Ameriky spokojeni (Chen 1998: *zhuzhe qishi*). Stejně tak (z důvodu omezeného rozsahu učebnice a současně amerického pojetí dějin Evropy jako jedné civilizace) Chen Hengzhe ve druhém dílu učebnice neodděluje vývoj jednotlivých států, ale spojuje vše do jednotného výkladu rozčleněného podle různých historických epoch.

5.2.6 Renaissance

Výklad druhého dílu učebnice *Dějiny Západu* zahajuje Chen Hengzhe kapitolou o evropské renesanci. Evropská renesance (*Ouzhou wenyi fuxing* 歐洲文藝復興) se v očích intelektuálů Májového hnutí stala jednou z nejvýznamnějších epoch evropských dějin. Pro své ideály (věda, racionalismus, individualismus, kritický pohled na svět, humanismus, zesvětštění, nacionalismus) se renesance stala proklamovaným vzorem, podle kterého se měla Čína od 20. let 20. století řídit. Někdy bývá Májové hnutí dokonce označováno jako „čínská renesance“. ⁸⁵ I Chen Hengzhe, v duchu intelektuálního prostředí své doby, věnuje renesanci velkou pozornost. Nejen, že o evropské renesanci napsala rozsáhlou kapitolu v učebnici *Dějiny Západu*, publikovala ještě samostatný spisek – *Stručnou historii evropské renesance* (*Ouzhou wenyi fuxing xiaoshi* 歐洲文藝復興小史). Přestože evropskou renesanci Chen Hengzhe s jistotou

⁸⁵ Pro podrobnější vhled do toho, jakým způsobem byla „renesance“ do Číny přebírána a co si pod tímto pojmem jednotliví učenci představovali, včetně problémů spojených s přirovnáváním evropské renesance s čínským prostředím, viz Chow (1967: 338–342) a Zhou (2005: 783–795). Na téma „čínské renesance“ se vyjadřoval také Hu Shi v sérii přednášek na Chicagské univerzitě, kam byl roku 1933 pozván. Tyto přednášky byly publikovány pod názvem *The Chinese Renaissance*, viz (Hu 1934).

studovala na univerzitě, nenašli jsme jedinou zmínku, že by na renesanci byl v americkém školství kladen speciální důraz. Ba naopak, například článek „The Italian Renaissance in America“ upozorňuje na to, jak málo prostoru bylo v časopise *American Historical Review*, který vydávala AHA, věnováno evropské renesanci (se zaměřením na italskou renesanci) ve srovnání s jinými tématy evropské historie (Muir 1995: 1095–1118). Proto je na místě předpokládat, že zájem Chen Hengzhe o renesanci souvisel s domácím prostředím, s atmosférou Hnutí za novou kulturu.

Kapitola o renesanci tvoří jednu z nejrozsáhlejších částí druhého dílu učebnice *Dějiny Západu*. Na plných jedenadvaceti stránkách (dvanáct procent druhého dílu) Chen Hengzhe podrobně rozebírá téma evropské renesance. Slovo renesance (*wen yi fuxing* 文藝復興) má podle Sophie dva významy: za prvé je to znovuzrození (*fusheng* 復生) a za druhé nový život (*xinsheng* 新生). Znovuzrození proto, že hnutí vychází z řeckého a římského antického umění a pohledu na člověka; nový život proto, že renesance je předvojem nové kultury novověku. Od raného obratu k antice po vrcholné období renesance stihly „všude na starých kořenech vyrůst nové výhonky“ (*laoshu gen shang, dao chu chansheng xinyar* 老樹根上，到處產生新芽兒; Chen 1998: 137). Evropská renesance podle Chen Hengzhe tvoří předěl mezi středověkem a novověkem, časově trvala několik staletí a prostorově zasáhla půl Evropy. Sophie zdůrazňuje rysy novověku, jejichž kořeny vzešly v období renesance: renesance dala vzniknout náboženské revoluci (*zongjiao geming* 宗教革命), velkým zámořským objevům (*dili shang de faxian* 地理上的發見) a vzniku a rozvoji jednotlivých států (*lieguo de xingqi* 列國的興起; Chen 1998: 137).

Sophie dále pokračuje oddělením renesance v širším a užším smyslu. „Renesance [v širším smyslu] je opoziční hnutí ke středověké kultuře,“ říká Chen Hengzhe (Chen 1998: 138). V tomto ohledu dále rozlišuje dvě vrstvy. Jedna se týká lidstva, jeho rozumu a citu (*renmin de lizhi he qinggan* 人民的理智和情感), což reprezentuje vnitřní svět člověka. Druhá se týká společnosti a společenského systému (*shehui he zhidu* 社會和制度), což představuje vnější svět. Co se týče vnitřního světa člověka, v období středověku lidé trpěli morovými epidemiemi i nucenými migracemi, vláda ani společnost nebyla schopná ochránit svůj lid. Pouze křesťanské náboženství, tedy alespoň podle výkladu Sophie Chen Zen, bylo schopné poskytnout lidu „záchranný člun“ (dosl. „drahocenný vor“ *bao fa* 寶筏). Později se společenský řád začal postupně

stabilizovat a lidé se ve volném čase začali více zabývat myšlením a city. Začali se ohlížet zpět do antiky a přehodnocovat svůj pohled na svět. Postupně objevovali člověka a jeho individualitu, probíhalo „objevení člověka“ (*ren de faxian* 人的發現). Z pohledu vnějšího světa, navazuje Sophie na svůj výklad, se společnost postupně začala probouzet z období temna (5.–10. stol.). Během 11.–13. století dosáhla středověká společnost svého vrcholu. A od 14. století podle Chen Hengzhe nastala hluboká společenská krize: křížové armády nebyly schopny nadále šířit křesťanské náboženství, feudální systém se začal rozpadat, mnišským řádům se nepodařilo napravit křesťanskou společnost a křesťanství nemohlo dále sloužit jako pojítko Evropy. Důsledky toho vidí Chen Hengzhe ve stabilizaci moci jednotlivých států a následného rozrůznění způsobů myšlení, společenských systémů, uspořádání vlád i života obyčejných obyvatel. S renesančním hnutím úzce souvisí rozvoj individuality (*gexing* 個性), na nějž Sophie klade velký důraz. Ve středověku byla podle ní individualita jedince náboženstvím potlačovaná, kromě modliteb za šťastný posmrtný život neměli lidé jiné naděje. Avšak s upevněním společenského pořádku po středověké krizi si lidstvo, jak zdůrazňuje Chen Hengzhe, opět začalo uvědomovat svoji individualitu, lidé začali projevovat osobité požadavky, žít svobodný život. Toto znovuzrození lidské individuality západní historikové rovněž nazývají *ren de faxian* (Chen 1998: 138–139).

Sophie ve svém výkladu pokračuje rozebráním renesance v užším smyslu – v tomto významu se renesance rovná vzkříšení literatury a umění, jak akcentuje ínský název *wenyi fixing* (na tento rys evropské renesance se jako první zaměřil Hu Shi, z evropské renesance vyzdvihoval oživení hovorového jazyka), (Zhou 2005: 786). Počátky renesance v literatuře klade Chen Hengzhe na území severní Itálie, která si podle ní nesla dědictví antického Říma. V tamních podmínkách vznikly samostatné městské státy s rozdílnými formami vlády – Milán, Benátky, Florencie. A právě Florencie „se stala druhými Aténami, z jedné strany musela snášet utrpení politiky rychlých změn vlád (*baoshou zhaoQinmuChu zhengce de tongku* 飽受朝秦暮楚政策的痛苦), z druhé strany se stala středobodem italské kultury (*chengwei Yidali wenhua de zhongxindian* 成為意大利文化的中心點), stejně jako se Atény staly centrem kultury starověkého Řecka“ (Chen 1998: 140). Severní Itálie navazovala kontakty s okolními státy, mezi nimiž byla i muslimská Byzantská říše. Chen Hengzhe se domnívá, že právě díky těmto kontaktům nebyla severoitalská města zaslepena křesťanským náboženstvím tolik, jako okolní území, a proto tyto kontakty s nekřesťanským světem považuje za

jeden z důvodů, díky kterým v severní Itálii vzniklo svobodné renesanční umění (Chen 1998: 140–142).

V kapitole o evropské renesanci se Chen Hengzhe zaměřuje na pět nejdůležitějších rysů.⁸⁶ Těmi jsou:

1. vzkříšení zájmu o starověkou vzdělanost (*gu xue de fuxing* 古學的復興)
2. vznik literatury v národních (dosl. regionálních) jazycích (*fangyan wenxue de chansheng* 方言文學的產生)
3. vzkříšení a rozkvět umění (*wenyi de fuhuo yu xingsheng* 藝術的復活與興盛)
4. vzestup vědy (*kexue de xingqi* 科學的興起)
5. zlepšení nástrojů vědění (*zhishi gongju de gailiang* 智識工具的改良)

Sophie dále pokračuje s podrobnějším komentováním výše zmíněných bodů: starověkým učením se podle ní rozumí vědomosti, myšlení, umění slova a písemnictví starověkého Řecka a vrcholné latinské kultury. Jako dva nejdůležitější knižní soubory na všech univerzitách ve 12. a 13. století Chen Hengzhe uvádí Bibli a Aristotelovy spisy o fyzice, logice a přírodní filosofii apod. Chen Hengzhe upozorňuje, že tyto spisy byly do latiny přeloženy z arabštiny a jednotlivá náboženství (křesťanství i islám) si do nich přidávala zaujaté analogie i odlišné výklady, proto v nich bylo mnoho chyb i odchýlení od původního Aristotelova významu. Důsledkem toho, pokračuje Sophie ve výkladu, jedním z prvních úkolů renesančních učenců se zájmem o starověké učení bylo hledání správného způsobu čtení a výkladu textů starověkých myslitelů. Historikové tyto učence pojmenovali humanisté (*renwen xuezhe* 人文學者), protože ve starověkých textech vyzdvihovali humanismus (*renwenzhuyi* 人文主義) a upínali pozornost na člověka (*ren* 人, oproti středověkému *shen* 神 „bůh“). Za nejranějšího učence, který se zajímal o antický humanismus, považuje Chen Hengzhe Francesca Petrarku. Popisuje ho jako učence, který studoval starověké učení, sbíral a dával do pořádku neúplně dochované antické texty a odstraňoval z nich povrchní přídavky. Označuje ho za „otce humanismu“ (*renwenzhuyi zhi fu* 人文主義之父; Chen 1998: 144). Chen Hengzhe dále shrnuje výsledky vzkříšeného zájmu o starověké učení: těmi jsou hledání pravdivých významů, rozumové poznávání člověka, rozvoj textové kritiky, nárůst počtu knih, knihoven a akademií, zlepšení vzdělávání a také rozvoj vzdělanosti žen (ze vzdělaných

⁸⁶ Stejným způsobem Chen Hengzhe člení i *Stručné dějiny evropské renesance*.

žen Chen Hengzhe zmiňuje dva příklady – Cassandra Benátská a Alessandra Florentská a vidí v nich předchůdkyně boje za osvobození žen – tyto dvě se podle Chen Hengzhe nevyhraňovaly vůči mužskému světu, ale osvobodily svůj rozum; Chen 1998: 142–146).

V Sophiině výkladu můžeme vysledovat důraz na hodnoty, jež se snažila prosadit i generace Májového hnutí. Chen Hengzhe koncipuje výklad o evropské renesanci jako platformu pro ideály, k nimž vzhlíželi i čínští intelektuálové od poloviny 10. let 20. století – humanismus, racionalismus, obrat k člověku, vzdělanost, textová kritika, včetně počátků emancipace žen.

Druhým bodem, jemuž se Chen Hengzhe podrobněji ve svém výkladu věnuje, je vznik literatury v národních jazycích. Chen Hengzhe poznamenává, že od 14. století se kromě latiny začaly pro psané texty používat odlišné lokální jazyky a tím vznikala literatura v národních jazycích. S rozvojem tisku v 16. století se literatura v národních jazycích ještě více rozšířila. K postavení latiny v evropském písemnictví Chen Hengzhe analogicky přirovnává písemnictví úředních dokumentů v Číně. Na jedné straně stojí krásná a vytříbená latina (v Číně představovaná *wenyanem*), na druhé straně jsou odlišné dialekty rozdělených národů; literatura, která slouží pro potřeby běžného lidu ale (prozatím) nemá literární hodnoty (v Číně by se jednalo o jazyk *baihua*). Výše popsaný proces zvýšení zájmu o starověké učení Chen Hengzhe explicitně přirovnává k tangskému hnutí za starý styl a popis ústupu latiny z evropského písemnictví ve prospěch národních literatur připodobňuje Chen Hengzhe ke hnutí za prosazení *baihua* ve 20. letech v Číně (Chen 1998: 146–147).

Zde se nachází jedno z míst v učebnici, kde Sophie výslovně hovoří o analogii mezi procesy v evropské a čínské kultuře. Snaží se tím čtenáři pomoci pochopit hloubku významu, který by nemusel být na první pohled zřejmý, a zároveň ukazuje podobnost historických jevů, jež se odehrávají v jemných nuancích po celém světě. Zde se projevuje Sophiina víra v universalismus. Například, opakovaným zdůrazňováním pozitivních dopadů ústupu latiny a posílení národních literatur blízkých hovorové řeči jednotlivých národů, Chen Hengzhe podvědomě vzbuzuje ve čtenáři důvěru v potřebu používat v moderní čínské literatuře *baihua* namísto zastaralého, hovorové řeči vzdáleného a pro modernizovanou společnost nevhodného *wenyanu*, a obhájí tedy nedávnou radikální změnu v jazyce literatury, která v Číně proběhla zhruba deset let před vydáním učebnice.

Třetím bodem, jemuž se Chen Hengzhe věnuje, je vzkříšení a rozkvět umění. S 15. a 16. stoletím Sophie spojuje znovuzrození umění ve všech jeho směrech, sama v učebnici podrobněji popisuje malířství, architekturu a sochařství. Stručně shrnuje nahrazení gotického slohu, co se architektury týče, jednodušším, méně zdobeným, souměrným, pravidelným renesančním slohem, který byl inspirován antikou a zachovával lidský rozměr, „lidská přání a cíle se postupně stěhovala z nebe na zem, z oblasti mimo tento svět zpět ke světu“ (Chen 1998: 150). S renesančním stavitelstvím Sophie spojuje rozvoj sochařství – sochy (podobně jako obrazy) získaly dramatickост, dynamiku, emoce, výraz tváře, individualitu, která ve středověkém umění neexistovala. Ze všech renesančních mistrů Chen Hengzhe jako dva přední představitele sochařství vybírá Michelangela Buonarroti a Leonarda Da Vinci. Chen Hengzhe zdůrazňuje jejich neobyčejné nadání a cení si především jejich všestrannosti, obdivuje v kolika oblastech dosáhli neskonalých úspěchů, zkrátka považuje je za jedny z nejnadanějších umělců vůbec. Z dalších malířů (kromě Michelangela a Leonarda) uvádí ještě Giotto, Botticelliho, Raphaela a vytváří tak kompletní přehled nejvýznamnějších představitelů renesančního umění a jejich tvorby, včetně základní charakteristiky renesančního umění (Chen 1998: 149–152).

Čtvrtým bodem, k němuž se Chen Hengzhe ve svém výkladu vrací, je vzestup vědy. „Věda a umění, to jsou dvě křídla kultury, pokud by postrádala jedno z nich, stala by se nevyváženou“ (Chen 1998: 152). Chen Hengzhe dále pokračuje: „Věda se opírá o rozum, umění se opírá o city“ (Tamtéž: 152). A oboje podle ní nepostradatelně patří k člověku. Ve středověku bylo lidstvo vedeno náboženstvím a pověrami, což (jak jsme se dozvěděli již v Sophie předchozím výkladu) zklamalo, a proto lidé opět začali hledat pravdu. Počátky rozličných věd (matematika, lékařství, zoologie, botanika, fyzika, chemie, astronomie a další historické a společenské disciplíny) Chen Hengzhe vztahuje ke starověku - renesanční myslitelé se k antickým poznatkům vraceli a dále je rozvíjeli. Z velkých objevů, které přinesl renesanční rozvoj věd, Chen Hengzhe vyzdvihuje především astronomické objevy (heliocentrický obraz světa). Na renesanční astronomické objevy Chen Hengzhe později navazuje svůj výklad o velkých zámořských objevech v tom smyslu, že kdyby nebylo renesančních vědeckých, resp. astronomických, poznatků, k dalekým mořeplavbám a objevům nových území by nedošlo (viz níže). Přesto však podle Sophie Chen Zen věda zůstala ve svých počátcích až do 17. století, kdy nastal její skutečný rozvoj (Chen 1998: 152–154).

Posledním bodem renesančního období, který si vyžaduje podrobnější výklad v Sophiině učebnici, je zlepšení nástrojů vědění. Největší přispění k šíření vzdělanosti a masové distribuci knih Chen Hengzhe připisuje vynálezu knihtisku. Sama podotýká, že o jeho původci historikové vedou spory. Chen Hengzhe se však přiklání názoru, že „Holandřan Coster byl prvním člověkem, který dokončil toto umění [knihtisk], Němec Guttenburg avšak byl tím, kdo toto umění zprostředkoval pro všechny lid“ (Chen 1998: 154–155). Chen Hengzhe dále uvádí, že první tištěnou knihou určenou k běžnému používání byla Bible. Poté její výklad pokračuje zdůrazněním, že za krátkou dobu se technologie knihtisku rozšířila po celé západní Evropě. Důsledkem bylo rozšiřování počtu knih a s tím související pokles jejich ceny (díky němuž si jejich nákup mohlo dovolit více lidí) a tím se stále více rozšiřovala vzdělanost. Pro rozvoj knihtisku byl důležitý papír, jemuž Chen Hengzhe věnuje jeden krátký odstavec. První papír byl do Evropy podle Sophiiných informací přinesen ze starého Egypta. Posléze se začal používat papír dopravený arabskými obchodníky z Číny, od nichž se Evropané naučili sami papír vyrábět (Chen 1998: 154–155). Zajímavé je, že Chen Hengzhe v těchto místech nepřidala do výkladu výše vsazenou poznámku o mnohem dřívejším vynálezu knihtisku v Číně a jeho přenesení do Evropy⁸⁷ (byť je dokázáno, že Guttenberg o čínském knihtisku neměl žádné informace). Na tomto místě ze čtení učebnice jasně vyplývá, že Chen Hengzhe uvažuje o samostatném, na čínských vědomostech nezávislém, vynálezu.⁸⁸

Závěrem kapitoly o evropské renesanci Chen Hengzhe uvádí, jakým způsobem byla „semínka“ renesančního pohledu na svět přenesena do dalšího vývoje jednotlivých států a jak se podílela na formování budoucích dějin: náboženská reformace v Německu – výsledkem filosofie náboženství; španělská kolonizace a europeizace – důsledkem zeměpisných objevů; francouzská revoluce – výsledkem politické filosofie; a dělnické hnutí v Anglii – důsledkem aplikování vědy do praxe. Pro podrobnější vysvětlení a přehlednou tabulku viz Chen (1998: 155–156).

Tímto závěrem Chen Hengzhe tvoří předěl mezi středověkem a novověkem, který hraničí s renesančním obdobím. Chen Hengzhe v poznámce upozorňuje čtenáře i na *Stručnou historii evropské renesance*, kterou připravovala v rámci série *Baike*

⁸⁷ O přinesení knihtisku do Evropy muslimskými obchodníky hovoří Chen Hengzhe v prvním dílu učebnice v souvislosti s křížovými výpravami (Chen 1998: 126).

⁸⁸ O vynálezu a rozvoji tisku v Číně a jeho přenesení do Evropy uvažovali již Sophiini současníci (Carter 1925).

xiaocongshu 百科小叢書 [Malá edice encyklopedických znalostí] pro nakladatelství *Commercial Press* v Šanghaji. Ve *Stručné historii* Chen Hengzhe zpracovává evropskou renesanci do větších detailů, byť osnovu ponechává stejnou.

Pro Chen Hengzhe se evropská renesance stala výchozím bodem moderní kultury. Představovala podle ní návrat k řádu po středověkém období chaosu, znovuzrození člověka a jeho individuality, obrácení středověkého zájmu mimo tento svět na právě probíhající „ted’ a tady“. Renaissance byla v Číně v době Májového hnutí velmi populární, v Evropě s sebou totiž přinesla transformaci kultury podle ideálů, které prosazovali také intelektuálové Májového hnutí. Chen Hengzhe se řídila principem, že musíme historii evropské civilizace nejdříve pochopit, abychom ji mohli (správně) aplikovat na Čínu, a proto považovala za nezbytné věnovat renesanci ve své historiografické práci tak rozsáhlý prostor.

5.2.7 Vznik národních států

Další kapitola v *Dějínách Západu* se podrobně (přibližně na jedné desetině výkladu druhého dílu) věnuje vzniku samostatných států a s nimi spojeného rozštěpení jednotné evropské kultury do kultur národních. Sophie v ní stručně popisuje komplikovaný vznik samostatných národů a snaží se vyzdvihnout základní příčiny, které osamostatnění se států dovolily. Mezi tyto příčiny Chen Hengzhe řadí: silnou osobnost panovníka, jenž byl schopen sjednotit roztříštěné feudální rody pod svou vládou (vznik samostatných států je podle ní v podstatě sjednocující hnutí), vznik střední třídy (střední třída hledala pořádek a mír pro budování svého obchodu, a ten byly nově vznikající státy schopny zaručit, na rozdíl od neutuchajících bojů a válek feudálního období, poznamenává Chen Hengzhe) a také vznik literatury v národních jazycích (což značně posilovalo existenci a jednotu národního státu). V těchto místech Chen Hengzhe připojuje rozsáhlou poznámku ohledně národa – jakými se vyznačuje společnými rysy (náboženství, rasa, jazyk, ...) a problematiku jeho definice.⁸⁹

⁸⁹ Problematika terminologie státu a národa je komplexnější. Angličtina, na rozdíl od češtiny, oba termíny důsledně nerozlišuje, a ani Chen Hengzhe v čínštině není v jejich oddělování důsledná. Převážně ve svém výkladu používá označení národních států jako *lieguo* 列國.

此處所用“列國”二字的意義，是等於英文的 Nations，非指 States 而言。States 是偏於政治的一個名辭，意義不及 Nations 的廣。Nations 乃是具有個性的，是屬於文化範圍之內的，是不能為地理或政治的範圍所限的。

Význam zde používaného slova *lieguo* 列國 se rovná anglickému výrazu *Nations* („národy“), nepoukazuje na *States* („státy“). Termín *States* se jednostranně zaměřuje na politiku, jeho význam není tak široký jako [termín] *Nations*. *Nations* mají individualitu, patří do okruhu kultury, nelze je vymezovat zeměpisně nebo politicky. (Chen 1998: 159)

Každý evropský národ se v průběhu dějin spojil na jiném principu, nelze proto stanovit, co přesně národ sdružuje. Chen Hengzhe nachází elegantní řešení: národní státy (*guojia* 國家) spojuje společná minulost i budoucnost. Základní prvky národů jsou proměnlivé a nestabilní, proto Chen Hengzhe věří, že jednoho dne by se všichni lidé na světě mohli spojit a vytvořit společnou historii (*gongtong de lishi* 共同的歷史) a víru (*gongtong de xinyang* 共同的信仰). Celá zeměkoule by se tak stala jedním státem (*guojia*), jehož individualita (*gexing*) by se zvětšila (*gengjia weida* 更加偉大) a zkrásněla (*gengjia meili* 更加美麗; Chen 1998: 160). Chen Hengzhe se domnívá, že individualita jednotlivých národních států (*lieguo gexing*) se v moderní době nad míru rozvinula (*fada guofen* 發達過分) a je na čase, aby chaos, který zavládl, byl nějakou mocnou silou odstraněn (Chen 1998: 158–160). V této poznámce naplno vyniká Sophiina obhajoba globalizace, která ve své internacionální síle může vytvořit novou, moderní kulturu, do níž by se rovnoprávně zapojily všechny státy, včetně Číny. Internacionalismus staví Chen Hengzhe nad nacionalismus. „Nestálo by to za naději, o které všichni sníme?“ ptá se Sophie závěrem (Chen 1998: 160). K této myšlence se Chen Hengzhe vrací v závěru učebnice. Globalizačnímu aspektu díla Chen Hengzhe se z perspektivy postkoloniálních studií věnuje krátká studie Denise Gimpel. Ta interpretuje postoj Sophie a dalších čínských intelektuálů jako kapitulaci před chováním Západu z pozice síly a jako „sebekolonizaci“ pod tlakem globalizace, namísto zachovávání vlastní kultury.⁹⁰

Chen Hengzhe ve většině kapitoly podává výklad o vnitřním vývoji jednotlivých evropských států od počátku středověku do 15. století, i o jejich vzájemných vztazích

⁹⁰ Podrobněji viz kap. 5.2.14 diplomové práce.

a bojích. Ve výkladu o stoleté válce věnuje Chen Hengzhe dva kratší odstavce Janě z Arku, své dávné hrdince z mládí. Postavu Jany z Arku Chen Hengzhe nekomentuje z hlediska ženské otázky, ale (objektivníma) očima historika popisuje její původ, pocit božského poslání, porážku Angličanů v Orléansu, následnou zradu, prodej této „obdivuhodné ženy“ (*nüjie* 女傑) nepříteli a její upálení na hranici. „Přestože Jana zemřela, její duch nezemřel,“ dodává Chen Hengzhe a pokračuje výkladem, jak se od této události změnil vývoj stoleté války ve prospěch Francie (Chen 1998: 165). Z důsledků stoleté války si Chen Hengzhe všímá především vytvoření silné moci nově vzniklého parlamentu v Anglii na úkor moci krále a tomu opačného vývoje ve Francii – tedy posílení vesměs absolutistické moci krále. Zmiňuje také dýmějový mor, jenž způsobil úbytek anglického obyvatelstva na polovinu a následná lidová povstání; a také stažení Anglie z kontinentální Evropy. Druhou polovinu této kapitoly věnuje Chen Hengzhe vývoji v ostatních evropských státech se zaměřením na charakteristiku jednotlivých států (roztříštěnost Svaté říše římské, inkvizice a konfiskace majetku židů a muslimů v Portugalsku a Španělsku, apod.). Z podkapitoly týkající se Východořímské říše nám přijde zajímavá Sophiina poznámka k názvosloví. Vysvětluje, že v učebnici ponechává název Východořímská říše (a nepoužívá vhodnější výraz Byzantská říše), protože tento název má mezi čínskými historiky dlouhou tradici a Chen Hengzhe nemá v úmyslu „zvětšovat čtenářovy obtíže“ (Chen 1998: 175).

5.2.8 Náboženská revoluce

V následujících dvou kapitolách se Chen Hengzhe zaměřuje na stav Evropy před náboženskou revolucí⁹¹ a během ní. Tedy na období zhruba 15.–17. století, se všemi důsledky. V první z těchto kapitol Chen Hengzhe na celých devíti stránkách podává smysl a příčiny tohoto hnutí (dosl. „náboženské revoluce“ *zongjiao geming* 宗教革命 nebo také „protestantské revolty“ *xinjiao de fanpan* 新教的反叛), které primárně usilovalo o nápravu křesťanské církve (Chen 1998: 178). Za revoluci (*geming* 革命) Chen Hengzhe toto náboženské hnutí označila kvůli širším dopadům na společnost, politiku i ekonomiku, jimž také věnuje pozornost, nejen snahám o nápravu církve. Ve

⁹¹ Pod označení náboženská revoluce Chen Hengzhe sdružuje tzv. náboženskou reformaci během 15.–16. století i bouře v 16.–17. století, které souvisely se vznikem protestantských církví, ale byly součástí celkového neuspořádaného stavu Evropy (po politické, náboženské i společenské stránce). My se v našem výkladu snažíme dodržovat rozdíl v názvosloví revoluce a reformace.

druhé z kapitol pak podrobněji popisuje průběh náboženské revoluce v jednotlivých evropských státech a samotnou reformu církve.

Na začátku výkladu o náboženské reformaci v Německu Chen Hengzhe pochopitelně líčí příběh Martina Luthera, s nímž je hnutí nejvíce spojováno. Popisuje ho jako člověka, který „nikdy nepomyslel na to, že by chtěl vyhlásit válku papeži, pouze oponoval proti prohnulosti církve“ (Chen 1998: 186). V odsazené poznámce Chen Hengzhe zmiňuje jako dva nejvýznamnější předchůdce Luthera Johna Wycliffa v Anglii a Jana Husa v Čechách.⁹² Wycliffe i Hus podle Chen Hengzhe žili příliš brzy – „v té době masová revoluce ještě nedozrála, proto tato velká událost nutně začala až Lutherem“ (Chen 1998: 187). Více se Chen Hengzhe k Husovi v těchto místech nevyjádřila, ale vrátila se k němu ve výkladu o třicetileté válce („třicetiletá válka začala v Čechách, rodné zemi Husa;“ Chen 1998: 193). Prozatím jediná poznámka o Českých zemích v učebnici se vztahovala k právu českého krále (jako jednoho ze sedmi) volit německého císaře (Chen 1998: 172), jinak Chen Hengzhe o českých dějinách nehovoří. V poznámce vedle Husa a Wycliffa Sophie také zmiňuje Jana Kalvína, jehož učení přiznala větší vliv než Lutherovu, ale více se jím nezabývala. Velkou část výkladu o německé reformaci věnuje Chen Hengzhe lidovému povstání řemeslníků a rolníků, jež vzešlo z radikální (a podle Chen Hengzhe mylné) interpretace Luthera a reagovalo na panující ekonomické a politické problémy. Důsledkem náboženské reformace byl vznik nového křesťanského směru. Vysvětlení terminologie pro čínské čtenáře věnuje Chen Hengzhe závěrečnou poznámku. Výslovně říká, že lidé v Číně protestanty (*kangyizhe* 抗議者) pojmenovávají jako *xinjiaotu* 新教徒, tj. „noví věřící“. Ti patří k církvi nazývané *Yesujiao* 耶穌教 (dosl. „učení Ježíšovo“). Věřící římskokatolické církve (*Luomajiaotu* 羅馬教徒) jsou označováni jako *jiujiaotu* 舊教徒 (dosl. „starí věřící“) a jsou členy církve *tianzhujiao* 天主教 (dosl. „učení nebeského pána“), (Chen 1998: 188).

Podobně se Chen Hengzhe i při výkladu náboženského hnutí v Anglii, Francii, Švýcarsku a Nizozemí zaměřuje na širší sociální dopad v jednotlivých zemích. Vedle přijetí protestantismu nebo zachování katolicismu se zajímá i o to, jak moc tyto změny zasáhly běžné obyvatelstvo a do jaké míry byly způsobeny vnitřním politickým

⁹² K Janu Husovi se Chen Hengzhe odkazuje takto: *Boximiya de Hesi* 波希米亞的赫斯 [Hus z Čech] a v závorce v angličtině uvádí jeho příjmení psané se dvěma „ss“ jako Huss (Chen 1998: 187).

chaosem. Více než čtvrtinu kapitoly o náboženské reformaci věnuje Chen Hengzhe třicetileté válce (1618–1648), jejímž hlavním kořenem bylo podle ní rozdělení evropské šlechty do Protestantské unie (*xinjiao tongmeng* 新教同盟) a Katolické ligy (*jiujiao tongmeng* 舊教同盟). Počátky třicetileté války vsadila Chen Hengzhe do Čech. Čechy Sophie popisuje jako politicky poměrně nezávislou součást Svaté říše římské věřící v protestantismus. Proto Češi požadovali po katolickém císaři Svaté říše římské zvláštní práva. Císař jim však nevyhověl a nechal vypalovat (*fenshao* 焚燒) centra protestantské víry. A tak roku 1618 začala revolta (*fanpan* 反叛) českých zemí, která předznamenala počátek třicetileté války (Chen 1998: 193).⁹³ Součástí třicetileté války, pokračuje Chen Hengzhe ve výkladu, byla snaha zemí severní Evropy posílit politickou moc a bránit svoji protestantskou víru, a také nespokojenost Francie s uspořádáním Evropy na počátku 17. století – Francie podle Chen Hengzhe vstoupila do války, aby oslabila moc Habsburků, kterými byla obklopena (Španělskem, Svatou říší římskou). Chen Hengzhe ve výkladu zdůrazňuje komplikovanost a nejednoznačnost třicetileté války. Jednalo se podle ní o revoluci (*geming* 革命) v oblasti politiky, náboženství i společnosti, přičemž každá země měla jiné cíle a předměty konfliktu (Chen 1998: 194). Chen Hengzhe se v duchu svého kritického přístupu k politické historii vyhýbá podrobnému popisu průběhu třicetileté války a namísto toho se zaměřuje na její důsledky, které se projeví po uzavření vestfálského míru roku 1648. Důležitou součástí vestfálského míru bylo podle Chen Hengzhe uznání protestantských vyznání a možnost začlenit protestantismus do císařského dvora (v tomto spatřuje Chen Hengzhe počátky náboženské svobody, byť jak sama uvádí, lidé tehdejší doby si to ještě neuvědomovali). Chen Hengzhe vyjmenovává i politické výsledky vestfálského míru, ale nehledě na to, co bylo dáno mírovou smlouvou, ve většině kapitoly se Chen Hengzhe věnuje rozebírání skutečných důsledků třicetileté války: definitivní ztráta možnosti sjednocení Evropy, totální propad Německa – jeho roztříštění, špatné životní podmínky pro obyvatelstvo. Na druhé straně jako pozitivní důsledek uvádí počátky myšlení zabývající se mezinárodním právem (Chen 1998: 195–196).

Závěrem kapitoly o náboženské revoluci se Chen Hengzhe rozsáhle věnuje náboženské reformě (*zongjiao gaige* 宗教改革). V této části Chen Hengzhe završuje výklad o náboženské revoluci umírněnými snahami o reformu křesťanské církve. Tyto

⁹³ Chen Hengzhe ve svém výkladu nezabíhá do událostí jako je pražská defenestrace ani do podrobnějšího průběhu „české revolty“.

snahy rozděluje do tří skupin: na pokusy jednotlivců, kde nejvíce vyzdvihuje jméno Erasma Rotterdamského a Ignáce z Loyoly a jeho založení jezuitského řádu. Mimo jiné v poznámce uvádí i fakt, že jezuité se při své misijní činnosti neomezili na území Evropy, ale postoupili i do Indie a na sklonku dynastie Ming i do Číny, kde jejich činnost dodnes připomíná observatoř v šanghajském *Xujiahui* (Chen 1998: 199). Druhou skupinu reformátorů podle výkladu Chen Hengzhe tvoří papež a církevní hodnostáři, kteří pro svou vlastní záchranu začali přehodnocovat dřívější přečiny katolické církve. Tito reformátoři v řadách církve se snažili o potlačení kacířství a uchování morálky věřících známé (Chen 1998: 199). Třetí skupinu utváří Chen Hengzhe z panovníků národních států. Ti se rozdělili na obhájce římskokatolické církve a na její odpůrce. V této souvislosti Chen Hengzhe hovoří v podstatě o zneužívání církve v tom smyslu, že pokud mohla panovníkovi dopomoci k dosažení politického cíle, pak ji obhajoval, ale pokud sílu katolické církve nepotřeboval, nijak si jí nevšímal (Chen 1998: 199–200).⁹⁴ Celkem věnuje Chen Hengzhe ve dvou kapitolách souvisejících s náboženskou revolucí, tedy přesněji stavu Evropy před, během a těsně po náboženské revoluci, asi dvacet pět stran, tedy prostor přibližně stejný jako vymezila pro evropskou renesanci. Přes skutečnou spleť tohoto období evropských dějin, Chen Hengzhe zaměřuje vyprávění na ústřední linii náboženství, tedy na katolickou církev, vznik protestantismu a jejich vzájemný souboj o vliv v různých zemích. Z panovníků a myslitelů uvádí jen nejdůležitější jména, bez nichž by výklad postrádal logiku.

Tématem reformace, chápané jako osvobození od náboženských dogmat, se ve svých esejích zabývali již reformní učenci na konci 19. století. Kang Youwei, kolegy označovaný jako „Martin Luther konfucianismu“ (Cheng 2006: 590), se snažil transformovat konfucianismus ve státní náboženství, které by konkurovalo vlivu křesťanství. Kang Youweiův žák Liang Qichao ve svých článcích s oblibou uváděl Luthera jako příklad odvahy vystoupit s nezávislým názorem proti dogmatu (Lomová 2014: 307). Chen Hengzhe se k otázkám náboženství obecně nevyjadřuje, zaujímá však velmi kritický postoj k misionářské činnosti. Nesouhlasí se „vnucováním“ křesťanské víry do různých míst ve světě, kde o ni nestojí. Křesťanství považuje za „jedno z největších světových náboženství“ a „jednu z největších morálních sil“, ale ne jedinou

⁹⁴ Chen Hengzhe pouze rozděluje reformační snahy na tyto tři skupiny, ale nijak je nehodnotí. Ani zda byly úspěšné, ani jestli byly vedeny správným směrem.

(Chen 1934: 46). Chen Hengzhe odsuzuje misionářské potlačování jiných kultur, tvrdí, že „evropští misionáři znali pouze jeden typ kultury, křesťanské kultury“ (Chen 1934: 51) a nebyli připraveni na konfrontaci s jinými kulturami. Proto jiné kultury neuznávali a snažili se je vytlačit, čímž si získali odpor místních obyvatel.⁹⁵ Tuto myšlenku Chen Hengzhe rozvíjí i ve výkladu o velkých zeměpisných objevech.

5.2.9 Velké zeměpisné objevy, kolonialismus

Jednu z kratších kapitol, kapitolu pátou, zaměřuje Chen Hengzhe na velké zeměpisné objevy (ty datuje do 14.–16. století) a boj o kolonie (konec 15.– 2. polovina 18. století). Schopnost zeměpisných objevů Chen Hengzhe kauzálně spojuje s renesančním zájmem o starověké učení a vzkříšení lidského rozumu, s nímž souvisel rozvoj vědy. Chen Hengzhe považuje touhu po osidlování nových území za přirozený rys lidstva, poprvé v dějinách se však tato touha přesunula za hranice Evropy. K vědeckým poznatkům z období renesance se podle Chen Hengzhe jako další hnací síly přidaly křížové výpravy a obsazení Asie mongolskými kmeny, které propojily rozsáhlé území od Pekingu do východní Evropy a způsobily tím větší frekvenci obchodní a komunikační výměny mezi těmito oblastmi. V těchto místech Chen Hengzhe opět zmiňuje vliv Marca Pola a jeho cestopisu – Kolumbův sen o západní cestě na východ by podle Sophiina tvrzení bez vlivu cestopisu Marca Pola nikdy nedozrál (Chen 1998: 202).

Popis mořeplaveckých výprav začíná Chen Hengzhe od Portugalska, které podle jejího výkladu mělo spíše než šíření náboženství jasnou obchodní motivaci. Cílem Portugalska bylo získání cenného zboží (zlato, slonovina a otroci) z Afriky a také navázání obchodních kontaktů s Indií. Z portugalských mořeplavců zmiňuje Chen Hengzhe Bartolomeo Diaze a jeho obeplutí mysu Dobré naděje; Vasco da Gamu, který doplul kolem Afriky do Indie a také Fernanda Magallanese, který nejenže dokázal, že země je kulatá, ale také prokázal, že nová pevnina (tj. Amerika) není součástí asijského kontinentu. Chen Hengzhe portugalské mořeplavecké objevy uzavírá konstatováním, že na počátku 16. století díky zámořským plavbám Portugalsko vlastnilo velké množství významných kolonií (Chen 1998: 203). Velkým konkurentem portugalských

⁹⁵ Více na téma křesťanských misionářů v očích Chen Hengzhe, viz její esej psaný anglicky a adresovaný západním čtenářům „A Non-Christian Estimation of the Missionary Activities“ (Chen 1934: 41–63).

mořeplavců byl Ital ve službách španělské královny Kryštof Kolumbus. Jeho úspěšné plavbě věnuje Chen Chengzhe podrobnější výklad. Chen Hengzhe vypočítává ostrovy, k nimž Kolumbus na svých čtyřech výpravách do Ameriky doplul a zdůrazňuje, že po celou dobu považoval tento kontinent za východní břehy Indie. Chen Hengzhe v odsazené poznámce objasňuje čtenáři, jakým způsobem získala Amerika své jméno (podle Ameriga Vespucci) a také, že Kolumbus nebyl prvním, kdo nový kontinent objevil. Jako první dorazili k severovýchodnímu cípu Severní Ameriky Norové v 10. století. Chen Hengzhe však zdůrazňuje, že Kolumbova výprava byla založena na vědeckých poznatcích, ne náhodném objevu, a tím objasňuje její důležitost v historii (Chen 1998: 204–205). V další části výkladu popisuje Chen Hengzhe španělskou kolonizaci Jižní Ameriky a podmanění domorodých obyvatel, stejně tak jako soupeření o sféru vlivu mezi Španělskem a Portugalskem (Chen 1998: 205–206).

Chen Hengzhe ve výkladu kritizuje brutalitu (zejména španělských a portugalských) kolonizátorů – používá obraty jako „zmasakrování místních obyvatel“ nebo „nesouce u pasu ostrou dýku, držíce Bibli a doufající v získání území a bohatství [...]“ (Chen 1998: 205). Chen Hengzhe hovoří o tom, že Evropané (v tomto místě konkrétně Španělé v Jižní Americe) si podmaňovali domorodé obyvatelstvo násilím a aniž by je zajímalo, zda o to domorodci stojí či nikoliv, vnucovali jim svou víru.⁹⁶

Chen Hengzhe ve výkladu popisuje rozvoj zámořských mořeplaveb v Nizozemí (a to z ekonomických důvodů), přičemž zmiňuje i holadnské obsazení Taiwanu mezi lety 1624–1662 (Chen 1998: 206). Za motiv koloniálních snah Francie Chen Hengzhe považuje politické záležitosti, zatímco počátečním motivem pro Anglii bylo podle ní hledání svobody, tj. svobody náboženské (pro oddělené větve církve) i svobody politické, kterou Angličané uplatňovali v nových koloniích v Severní Americe. Oproti tomu také Chen Hengzhe rozebírá obchodní zájmy Anglie, které směřovaly do Indie. Jako shrnutí zámořských plaveb Chen Hengzhe uvádí čtyři výsledky. Těmi jsou podle ní za prvé, rozbití hegemonie států středomořské oblasti v mezinárodním obchodu a dopravě a zapojení různých evropských států. Za druhé, rozvoj „lidských nadějí a poetického sentimentu“ (Chen 1998: 208), jenž byl spojen s poznáváním neznámých krajín. Za třetí, podle Chen Hengzhe s koloniálními výboji úzce souvisí rozvoj

⁹⁶ Což opět souvisí se Sophiinou kritikou misionářů a jejich činnosti.

imperialismu evropských zemí, jimž za obět' (*xishengpin* 犧牲品) padaly země po celém světě. A jak Chen Hengzhe dodává „Naše Čína toho byla také součástí.“ (Chen 1998: 208). Posledním výsledkem, který zároveň s předchozím považuje Chen Hengzhe za nejdůležitější, je rozšíření evropské kultury do celého světa (Chen 1998: 208).

S mořeplaveckými objevy spojuje Chen Hengzhe první vlnu imperialismu, při které o nová územní soupeřilo hned několik států Evropy. Imperialismus Chen Hengzhe odsuzuje pro jeho násilný charakter a prosazování sobeckých zájmů. Mezinárodní boje a nenávist považuje Chen Hengzhe za běžný rys v evropských dějinách od vzniku národních států, ale se zámořskými plavbami „mezi smečku psů spadl z nebe kus velkého a tučného čerstvého masa“ (Chen 1998: 208). Z tohoto „masa“ si podle Chen Hengzhe chtěl každý stát utrhnout co největší kus, proto se pustily do nelítostného boje. Součástí tohoto boje se později stala i Čína, nad níž západní velmoci pocítily převahu. V době zámořských objevů do Číny přicházeli převážně misionáři (o nich Chen Hengzhe hovoří jinde) a jejich vliv nebyl tak významný jako v jiných oblastech, proto Chen Hengzhe o kolonialismu v Číně nehovoří. Co se Číny týče, uvádí na tomto místě pouze povzdech citovaný v předchozím odstavci. Blíže se Chen Hengzhe na imperialistické působení v Číně zaměří až v kapitole o novém imperialismu v 19. století.

V dalším výkladu si Chen Hengzhe všímá postupného osamostatňování kolonií a také toho, jakým způsobem došlo k přeskupení sil ve druhé vlně imperialismu, tzv. nového imperialismu v 19. století. A přestože těžiště Sophiina výkladu stále leží v kontinentální Evropě, od velkých zámořských objevů se západní dějiny staly globálními, přenesenými na celý svět. Chen Hengzhe pravidelně do svého výkladu zapojuje vývoj v koloniích i to, jakým způsobem se střet s jinými civilizacemi projevil v mateřské evropské zemi.

Ve druhé polovině kapitoly o zámořských objevech se Chen Hengzhe zaměřuje na boj o kolonie mezi evropskými zeměmi. V 17. století se boj o tato území ocitl v rukou pouze dvou států – Anglie a Francie. Opět, v duchu „nové historie“, Chen Hengzhe zajímají spíše příčiny a důsledky koloniální expanze pro rozvoj evropské civilizace, nikoliv data a konkrétní jména. Chen Hengzhe podrobně sleduje zvraty ve vzájemném postoji Anglie a Francie vůči sobě v Evropě, resp. ve vzájemných sporech o nástupnictví králů, a paralelně přenáší posílení toho či onoho státu na území Severní Ameriky a Indie. Ve výkladu o situaci v Indii se Chen Hengzhe dostává až do poloviny

18. století, kdy se po vítězné sedmileté válce z Anglie stala nejen průmyslová, ale i koloniální mocnost, která jednoznačně získala v Indii převahu nad Francií (Chen 1998: 210–211). Kapitulu o zámořských objevech a bojích o kolonie završila Chen Hengzhe sledováním zformování Velké Británie jako koloniální velmoci. A zároveň upozornila čtenáře na přerušení koloniálních výbojů evropských zemí do poloviny 19. století, které souviselo jednak s vyčerpáním a vnitřními nepokoji mateřských zemí, jednak s vlnou myšlenkového liberalismu, která prosazovala nezasahování do vnitřních záležitostí kolonií (Chen 1998: 213).

5.2.10 Absolutní a konstituční monarchie v Evropě v 17. a 18. století

V šesté kapitole se Chen Hengzhe na devatenácti stránkách (což je více než jedna desetina druhého dílu učebnice) rozepisuje o době mezi uzavřením vestfálského míru (1648) a vypuknutím Velké francouzské revoluce (1789), již považuje za další významný historický mezník. Kapitulu Chen Hengzhe rozděluje na dvě velké části a jednu menší. V menší části na pouhé straně a půl shrnuje kulturu v tomto období (Chen 1998: 232–233). Dvě větší části této kapitoly pak Chen Hengzhe rozděluje podle formy vlády na absolutní monarchie a konstituční monarchie. Přičemž výkladem se jako červená nit vine dopad válek (vnitrostátních i mezinárodních) na obyčejné obyvatelstvo (Chen 1998: 214).

V první části se Chen Hengzhe podrobněji zaměřuje na absolutní monarchie, z nichž na prvním místě v 17. a 18. století zajisté stála Francie. Chen Hengzhe důkladně čtenáři popisuje panování Ludvíka XIV., který svou absolutistickou moc opíral o stálou žoldnéřskou armádu, jež byla považována za nejsilnější v Evropě. Zaměřila se téměř výhradně na zahraniční politiku krále, jehož heslem bylo „Stát jsem já!“ (*zhen ji guojia* 朕即國家) a přeskupení spojeneckých závazků různých evropských zemí (Chen 1998: 216–218). Závěrem Chen Hengzhe shrnuje oslabení postavení Francie nejen v západní Evropě, ale i jako koloniální velmoci, a zároveň zbídačení země způsobené nekonečnými válkami. Tím Sophie připravuje pole pro následující kapitolu o Velké francouzské revoluci. Podobně představuje Chen Hengzhe čtenáři učebnice i situaci v Rusku za vlády Petra Velikého (který začal budování absolutistické moci) a Kateřiny II. Veliké (jež úsilí Petra Velikého završila) s tím rozdílem, že na začátku v několika krátkých větách shrnuje vznik ruského státu, protože o něm v učebnici hovoří poprvé.

V případě ruských panovníků se Chen Hengzhe nezaměřuje přímo na politické výboje, ale především soustředí pozornost na úsilí Petra Velikého „poevropštit“ (*ouhua* 歐化) Rusko, a až posléze popisuje jeho snahu získat přístup k moři, což se nevyhnulo mezinárodním konfliktům (Chen 1998: 219–221). Petra Velikého hodnotí Chen Hengzhe jako nadaného a mocného panovníka. Ve stejném období jako rostla moc Ruska, zformovala se ještě jedna nová evropská velmoc - Prusko, jejímuž vývoji věnuje Chen Hengzhe další dvě stránky ve své učebnici, se zaměřením na osobnost panovníka Fridricha II. Velikého. Aby byl seznam významných absolutních monarchií v Evropě v 17.–18. století kompletní, přidává Chen Hengzhe ještě krátké shrnutí vývoje Habsburské monarchie, která se rovněž zapojila do neutuchajících válek v Evropě (Chen 1998: 223–224).

Přes spletnost vývoje mezinárodních vztahů mezi evropskými státy se Chen Hengzhe snaží dělit popis každého panovníka absolutních monarchií mezi jeho vojenské úspěchy a zdatnou vnitřní politiku. Tím máme na mysli reformy státní správy, podporu řemeslné výroby, kultury a školství (Chen 1998: 221–222). S trochou nadsázky bychom mohli říci, že dějiny Evropy v 17. a 18. století tvoří jedna velká válka s tím, že se proměňuje pouze to, kdo proti komu bojuje. Přestože je vidět snaha Chen Hengzhe se v duchu nové historie vyhnout čistě výkladu vojenských výbojů a proměn mezinárodní politiky jednotlivých států, velmi málo se v této kapitole věnuje kultuře v pravém smyslu slova. Zaměřuje se výhradně na osobnosti panovníků, které hodnotí jako nesmírně nadané, schopné a pokrokové (rušení nevolnictví, zavádění povinné školní docházky, podporování kultury) lidi, kteří drželi celý stát pevně ve svých rukou. Stejně tak jí nezbyvá prostor na podrobnější popis vnitřních reforem jednotlivých států, které jsou se všemi absolutistickými panovníky této doby spojeny. Ve většině komentářů se Chen Hengzhe omezuje na konstatování, že kromě úspěšných válečných strategií byli tito panovníci i moudří vládci pro svou zemi, avšak výsledkem věčných válek bylo bídačení obyvatelstva, což později, s úmrtím silného panovníka, vyústilo v lidová povstání. Uspořádání absolutní monarchie tedy v podání Chen Hengzhe opět směřuje k bojům – k zahraničním výbojům kvůli dosažení vojenských ambicí panovníků, ale také k lidovým bouřím usilujícím o uvolnění nároků na obyvatelstvo a zajištění společenských práv.

Druhou část kapitoly věnuje Chen Hengzhe uspořádání konstituční monarchie, díky níž si razila Anglie specifickou cestu. Úsek věnovaný vývoji v Anglii začala Chen

Hengzhe panováním Alžběty I., což považuje za vrchol anglické absolutistické moci (Chen 1998: 226–227). Alžběta I. je považována za panovnici „zlatého věku“ (*huangjin shidai* 黃金時代) a Chen Hengzhe připomíná rozkvět kultury za jejího panování. Po smrti Alžběty I. však podle Chen Hengzhe Angličané „opustili svůj krásný sen o umění a obrátili svůj zájem zpět k politice“ (Chen 1998: 227). Velmi významným faktorem, který podle Chen Hengzhe přispěl k anglické revoluci, bylo náboženství (což již předznamenala ve výkladu o náboženské revoluci). Chen Hengzhe navazuje na svůj předchozí výklad a přidává k němu nesouhlas lidu s panovníky nové dynastie Stuartovců a jejich požadavek na zaručení práv ústavou. V dalším výkladu Chen Hengzhe věnuje velký prostor parlamentnímu boji s králem, včetně osobnosti Olivera Cromwella a jeho svržení krále (Chen 1998: 227–230). Teprve s nástupem Viléma III. Oranžského, pokračuje Chen Hengzhe ve svém výkladu, z Anglie vznikla konstituční monarchie (moc krále omezena ústavou) a byla přijata Listina práv (*quanli xuanyan* 權利宣言 nebo také *quanli yi'an* 權利議案). Ústavou anglický parlament definitivně upevnil své postavení a Listina práv rozšířila a potvrdila jeho moc (Chen 1998: 230). V poznámce Chen Hengzhe upozorňuje čtenáře na skutečnost, že takto ustanovený parlament se lišil od prvních středověkých pokusů o parlament. Tento již nebyl tvořen zástupci horní vrstvy společnosti, ale opíral se o zástupce střední třídy, v čemž Chen Hengzhe spatřuje slabé zárodky demokracie (dosl. „vlády lidu“ *pingmin zhengzhi* 平民政治; Chen 1998: 231). Závěrem výkladu o Anglii v 17. a 18. století Chen Hengzhe stručně shrnuje upevnění parlamentarismu za vlády nové dynastie a vznik Spojeného království Velké Británie (*Dabuliedian wangguo* 大不列顛王國, název považujeme za kalk a transkripci anglického „Great Britain“). A připomíná také zisk nových kolonií (zejména Indie a Severní Ameriky; Chen 1998: 231).

Chen Hengzhe v učebnici obě státní zřízení (konstituční i absolutní monarchii) přímo nehodnotí. Z celkového čtení *Dějin Západu* nám však prosvítá nepřímá charakteristika konstituční monarchie jako lepší formy státního uspořádání. Zatímco v ostatních evropských zemích se pod vlivem absolutismu zhoršoval stav společnosti a nespokojenosti obyvatelstva, v Anglii, kde byla práva lidu chráněna ústavou a Listinou práv, vznikl prostor na rozvoj průmyslu a obchodu. Anglie v názírání Chen Hengzhe předstihla svojí vyspělostí dobu – zatímco v ostatních státech se otázky práv

teprve začínaly postupně řešit, Anglie již právními předpisy chránila obyvatelstvo, a mohla se proto zaměřit na průmyslovou (nikoli občanskou) revoluci.

Přestože Chen Hengzhe se zajímala o ženskou otázku a byla stoupenkyní emancipace, když se při výkladu dějin absolutních monarchií i revoluční Anglie setkává s několika významnými panovnicemi, skutečnost, že se jedná o ženy nijak nekomentuje. Neklade žádný důraz na to, že tyto panovnice byly ženy a byly stejně schopnými a moudrými vladaři své zemi jako muži. Máme pro to dvě možná vysvětlení. Za prvé je možné, že se Chen Hengzhe držela profesionálního postoje historika, do nějž, jak byla přesvědčena, subjektivní komentáře nepatří. A jako druhou variantu uvažujeme o tom, že tyto ženy byly panovnice a zaujímaly tudíž výsadní postavení, zatímco Sophiiny hrdinky byly vždy blízké obyčejnému obyvatelstvu.

5.2.11 Velká francouzská revoluce

Velká francouzská revoluce (VFR) zaujímá v Sophiině učebnici přibližně stejně velký prostor jako evropská renesance a tvoří jednu z největších kapitol druhého dílu. S jejím průběhem a dopadem na společnost se Chen Hengzhe seznámila již v mládí skrze spisy Liang Qichaoa. Na Vassaru bylo studium VFR rovněž součástí studijních osnov a obě oblíbené profesorky Chen Hengzhe považovaly Velkou francouzskou revoluci za důležitou součást dějin Evropy.⁹⁷ Chen Hengzhe opět, v duchu historie jako společenské vědy, upozorňuje čtenáře hned zkraje na širší souvislosti VFR. Nejedná se podle ní pouze o politický převrat a svržení absolutistické moci krále. Současně jde o společenskou a ekonomickou revoluci, která se neomezila jen na území Francie, ale zasáhla celou Evropu (Chen 1998: 233).

Na začátku kapitoly Chen Hengzhe shrnula důležité faktory, které se na propuknutí revoluce podílely. Mezi ty patří neomezená moc panovníka („Stát jsem já!“), prázdná státní pokladna (a současně vysoké odvody příjmu obyvatelstva státu), neexistující právní ochrana lidu a zákonodárná moc nezávislá na králi, nesvoboda a nerovnost lidu (*bu ziyou* 不自由, *bu pingdeng* 不平等) rozděleného na privilegované a neprivilegované obyvatelstvo. Revoluce pak pochopitelně vzešla z popudu

⁹⁷ O tom svědčí například jediná publikovaná kniha profesorky Ellery, její rozšířená dizertační práce, na téma francouzského revolucionáře, vůdce girondistů Brissota de Warville (Guide to Eloise Ellery Papers).

neprivilegovaného obyvatelstva, z nichž největší silou byla buržoazie – ta měla majetek, ale žádná politická práva (Chen 1998: 234). Více než dvě následující stránky věnuje Chen Hengzhe osvícenským filosofům a ekonomům a jejich snahám navrhnout správní a ekonomické reformy za zlepšení sociálních podmínek obyvatelstva při omezení moci panovníka a šlechty. Závěrem přidává poznámku o tom, že nenávisť lidu vůči slabému panovníkovi Ludvíku XVI. byla zaviněna ve velké míře jeho rozmarnou manželkou Marií Antoinettou, jejíž rady Ludvík vždy vyslechl. Zmiňuje také Ludvíkovy marné pokusy revoluci předejít (Chen 1998: 235–237).

Chen Hengzhe dále pokračuje ve výkladu samotným propuknutím revoluce. První fázi vymezila roky 1789–1792 a nazvala ji „doba přípravy konstituce“ (*yubei lixian shidai* 預備立憲時代). Chen Hengzhe podrobně popisuje rostoucí moc Národního shromáždění (tvořeného zástupci střední třídy obyvatelstva, postupně se k nim však přidávalo i duchovenstvo a část šlechty), jehož cílem bylo vytvořit ústavu, která by „zachránila zemi“ (*jiuguo* 救國). Naděje na vytvoření ústavy a předejití krvavé však Ludvík XVI. záhy ukončil ve chvíli, kdy opět poslechl svou manželku (Marii Antoinettu) a do Paříže vyslal vojsko, aby Národní shromáždění rozpustilo (Chen 1998: 239). Nespokojenost obyvatelstva vyvrcholila 14. července 1789 dobytím Bastily, tedy prvním krveprolitím a skutečným počátkem VFR. Zpráva o dobytí Bastily se rychle šířila po celé Francii a revoluce se lavinovitě přenášela do dalších částí země.

Chen Hengzhe v dalším výkladu popisuje jednotlivé pokusy o vyhlášení ústavy i Deklarace práv člověka, které však neměly dlouhého trvání – buď je král zamítl hned, nebo nepřinesly očekávaný efekt a zanikly v průběhu revoluce (Chen 1998: 240–241). Zároveň Chen Hengzhe čtenáři ve výkladu o první fázi VFR podrobně vysvětluje všechny akce a reakce lidu a krále, což názorně ilustruje připojeným grafem ve formě sinusoidy, jejíž vrcholy znázorňují nárůst a pokles popularity Ludvíka XVI. mezi lidem (Chen 1998: 243). K vnitřním problémům Francie podle Chen Hengzhe přispěla i situace v zahraničí, jejímuž vysvětlení Chen Hengzhe věnuje další úsek. Zaměřuje se v něm na dopad vypuknutí VFR na obyvatelstvo v ostatních evropských státech - Sophie závěrem výkladu první fáze revoluce konstatuje, že podobně jako se vlna VFR nezastavitelně šířila na konci 18. století po celé Francii, heslo revoluce „Volnost, rovnost, bratrství“ (*ziyou, pingdeng he bo'ai* 自由平等和博愛) si získalo lidové sympatie po celé Evropě (Chen 1998: 245).

Druhou fází VFR vymezila Chen Hengzhe lety 1792–1798 a zaměřila se na VFR jako součást mezinárodního konfliktu. Opěrnými body výkladu této části jsou zahraniční boje Francie a vnitřní změna uspořádání státu v republiku. Dohoda Pruska a Rakouska o společném potlačení VFR a restauraci francouzské absolutistické monarchie z roku 1791 podle Chen Hengzhe zapůsobila jako „rudý šátek před očima býka“ (*douniu mianqian de yikuai hongbu* 斗牛面前的一塊紅布) a povzbudila obyvatelstvo k ještě radikálnějšímu postoji (Chen 1998: 246). Energičtí vůdci revoluce donutili Ludvíka XVI. vyhlásit válku Rakousku, a po následujících dvacet tři let, jak vypočítává Chen Hengzhe, nenastalo období míru mezi Francií a ostatními evropskými státy (Chen 1998: 246). Od zahraniční politiky se Chen Hengzhe přemístila zpět k domácímu vývoji a zaměřila se pouze na nejdůležitější události dalšího vývoje – Francie se stala republikou, Ludvík XVI. a Marie Antoinetta byli popraveni, byla vyhlášena válka Francie s Anglií, vypukla „doba teroru“ (*kongbu shidai* 恐怖時代)⁹⁸ a s ní související masové popravy odpůrců revoluce (Chen 1998: 247–248). V poznámce doplňuje Chen Hengzhe k výkladu názvy a zástupce nejznámějších politických frakcí, tedy jakobínů, girondistů a další, středové, strany, jejichž věčné spory přispívaly k vnitřnímu chaosu. Za zástupce girondistů uvádí Chen Hengzhe svoji dávnou dětskou hrdinku Madame Roland, která skončila svůj život pod gilotinou. Více informací o ní Chen Hengzhe nepodává, ani nijak nekomentuje její působení z perspektivy ženské emancipace (Chen 1998: 248). Chen Hengzhe si v poznámce všimá i pokusů o reformy, například neúspěšného zavedení kalendáře s datací letopočtu od založení republiky, ale také vzniku nového pojmu „občan“ (dosl. „lid města“ *shimin* 市民; Chen 1998: 249).

Poté, co Chen Hengzhe vysvětlila základní fakta zasahující do VFR (nezaměřovala se na detaily ani na činy jednotlivých postav, ale sledovala obecné rysy, které hýbaly revolucí), bylo podle ní načase, aby se objevil nějaký „hrdina“ (*yingxiong* 英雄). Ten přišel v podobě Napoleona Bonaparte. „Není divu, že životopis osobnosti Napoleona Bonaparte, se od této doby stal neoddělitelnou součástí francouzské historie, ba navíc, propojil se s dějinami celé Evropy“ (Chen 1998: 250). Napoleonovy úspěchy na zahraničním vojenském a vnitřním politickém poli naplnily zbytek Sophiina výkladu o VFR.

⁹⁸ Odkazuje na jakobínský revoluční teror v letech 1793–1794.

V závěrečných dvou odstavcích o VFR Chen Hengzhe promýšlí pozitivní důsledky desetiletého revolučního boje (od roku 1789 do Napoleonova státního převratu 1799). Přestože společnost podle ní nedosáhla ideálů, o nichž mluvili osvícenští filozofové, jisté zlepšení (v duchu hesla VFR) bylo patrné: zrušení privilegované vrstvy a vytvoření ústavy (tj. „rovnost“, ač si Sophie uvědomovala, že hovořit o skutečné rovnosti lidu bylo předčasné); svoboda slova, tisku a náboženského vyznání („volnost“) a vlastenectví (které podle Chen Hengzhe tvořilo užší smysl „bratrství“; Chen 1998: 252). Velká francouzská revoluce znamenala pro Chen Hengzhe především sociální hnutí. Pravidelně si ve svém výkladu všímá zapojení širokých vrstev obyvatelstva, v tomto případě vedených střední třídou (buržoazií). Důsledně se vyhýbá přesnému popisu spletených událostí ohledně vzniku/zániku a upevnění politických institucí, převratů, vyhlášených válek a přechylování moci politických frakcí. Chen Hengzhe se zaměřuje především na „masovost“ a nevyhnutelnost hnutí, které se nakonec dotklo všech vrstev obyvatelstva nejen ve Francii, ale po celé Evropě. Jako bychom mezi řádky Sophiina výkladu četli nutnost pádu absolutismu, který omezoval individuální práva jedince, pro vytvoření moderní společnosti. Zároveň situace již nedovolovala řešit problémy shora, impuls nutně musel přijít odspodu, z lidu. Ale v případě VFR, jak jsme již zmínili, ten impuls nepřišel úplně zespodu, nýbrž začal od střední třídy. Ve chvíli, kdy střední třída získala to, po čem toužila, nahradila v podstatě horní vrstvu, proti níž původně bojovala. Tím se přišla na řadu nejchudší část obyvatelstva, která převzala vedení další revoluce v polovině 19. století.

5.2.12 Od Napoleona k Metternichovi

Více než polovinu z další kapitoly zaměřuje Chen Hengzhe na osobnost Napoleona⁹⁹ a jeho vládu Francii, potažmo jeho vlivu na celou Evropu. Druhou půlku kapitoly posléze věnuje Chen Hengzhe rakouskému knížeti Metternichovi. Zatímco Napoleon podle ní reprezentuje zastávce revoluce, Metternich je jejím odpůrcem (Napoleon: pozitivní strana revoluce, *geming de zhengmian* 革命的正面 a Metternich: negativní strana revoluce, *geming de fanmian* 革命的反面). Období mezi roky 1799–1815 stanovuje Chen Hengzhe jako dobu nárůstu a úpadku moci Napoleona, roky

⁹⁹ Napoleona Chen Hengzhe často tituluje *mowang* 魔王 (Chen 1998: 255), předpokládáme, že toto označení zvolila pro výraz „tyran“, případně „despota“. Avšak vzhledem k Napoleonově osobnosti a činům nám přijde na místě i druhý význam slova *mowang* „kníže ďáblů“.

1815–1848 pak analogicky vymezuje pro moc Metternicha (Chen 1998: 255). Chen Hengzhe v jednom odstavci vypočítává směry Napoleonových vojenských výpadů a na dalších dvou stránkách posléze komentuje jejich důsledky. Mezi ně (v bodech) patří: zánik Svaté říše římské, počátek sjednocení Německa, změna politického režimu na Francouzské císařství (naprostá osobní diktatura Napoleona) a přesun „ducha“ VFR (*Faguo geming jingshen* 法國革命精神) do Evropy – Napoleonův občanský zákoník se stal vzorem pro ostatní evropské státy, a přestože po Napoleonově smrti Evropu zachvátila vlna opozičního hnutí, podle Chen Hengzhe byly principy VFR ve všech státech pevně zakořeněné (Chen 1998: 256–257). Co se vnitřní politiky týče, všímá si Chen Hengzhe především Napoleonovy schopnosti získat si lid na svou stranu, a také toho, jakým způsobem se stal obdivovaným vůdcem – charakter jeho výbojů se změnil z obranných válek v útočné, šířil revoluční myšlenky, vracel zemi zašlé bohatství a slávu (Chen 1998: 258). Přestože Chen Hengzhe zaujala odmítavý postoj k válkám, nevšímá si dobytčného rysu Napoleonovy povahy. Nezabíhá do detailů Napoleonových výbojů a obrovských ztrát na životech, které s sebou přinesly. Chen Hengzhe vyličila Napoleona jako rozporuplného hrdinu - zpočátku ho lid bezmezně obdivoval, ale po vyhlášení císařství a uzurpaci absolutistické moci začala jeho síla upadat, lid ho namísto hrdiny začal považovat za utlačovatele (*yapozhe* 壓迫者; Chen 1998: 259).

Napoleonův pokus vyčerpat nepřátelskou Anglii ekonomicky zákazem s ní obchodovat také nepřinesl očekávané výsledky (ba naopak, situaci zhoršil). Lačnost po moci předznamenala Napoleonův pád. Chen Hengzhe stručně shrnula Napoleonův konec – po porážce spojenými národy byl převezen na ostrov Elba, odkud uprchl a vrátil se do Paříže obnovit svou moc, následovala definitivní porážka u Waterloo a odvoz Napoleona na ostrov sv. Heleny (Chen 1998: 259–260).

Napoleonův pád předznamenal vlnu opozice, jíž se ve vůdčí roli zhostil rakouský kníže Metternich. Chen Hengzhe čtenáři v dalším výkladu podrobně popisuje rekonstrukci ponapoleonské Evropy (zaměřuje se výhradně na politické dějiny). Přestože oficiálně se Evropa podle Vídeňského kongresu měla vrátit do stavu před Napoleonem, ve skutečnosti šlo o nové přerozdělení území (v Evropě i zámořských koloniích). Bohuže podle Chen Hengzhe nešlo pouze o návrat k politickému uspořádání předrevoluční a přednapoleonské Evropy, ale došlo i k restauraci starých autokratických

režimů (Chen 1998: 261). Období po Vídeňském kongresu, přestože byly potlačeny revoluční rysy demokracie, se ukázalo být jako doba mezinárodní stability. Anglie, Rusko, Rakousko a Prusko uzavřeli tzv. Čtyřspolek (*siguo tongmeng* 四國同盟), pořádali pravidelné mezinárodní kongresy a přijali prohlášení společné protirevoluční bezpečnosti (Chen 1998: 262).

Avšak období stability netrvalo dlouho a podobně, jako přišel pád Napoleona, ani kníže Metternich neudržel svůj vliv. Chen Hengzhe svůj výklad opět obrátila na revoluční myšlenky, které mezi lidem již pevně zakotvily. Například myšlenku svobody a rovnosti před zákonem již podle ní nebylo možné vytěsnit, narůstalo národní hnutí a vzrůstala také síla průmyslové revoluce (Chen 1998: 263–264). Od 20. let 19. století opět začaly na různých místech Evropy postupně propukát revoluční osvobozující hnutí (nejdříve ve Španělsku, pak v Řecku), až druhá vlna revolucí zachvátila celou Evropu. Nové vlně revolučního hnutí věnuje Chen Hengzhe zbytek kapitoly o Napoleonovi a Metternichovi. Pozornost zaměřuje spíše na přeskupení revolučních sil do rukou pracující třídy (*laodong jieji* 勞動階級), která vznikla důsledkem průmyslové revoluce (Chen 1998: 266) a jejích bojů za rovná práva. Požadavek pracující třídy na rovnost před zákonem a práva svobody (tisku, slova atd.) se pro Chen Hengzhe staly důležitými prvky moderní společnosti – jako výraz nově přicházející demokracie (*minzhu zhuyi* 民主主義; Chen 1998: 266). Ve 40. letech 19. století tedy znovu zvítězily myšlenky Velké francouzské revoluce, které byly knížetem Metternichem s takovým úsilím potlačovány. Vlna nových revolucí zachvátila celou Evropu a přestože mnohokrát nebylo dosaženo trvalých změn, revoluční hnutí směřující k národní emancipaci a vzniku občanské společnosti neztrácelo na síle.

5.2.13 Revoluční rok 1848

V podstatě chronologicky uspořádaný přehled o dějinách Evropy Chen Hengzhe uzavírá kapitolou o politických dějinách kontinentální Evropy, zabývající se více než šesti desítkami let mezi revolučním rokem 1848 a vypuknutím první světové války roku 1914. V prvních dvou odstavcích kapitoly Chen Hengzhe upozorňuje čtenáře na kvantum událostí, které se odehrály v Evropě, o nichž zároveň není možno na omezeném prostoru učebnice hovořit. Čtenář má brát tři kapitoly týkající se Evropy

v 19. století (předchozí kapitola o VFR, tato kapitola, a závěrečná kapitola o Evropě a světě) jako pouhý „náčrt“ (*dagang* 大綱; Chen 1998: 269).¹⁰⁰ Kapitola o Evropě po roce 1848 zaujímá deset procent výkladu druhého dílu a Chen Hengzhe ji dělí do tří nestejně velkých částí. V prvním širším úseku Sophie vypráví o sjednocení Itálie a Německa, na pouhých dvou a půl stránkách naznačuje konflikt na Balkáně, a největší úsek věnuje historickému vývoji evropských mocností v tomto období. Další významné události (*dashi* 大事), které jsou neoddělitelně spjaty s formováním Evropy v 19. století, jako jsou vzestup vědy, průmyslová revoluce a s ní související socialismus, nebo také nový imperialismus (Chen 1998: 269), přesunuje Chen Hengzhe do poslední kapitoly učebnice *Dějiny Západu*. Nejdříve tedy shrnuje politický vývoj, aby pak v závěru učebnice měla prostor pro vývoj kulturní a společenský. Závěrečná kapitola se zároveň liší formou – nepodává chronologický přehled, ale zajímá se o hlavní proudy, které se na vývoji Evropy v 19. a na počátku 20. století podílely.

Třetinu kapitoly o vývoji v Evropě po roce 1848 věnuje Chen Hengzhe politickým událostem, které vedly ke sjednocení Německa a Itálie. Popisuje, jak v obou oblastech, i přes neúspěch revoluce 1848, sílila myšlenka na vytvoření jednotného státu (*guojia guannian* 國家觀念, nebo také „státismus“ *guojiazhuyi* 國家主義; Chen 1998: 270). Chen Hengzhe hovoří o důležité roli „vlastenců“ (*aiguo zhishi* 愛國志士; Chen 1998: 272), kteří se postavili do čela sjednocujícího hnutí. V Německu připisuje úspěch sjednocujícího hnutí silné osobnosti Bismarcka¹⁰¹ a v Itálii uvádí celkem tři vlastence, kteří se na sjednocení Itálie podíleli. Těmi jsou: Mazzini (zastánce republikánského zřízení), Cavour (příznivec vytvoření konstituční monarchie) a mezi nimi stojící Garibaldi, jemuž podle Sophie bylo jedno, jestli republika nebo monarchie, hlavní bylo sjednocení Itálie (Chen 1998: 273). Chen Hengzhe načrtává nejen sjednocení rozdrobených národů Německa a sjednocení území Itálie v dva silné státy na konci 19. století, ale také často zmiňuje jejich vzájemnou podporu a spolupráci, která přetrvala až do první světové války.

Krátký výklad věnuje Chen Hengzhe konfliktu na Balkáně, též nazývaném jako „otázka Blízkého Východu“ (*Jindong wenti* 近東問題), kde se střetly zájmy evropských

¹⁰⁰ Zajímavé je, že Chen Hengzhe tuto poznámku opticky neodsadila, jak to v učebnici obvykle dělala, pokud chtěla nějakým způsobem přidat komentář či vysvětlení. Tuto poznámku začlenila přímo do textu.

¹⁰¹ Ve výkladu o válkách Bismarcka vedoucích ke sjednocení Německa Chen Hengzhe opět zmínila Čechy. Tentokrát v souvislosti s mírovou smlouvou Rakouska a Pruska označovanou jako Pražský mír z roku 1866 (Chen 1998: 270).

mocností s Tureckem. Chen Hengzhe příliš nezajímá rozdělení politických sfér vlivu evropských velmocí, ale soustředí pozornost na sílící touhu balkánských národů po samostatnosti. Chen Hengzhe dovedla výklad o konfliktu na Balkáně až do doby, ve které zakončila své dějiny (tj. do roku 1914). V posledním odstavci popisuje zabití následníka rakouského trůnu v Sarajevu, což označuje jako projev vlasteneckého hnutí Srbů proti rakouské nadvládě. Tato událost však současně byla „zápalnou šňůrou vedoucí k evropské velké válce, která trvala více než čtyři roky, přinesla deset milionů mrtvých a ovlivnila celou zeměkouli“ (Chen 1998: 277).

Polovinu kapitoly o dějinách Evropy mezi revolučním rokem 1848 do propuknutí první světové války věnuje Chen Hengzhe stavu jednotlivých evropských států. Při sledování jejich vývoje se snaží zachytit všechny důležité faktory, které vedly k vypuknutí tak rozsáhlého mezinárodního konfliktu. Z výkladu Chen Hengzhe vidíme, že celým novověkem se táhly nedořešené spory (ať již šlo o území, státní zřízení, náboženství nebo myšlenkové proudy) a v první světové válce to vše vyústilo. Proto zmiňuje nejen stav států kontinentální Evropy, ale i situaci v koloniích. Ačkoli to Sophie v učebnici přímo nepíše, ze čtení jejího popisu novověkých dějin Evropy vyplývá, že první světovou válku chápe jako vyústění dvou povahových rysů Evropanů. Prvním rysem je dobyvačnost. V podstatě od renesance podle Sophie Evropané touží po obsazování nových území (ať jsou to území úplně nová spojená se zámořskými plavbami, nebo území sousedních evropských států). Tato povaha dobyvatele nesouvisí pouze s vojenskými výboji a násilným zabíráním území, slučuje se v ní i přisvojování území skrze ekonomiku, náboženství či kulturu. Za druhý povahový rys Evropanů považuje touhu po silném národním státu. Pokusy o rozbití velkých říší a vznik národních států prolínají ve výkladu Chen Hengzhe celý novověk. Chen Hengzhe si všímá odlišného vývoje v jednotlivých státech, rozrůznění kultur, náboženství i státních uspořádání. Toto rozrůžňování, které nese emancipační prvek, však vedlo k válce, kterou Chen Hengzhe odsuzuje. Chen Hengzhe věří v globalizaci a internacionalismus – ten chápe jako vývojově vyspělejší formu než nacionalismus.¹⁰² Internacionalismus má

¹⁰² Chen Hengzhe ve výkladu pro překlad slova „nacionalismus“ používá dva výrazy „nacionalismus“ (*minzuzhuyi* 民族主義; pojem běžný i dnes) a „státismus“ (*guojiazhuyi* 國家主義; tedy doslova „-ismus státu“ – pojem, který se ve slovní zásobě moderní čínštiny neuchytil). Oba dva pojmy (*guojiazhuyi* i *minzuzhuyi*) do angličtiny překládá jako „nationalism“ (Chen 1998: 294 a 299). Považujeme to za podobný problém jako v terminologii „státu“ a „národa“, kdy anličtina pojmy důsledně nerozlišuje a Chen Hengzhe je volně přebírá. My oba pojmy odlišujeme podle smyslu výkladu.

v jejím pojetí přinést spojení všech národů, které by vytvořilo novou světovou kulturu. V nové kultuře by si národy celého světa byly rovny a zavládl by všeobecný mír.

Přestože Chen Hengzhe zakončuje chronologický výklad v roce 1914, v případě některých států přesahuje i hlouběji do 10. let 20. století.¹⁰³ Ve výkladu se tentokrát zaměřuje převážně na politická fakta. Kultuře se věnuje jen zřídka, jako například, když do vyprávění o severských státech zahrne i zmínky o nejvýznamnějších osobnostech literatury, jejichž přínos kultuře považuje za „prvořadý“ (Chen 1998: 282). Zajímavá je také Sophiina poznámka k rakousko-uherskému vyrovnání. Chen Hengzhe z obavy, že pro čínského čtenáře „není snadné pochopit“ danou situaci, vytváří analogii, na níž princip dualistického uspořádání jednoznačně ukazuje. Tato analogie je postavena na jednom muži, který si vezme dvě manželky. Jedna bydlí ve východním paláci, druhá bydlí v západním paláci. Jediné, co je spojuje, je onen muž, jinak jsou (na sobě) zcela nezávislé (Chen 1998: 282). Přestože je Chen Hengzhe oceňovaná jako „tlumočnická“ mezi západní a čínskou kulturou, v učebnici *Dějiny Západu* nedělá mnoho jasně formulovaných příměrů k Číně, a tento je pravděpodobně nejvýraznější.

5.2.14 Evropa a svět

Poslední kapitolu nazvala Chen Hengzhe „Evropa a svět“. Tvoří dvanáct procent z výkladu celého druhého dílu a zaujímá stejný rozsah stránek jako kapitola o evropské renesanci, což svědčí o významu, který jí Chen Hengzhe přikládala. Na jedenadvaceti stránkách se Chen Hengzhe zabývá postavením Evropy ve světě a jejího přínosu světu ve druhé polovině 19. století. Podle Sophie Chen Zen se „historie Evropy v 19. století stala globalizovanou (dosl. „změněnou ve světovou“ *shijiehua* 世界化), a zároveň, Evropa se nevyhnutelně stala středobodem (*zhongxindian* 中心點) dějin světa“ (Chen 1998: 285).

Chen Hengzhe se v této kapitole zaměřuje se na hodnoty v moderní lidské společnosti. Kapitulu Sophie zahájila úvodem, ve kterém vypočítává několik hlavních rysů Evropy v 19. století, na něž se v dalším výkladu podrobně zaměří. Podle Sophiina progresivního pojetí dějin všechno souvisí se vším a vývoj směřuje dopředu. Tak rozvoj

¹⁰³ Například v části věnované Rusku zahrnuje odstavec, ve kterém říká, že vojensky potlačená revoluce roku 1905 nemohla zastavit aktivity intelektuálů a různých anarchistických skupin, díky nimž se říjnová revoluce roku 1917 stala „nevyhnutelnou“ (Chen 1998: 279).

vědy a vědeckého myšlení v 19. století způsobil průmyslovou revoluci. Během průmyslové revoluce došlo ke změně společenského řádu a jako reakce na vznik dvou nových vrstev společnosti (kapitalistů a pracující třídy *zibenjia yu laodongjie* 資本家與勞動界) se objevil socialismus (Chen 1998: 291). Průmyslová revoluce zároveň spustila vlnu nového imperialismu, který způsobil, že se Evropa stala centrem světových dějin a „celá zeměkoule se scvrkla a zmenšila“ (*quan diqiu yue suo yue xiao* 全地球越縮越小; Chen 1998: 285).

Chen Hengzhe se kromě těchto čtyř hlavních rysů (rozvoj vědy, průmyslová revoluce, socialismus a nový imperialismus), věnuje i dalším „ukazatelům“ (*biaozheng* 表徵) evropské kultury (Chen 1998: 299). Těmi jsou nacionalismus, demokracie a ženské hnutí. Všechny rysy evropské kultury se podle ní s novým imperialismem přenáší do celého světa a stávají se „společnou kulturou světa“ (*shijie de gongtong wenhua* 世界的共同文化; Chen 1998: 285).

Chen Hengzhe tři čtvrtiny výkladu závěrečné kapitoly věnuje podrobnějšímu popisu výše vypočítaných směrů v evropské civilizaci. Rozvoj vědy zabírá nejmenší část. Chen Hengzhe v něm stručně sleduje vznik a rozvoj jednotlivých vědních oborů (matematiky, fyziky, chemie, biologie, geologie, lékařství). Ke každému oboru Chen Hengzhe uvádí jednoho až dva zástupce, kteří jsou podle ní nejvýznamnější a poznamenává jejich přínos. Pouze Darwinovi a jeho evoluční teorii (*yanhua xueshuo* 演化學說) věnuje celý odstavec. Chen Hengzhe nerozebírá principy evoluční teorie, ale vysvětluje její přesah nad rámec vědy – způsobila podle ní „velikou revoluci v přehodnocení náboženství i přístupu k životu, rozbila legendu o stvoření člověka bohem“ (Chen 1998: 287). Je možné, že Chen Hengzhe se příliš nezabývala rozebíráním evoluční teorie, protože předpokládala, že čínským čtenářům není cizí (vzhledem k faktu, že teorie evoluce prostupuje čínský intelektuální život již od čínsko-japonské války). Sama se k evoluční teorii přihlásila již samotnou koncepcí učebnice – od geologického vzniku Země sleduje vyvíjení lepších a zanikání slabších forem. Zákon evoluce považuje za důležitou hybnou sílu společnosti a opakovaně se k němu v závěrečné kapitole vrací.

V jedné čtvrtině závěrečné kapitoly se Chen Hengzhe zaměřuje konkrétněji na průmyslovou revoluci a s ní související vznik socialismu. Výklad navazuje na místo,

kde skončila s dějinami konstituční Anglie. Nezabývá se rozvojem průmyslu, ale soustředí svou pozornost zejména na společenské změny spojené s přechodem na průmyslovou výrobu v továrnách. Průmyslová revoluce je neoddělitelně spjata s velkou sociální revolucí (*shehui dageming* 社會大革命; Chen 1998: 289), a především jako takovou ji Chen Hengzhe chápe. Vznikly dvě nové třídy obyvatelstva – kapitalisté (*zibenjia* 資本家) a pracující třída (*laodong jie* 勞動界). Jejich vzájemné spory a nenávisť podle Sophie tvoří největší problém spojený s průmyslovou revolucí (Chen 1998: 291). Proto v dalším výkladu popisuje Chen Hengzhe vznik socialismu a jeho různých forem. Poznamenává, že „tady nemůžeme podrobně vysvětlovat jednotlivé formy socialismu,“ a proto je alespoň vyjmenovává (Chen 1998: 291). Kromě socialismu věnuje Chen Hengzhe část svého výkladu i anarchismu (*wuzhenfuzhuyi* 無政府主義). Ani jeden z nových myšlenkových proudů Chen Hengzhe příliš neokomentuje, stručně naznačuje jejich hlavní myšlenku a konstatuje, že ačkoli byl socialismus i anarchismus produktem průmyslové revoluce, jejich metody jsou rozdílné. A rozhodující vliv v 19. století podle jejího výkladu získal socialismus (Chen 1998: 292). Ačkoliv byli socialismus i anarchismus vlivnými proudy v Číně první poloviny 20. století, Chen Hengzhe je nehodnotí. Ani z nepřímé charakteristiky nelze vyčíst, co si o nich myslí.

Největší úsek závěrečné kapitoly věnuje Chen Hengzhe novému imperialismu (*xin diguozhuyi* 新帝國主義), u kterého zdůrazňuje, že přenesl západní kulturu do celého světa. Nový imperialismus chápe Chen Hengzhe z hlediska progresivního pojetí dějin jako další fázi vedoucí k vytvoření nové světové kultury. Imperialismus však potlačuje původní kultury obsazovaných území a zároveň zvyšuje rivalitu mezi jednotlivými evropskými národy, proto ho Sophie na konci vyprávění odsuzuje.

Obnovený zájem o koloniální výboje připisuje Chen Hengzhe průmyslové revoluci i rozvíjejícímu se nacionalismu, který v 19. století zachvátil celou Evropu. Cílem kolonizačního úsilí Evropanů se stala Afrika a Asie, tedy oblasti, které si prozatím zachovávaly svoji vlastní kulturu. Podle Chen Hengzhe primárními cíli nové vlny kolonizace byla touha Evropanů po získání přírodních zdrojů, možnosti investice a hledání odbytiště pro nadměrnou výrobu, která nastala s průmyslovým pokrokem. V poznámce Chen Hengzhe proto nabízí čtenářům odpověď na otázku, z jakého důvodu se evropské mocnosti v takové míře zaměřili na Čínu. Čína se podle ní stala ideálním

prostředím, kde realizovat ekonomicko-dobyvačné cíle: „Přírodní zdroje Číny byly nejbohatší, možnosti investovat kapitál nejrozsáhlejší a početný lid byl nejschopnější přijímat západní zboží“ (Chen 1998: 294). Chen Hengzhe popisuje, jak západní zboží zaplavilo svět, a také, jak se slabé státy (za příklad dává Čínu) staly závislé na půjčkách a investicích ze zahraničí. Ale o konkrétních vstupech cizinců na čínskou půdu nehovoří.

Chen Hengzhe ve výkladu o novém imperialismu podává čtenáři jasnou představu o tom, jakým způsobem si evropské velmoci rozebraly jednotlivá území na neevropských kontinentech. Závěrem shrnuje nejdůležitější důsledky nového imperialismu souvisejícího s obnoveným zájmem o kolonie. Tímto shrnutím se odpoutává od neutrálního postoje historika a jasně formuluje vlastní názor. Kromě ekonomického aspektu (výše zmiňované půjčky a investice) se jedná o zostřující se spory mezi evropskými velmocemi ohledně různých území po celém světě, které vyvrcholily v první světové válce. Dalším bodem, k němuž se Chen Hengzhe vyjadřuje, je dobyvačná snaha evropských velmocí (což považuje za charakteristickou vlastnost Evropanů). Chen Hengzhe konstatuje: „Povrch zeměkoule je omezený, ale touhy velmocí jsou nekonečné“ (Chen 1998: 298). Proto všechny „chudé a slabé země na světě“ (*quan shijie de pinruo guojia* 全世界的貧弱國家) se buď již staly obětmi kapitalismu (*zibenjia de xishengpin* 資本家的犧牲品); tj. byly podmaněny po ekonomické stránce, nebo se staly objektem snah evropských velmocí podmanit si je politicky (Chen 1998: 298).

Co se Asie týče, vyjadřuje Chen Hengzhe vlastní názor, jednotlivé země s tradiční kulturou měly pouze tři cesty, kterými se mohly vydat. První cestou se vydalo Japonsko. Japonsko následovalo příkladu evropských velmocí a naučilo se od nich, jak reorganizovat armádu, „a tím se zachránilo“ (Chen 1998: 298). Příkladem druhé cesty je Indie. Indie nebyla ochotná učit se od Západu a „stala se tak otrokyní velmocí“ (Chen 1998: 298). A třetím případem, který „nevěděl, kterou cestou jít“ (*panghuang* 彷徨), byla přirozeně Čína. Čína se podle Chen Hengzhe „opírala o vlastní talent (*tiancai* 天才) a vytvářela novou cestu“ (Chen 1998: 298). Tím Chen Hengzhe pravděpodobně naráží na počáteční opatrné přejímání západních poznatků ranými reformátory do Číny. Zatímco Japonsko se v období Meidži po západním vzoru reformovalo a vytvořilo silný stát, Čína na konci 19. století byla k západnímu vlivu nedůvěřivá a přebírala jej jen v některých oblastech (například zbraně a budování armády).

V závěrečné poznámce Chen Hengzhe výslovně odsuzuje imperialismus, který podle ní na Číně (použila výrazu *laoda guojia* 老大國家) zanechal jizvy (*shanghen* 傷痕). Důsledky imperialistického počínání v Číně podle ní všichni znají – z dávnějších událostí jmenuje opiové války a z novějších výsledky versailleské mírové dohody, které byly pro Čínu nepříznivé. Chen Hengzhe si klade otázky, zda by bylo správné zachránit se na základě vojenské síly a „zaprodát svou duši za účelem získání státu“, tak jako to udělalo Japonsko. Nebo jestli by bylo lepší následovat příkladu Indie a stát se „otrokyní bílé rasy“ (Chen 1998: 299). Chen Hengzhe však věří, že Čína je schopná najít vlastní cestu, kterou by si získala sebeúctu a zachránila sebe samu. Tuto cestu však podle Sophie nebude vůbec snadné nalézt a bude třeba vyvinout velké úsilí (Chen 1998: 299). Chen Hengzhe návrh na vytvoření vlastní cesty Číny více rozebírá v samotném závěru učebnice. V něm navrhuje, aby Čína přijala západní hodnoty (renesanční humanismus, racionalismus, aj., ale také ideály francouzské revoluce volnost, rovnost, bratrství) a ve chvíli, kdy tyto ideály budou v čínské společnosti pevně zakořeněny, dojde ke zrovnoprávnění Číny v globálním měřítku. Rovnoprávnost všech národů pak bude hlavním ukazatelem nové kultury.

K historickému výkladu se Chen Hengzhe částečně vrací ještě v předposlední části závěrečné kapitoly. V ní rozebírá další ukazatele (*biaozheng* 表徵) vývoje kultury v 19. století. Sleduje počátky nacionalismu (*guojiazhuayi* 國家主義) a demokracie (*minzhuzhuayi* 民主主義) a jejich vliv v 19. století. Podle progresivního pojetí dějin Chen Hengzhe vidí nacionalismus jako produkt Velké francouzské revoluce, a demokracii (u níž uvádí, že byla odlišná od demokracie ve starověkém Řecku) jako společný výsledek VFR a průmyslové revoluce (Chen 1998: 300).

Po stručné charakteristice vzniku a vývoje obou směrů se Chen Hengzhe odpoutává od pozitivistického postoje k výkladu dějin a formuluje vlastní názory. Největším přínosem nacionalismu v 19. století je podle ní rozpad velkých říší a s tím související osamostatnění jednotlivých evropských států. Zároveň ale nacionalismus způsobil narůstající rivalitu mezi evropskými zeměmi a také připsal k novému imperialismu, což považuje za negativní důsledky rozvoje nacionalismu (Chen 1998: 300).

Pozitivními výsledky demokracie jsou podle Sophie zrušení nevolnictví a vznik ženského emancipačního hnutí („ženské hnutí“ *funü yundong* 婦女運動), k němuž se podrobněji vyjadřuje. Počátky feminismu spojuje s Angličankou Mary Wollstonecraftovou a jejím spisem „Obrana práv žen“ (*Funü quanli de bianhu* 婦女權利的辯護), který Sophie vyzvedává jako první veledílo (*jiezuò* 傑作) zabývající se ženskou otázkou. Hlavní myšlenkou této knihy je podle Chen Hengzhe konstatování, že ženy a muži jsou stejní, byť mají svou jedinečnost, a proto by ženy měly v záležitostech politiky, ekonomiky i vzdělávání mít stejné příležitosti jako muži (Chen 1998: 301). Chen Hengzhe se domnívá, že díky přeměně moderní společnosti v důsledku průmyslové revoluce, vznikly veškeré předpoklady pro řešení „ženské otázky“ (*funü wenti* 婦女問題) – ženy díky práci v továrnách získaly ekonomickou nezávislost, pomocí rozšiřujícího se vzdělávání narůstaly vědomosti a schopnosti žen, což způsobilo, že ženy mohly ve všech aspektech lidského života konkurovat mužským protějškům. V důsledku rovnosti žen s muži v oblasti běžného života netrvalo dlouho a ženy se začaly hlásit i o politická práva. Podle Chen Hengzhe „ženy téměř všude ve vyspělých státech současného světa mají právo volit a právo být zvolen“ (Chen 1998: 301). K feministickému hnutí připojuje Chen Hengzhe rozsáhlou poznámku, ve které upozorňuje na to, aby čtenáři nezaměňovali feministické hnutí s hnutím za účast žen v politice (*nüzi canzheng yundong* 女子參政運動) – to je podle ní pouze jedna ze součástí feminismu. Dalšími důležitými prvky feminismu jsou „osvobození vlastního myšlení, kultivace schopností a pozvednutí osobnosti“ (Chen 1998: 301). Pouze na tomto místě v učebnici se Chen Hengzhe přímo zabývá otázkou žen a jejich postavení ve společnosti. Přesto, že se ženskou otázkou často zabývá ve svých eseích a i její vlastní autobiografie je svým způsobem emancipační hnutí mladé dívky ze vzdělánecké rodiny, v historiografické práci zachovává profesionální odstup. Popisuje vznik feminismu jako pozitivní součást rysů nové západní kultury, ale nevyjadřuje se v tom smyslu, aby si z toho Čína vzala příklad.

Nacionalismus a demokracii 19. století podle Chen Hengzhe ve 20. století předčila další fáze pokroku, a tou je internacionalismus (*guojizhuyi* 國際主義). Chen Hengzhe učebnici vytvářela v první polovině 20. let 20. století, tedy v době, kdy se země světa v důsledku katastrofy první světové války spojily v mezinárodní spolupráci. Ačkoliv se tato mezinárodní spolupráce nacházela teprve ve fázi „výhonku“ (*mengya* 萌

芽), byla podle Chen Hengzhe největší nadějí světové kultury (*shijie wenhua* 世界文化; Chen 1998: 302). Mezinárodní spolupráci rozdělila Chen Hengzhe do několika směrů. Na politickém poli se projevila mezinárodními úmluvami uzavřenými na mírové konferenci v Haagu (roku 1899 a 1907) či vznikem Společnosti národů (roku 1920 na základě výsledků versailleské mírové konference). Ve společnosti se pak internacionalismus projevil různými druhy mezinárodního učení a dobročinných aktivit (např. Rockefellerova nadace, Nobelova cena apod.; Chen 1998: 302).

Chen Hengzhe mezinárodní spolupráci skutečně věřila. Byla členkou Institutu tichomořských vztahů (Institute of Pacific Relations),¹⁰⁴ který vznikl za účelem spolupráce států Pacifiku a podpory světového míru. V učebnici opakovaně projevuje pacifistický přístup a odmítá války. K ideálu internacionalismu vedoucího k vytvoření nové světové kultury, kde budou všechny národy spolupracovat v míru, se Chen Hengzhe přihlásí v úplném závěru učebnice.

Sophiino nadšené přijímání hodnot západní civilizace, které přináší ideály renesance i „volnosti, rovnosti, bratrství“, jednostranně interpretuje krátká studie Denise Gimpel „Taking China to the World, Taking the World to China: Chen Hengzhe and an Early Globalizing Project“ v knize *The Globalization of Knowledge in History*. Gimpel si v něm nepřipouští skutečnou víru Chen Hengzhe v mezinárodní spolupráci a ve vytvoření světové kultury v důsledku globalizace, která by přinesla spolupráci všech národů jako rovných s rovnými. Světová kultura pro Chen Hengzhe znamenala přijetí západních ideálů jako hodnot moderní společnosti, ale zároveň zachování specifických odlišností národních kultur. Chen Hengzhe nejenom, že převáděla západní kulturu pro čínské čtenáře (jako v učebnici *Dějiny Západu*), ale zároveň přenášela čínskou kulturu do Ameriky (proto přeci, jak sama uvádí, napsala vlastní životopis, psala eseje v angličtině, které se zabývaly čínskou kulturou apod.). To Gimpel pomíjí a z perspektivy postkoloniálních studií interpretuje postoj Sophie (ale i dalších učenců první poloviny 20. století, kterým Gimpel přezdívá „globalizers“; Gimpel 2012: 400) jako kapitulaci před globalizací. Gimpel se domnívá, že Sophie i další učenci podlehli mocenským manipulacím Západu a přijali postoj „sebekolonizace“ (Gimpel 2012: 406), namísto aby zachovávali vlastní kulturu.

¹⁰⁴ Viz pozn. 41 diplomové práce.

Na pozadí přemýšlení kolegů Chen Hengzhe jak využít vědeckou metodu pro praktické účely, od způsobu vyjadřování až po změnu způsobu myšlení, Gimpel vystavuje příběh Chen Hengzhe s její touhou po *zaoming* – což obsahovalo svobodný pohyb na veřejném prostranství, cestování za hranice Číny, vzdělání, kariéra a autorita uznávané členky učené společnosti. Vše, co nebylo pro dívku v tradiční čínské společnosti možné, a zároveň vše, po čem Chen Hengzhe toužila. Cesta, po které se Chen Hengzhe vydala, nebyla jednoduchá (což komentuje i ve své autobiografii), ale vyplatila se – stala se z ní „světová žena s poselstvím pro budoucnost své země“ (Gimpel 2012: 406). Gimpel nezasazuje do globalizačního projektu pouze práci Chen Hengzhe, ale rovnou celý její život, se všemi plány a sny. Impuls pro promýšlení nového přístupu ke světu učenců první poloviny 20. století spatřuje Gimpel v konfrontaci nové, moderní, koncepce světa (již jim nabídla Amerika) s neschopností domácího myšlenkového prostředí nabídnout jim řešení nových problémů a otázek spojených s moderní společností. Hledali způsob, jak se znovu začlenit do mezinárodního společenství, z něž se cítili vystrčeni. A z tohoto „světového“ pohledu Denise Gimpel ve své studii nerozebírá dopodrobna historiografickou práci Chen Hengzhe, ale zaměřuje se na globalizační myšlenky, jež se v jejích textech objevují. V *Dějínách Západu* je to samotný závěr (kde Chen Hengzhe označuje internacionalismus za jediný směr vedoucí ke světovému míru). A v *Stručné historii evropské renesance* Gimpel na platformě „zákonů historie“, tj. opakujících se historických procesů, ukazuje „globální trendy“, které se v Evropě rozvinuly v období renesance a v Číně by se měly uchytit v právě probíhajícím období.

Chen Hengzhe však dějiny chápe jako evoluční proces směřující k vytvoření globální kultury. Globální kultura by měla být postavena na hodnotách renesance a „volnosti, rovnosti a bratrství“. Věří, že ve chvíli, kdy tyto hodnoty zaplaví svět, lidstvo se spojí a na světě zavládne mír. Touhu po míru chápeme jako vyústění Sophiiny zkušenosti s první světovou válkou (kterou strávila na studiích v Americe) a také jako trvalého ohrožení Číny válkami – tlakem zahraničí i vnitřní občanskou válkou.

5.3 Závěr učebnice *Dějiny Západu*

Na úplný závěr druhého dílu učebnice připojuje Chen Hengzhe třístránkové shrnutí, v němž se pokouší shrnout příběh dějin Západu. V tomto závěru Chen Hengzhe

již zcela opouští nezaújatý objektivní přístup historika a jasně definuje osobní názor. Její názory v dosavadním výkladu bylo možné vysledovat pouze nepřímou z charakteristiky jednotlivých událostí – podle toho, jakým způsobem o událostech hovoří, jaká slova vybírá, zda se k nim vrací apod. Její hodnocení historických mezníků evropské civilizace a jejich přínos pro utváření západní kultury, která postupně ovládla celý svět, v závěru ústí do ideálu internacionalismu. Na ideál internacionalismu jako nejvyspělejší formy světové kultury Chen Hengzhe v průběhu učebnice několikrát narazila a zde přímo popisuje jeho pozitivita.

Nejdříve však Chen Hengzhe vytyčí tři hlavní mezníky evropské kultury. Od starověkého Řecka do 20. století se podle ní v evropské kultuře odehrály tři velké proměny. První proměna je reprezentována starověkou Řeckou a Římskou kulturou. Ačkoli charakteristika kultury obou států byla odlišná (Řecko mělo harmonický postoj obdivující krásu, Řím kladl důraz na uskutečňování pořádku a organizaci), oba pohlíželi na lidský život (*rensheng* 人生) angažovaně (*rushi yanguang* 入世眼光; Chen 1998: 303). Druhá proměna se odehrála v období středověku. Ve středověku lidé v Evropě pod nátlakem barbarských kmenů a v důsledku rozpadu společenského řádu museli snášet utrpení. Pasivní přístup a odpoutání se od společnosti (dosl. „představy mimo tento svět“ *chushi guannian* 出世觀念) nechalo rozkvést křesťanství (Chen 1998: 303). A třetí velká přeměna západní kultury začala podle Chen Hengzhe od renesance. Humanističtí učenci starověkou představou o reálném světě svrhli středověké duchovní představy a ústředním bodem učinili individualitu jedince. „Lidé nyní přestali být ochotni dělat na jevišti života pouhé diváky, chtěli být pány [svého osudu]“ (Chen 1998: 303).

Sophie sice nic z výkladu nevztahuje přímo na Čínu, ale ze čtení mezi řádky můžeme odvodit poučení pro modernizaci Číny. Podle Chen Hengzhe největším přínosem renesance, která rozpoutala směřování k moderní společnosti, je znovuzrození literatury a umění. O to se snažili i představitelé Hnutí za novou kulturu, mezi něž Chen Hengzhe svým myšlením bezpochyby patří. Druhým velkým úspěchem je rozvoj vědy, který měl důležitý vliv na události v moderních dějinách západní civilizace. I rozvoj vědy a vědeckého myšlení v Číně byl součástí vytváření moderní Číny. Samotný rozvoj vědy Chen Hengzhe chápe jako pozitivní přínos světové kultuře, evropská historie se díky němu globalizovala a evropská kultura se stala společným majetkem celého světa

(*shijie de gongyou pin* 世界的共有品; Chen 1998: 303). Ale protože věda je vázaná na další faktory lidské společnosti, Chen Hengzhe upozorňuje i na její negativní efekty. Kvůli různým povahám lidí byly podle ní vědecké poznatky zneužity k dosažení marnivých cílů a pod záštitou imperialismu se z vědy současně stal nejděsivější nástroj (*zui kebu de gongju* 最可怖的工具), s jehož pomocí se lidstvo masakrovalo (*cansha* 殘殺) navzájem (Chen 1998: 304).

Existence protichůdných způsobů využití vědy představuje pro Chen Hengzhe velký rozpor v moderní kultuře. Tento rozpor je v jejím výkladu reprezentován konfliktem imperialismu a internacionalismu, který také Chen Hengzhe označuje jako „otázku života a smrti“ (Chen 1998: 304). Cílem internacionalismu je podle Sophie vzájemné pochopení lidstva. Usiluje o to, aby se kultura jednotlivých států stala společným majetkem celého světa. Nástrojem internacionalismu je trvalý mír (*yongjiuheping* 永久和平). Naopak imperialismus, je zcela protichůdný směr, který podle Chen Hengzhe zvyšuje nepochopení a nenávist mezi lidmi. Jeho důležitým nástrojem je válka. Sophie je přesvědčená, že pokud zvítězí internacionalismus, „sen o míru se uskuteční a lidstvo bude mít naději na záchranu“. Pokud však imperialismus porazí internacionalismus, pokud duch války nakonec porazí mír, „jaké jiné cesty, po kterých jít, bude, kromě sebevraždy, mít perspektiva lidstva“ (Chen 1998: 305). Proto by mělo být největší povinností učenců moderního světa usilovat o nalezení způsobu, jakým by mír porazil válku. Touto myšlenkou Chen Hengzhe v podstatě zakončuje svoji učebnici a výslovně se přihlašuje k pacifismu.

6 Závěr

V diplomové práci jsme se zaměřili na osobnost Chen Hengzhe jako historičky a vzdělané ženy působící pod vlivem myšlenek Májového hnutí. Chen Hengzhe do tradičního chápání modernizačního úsilí čínských intelektuálů první poloviny 20. století vnáší nejen ženský pohled, ale i pacifistický přístup. Její dějiny ukazují progresivní vývoj směřující k vytvoření rovné společnosti, ve které zavládne všeobecný mír. Touha Chen Hengzhe po míru je pochopitelná ze situace ve vnitřní Číně, která byla po celé 19. století a je i ve století dvacátém zmítaná válkou, ať se jedná o tlak západních mocností přicházející z vnějšku, nebo o vnitřní občanské války. S touhou po míru také souvisí Sophiina zkušenost s první světovou válkou, kterou prožila na studiích v Americe. Chen Hengzhe se zajímala o západní dějiny a velká válka pro ni byla šokem stejným, jako pro celou západní civilizaci.

Chen Hengzhe ve svých esejích často porovnávala západní a čínskou kulturu a navrhovala, jakým způsobem by se Čína měla poučit z vývoje na Západě. Tyto konkrétní návrhy do své historiografické práce nevnáší, ale z popisu událostí můžeme nepřímou vyčíst, co Chen Hengzhe vnímá pozitivně a co naopak odmítá. Studium západních dějin bylo součástí vytváření moderní čínské kultury. Chen Hengzhe ve víře, že procesy, které se podílely na utváření západní civilizace, je třeba nejdříve pochopit, aby bylo možné je aplikovat na Čínu, pozorně hledá souvislosti (tj. příčiny a důsledky) jednotlivých událostí. Ze způsobu, jímž svým čtenářům přibližuje dějiny západní civilizace vyplývá, že Čína by se ve svém modernizačním úsilí měla opřít o renesanční ideály humanismu, racionalismu, individualismu i vědeckého přístupu ke světu, podobně jako to udělala Evropa na začátku novověku. Od období renesance v chápání Chen Hengzhe Evropa nese rysy moderní společnosti. Společnost by v sobě také měla ukotvit „volnost, rovnost, bratrství,“ ideály Velké francouzské revoluce. Tyto ideály by se zároveň neměly projevovat pouze v národním měřítku, ale v mezinárodní spolupráci. Chen Hengzhe věřila ve vytvoření světové kultury, jejíž součástí by byla i Čína.

Přestože Chen Hengzhe podporovala přejímání západních hodnot do Číny, na rozdíl od některých svých radikálních současníků, kladla důraz i na zachování tradiční čínské kultury. To bylo pravděpodobně dané zázemím její tradiční vzdělanecké rodiny. Na své kořeny byla Chen Hengzhe hrdá a v západním světě je obhajovala. Chen Hengzhe působí svým životem i dílem jako tlumočnická mezi oběma kulturami.

7 Seznam použité literatury

7.1 Primární prameny

CHEN Hengzhe 陳衡哲 (1930). *Ouzhou wenyi fuxing xiao shi* 歐洲文藝復興小史. Shanghai: The Commercial Press Ltd.

CHEN Hengzhe 陳衡哲 (1985). *Xiao yu dian* 小雨點 [Malé kapky deště]. [reprint 1. vyd.]. Shanghai: Shanghai shudian.

CHEN Hengzhe (1996). "My Childhood Pursuit of Education: In Memory of My Uncle, Chuang Ssu-chien." In: Janet Ng a Janice Wickeri, *May Fourth Women Writers: Memoirs*. Hong Kong: Chinese University of Hong Kong - Research Centre for Translation, 35–47.

CHEN Hengzhe 陳衡哲 (1998). *Xiyang shi* 西洋史 [Dějiny Západu]. Shenyang: Liaoning jiaoyu chubanshe.

CHEN Hengzhe 陳衡哲 (2006). *Chen Hengzhe zaonian zizhuan* 陳衡哲早年自傳. Přel. Feng Jin. Hefei: Anhui jiaoyu chubanshe.

CHEN Sophia H. (1934). *The Chinese Woman and Four Other Essays*. Peiping.

ZEN, Sophia Chen (1931). „China's Changing Culture“. *Pacific Affairs*, 4.12, 1070–1081.

ZEN, Sophia H. Chen (ed.) (1931). *Symposium on Chinese Culture*. Shanghai: China Institute of Pacific Relations.

ZHU Weizhi 朱維之 (ed.) (1991). *Chen Hengzhe sanwen xuanji* 陳衡哲散文選集 [Vybraná díla z prozaické tvorby Chen Hengzhe]. Tianjin: Baihua wenyi chubanshe.

7.2 Sekundární literatura

ALLARDYCE, Gilbert (1982). „The Rise and Fall of the Western Civilization Course.“ *The American Historical Review*, 87.3, 695–725.

- BAIDU 百度 (2014). „Chen Hengzhe 陈衡哲“ [online]. Dostupné na: <http://baike.baidu.com/view/9111.htm> (navštíveno 29. 12. 2014).
- BAILEY, Paul John (2007). *Gender and Education in China: Gender discourses and women's schooling in the early twentieth century*. London and New York: Routledge.
- BARNHART, Clarence L. (ed.) (1954). *The New Century Cyclopedia of Names*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- BIELER, Stacey (2004). „Patriots“ or „Traitors“?: *A History of American-Educated Chinese Students*. New York: M. E. Sharpe, Inc.
- BOORMAN, Howard L. (ed.) (1967). "Ch'en Heng-che". In: *Biographical Dictionary of Republican China*. Vol 1: Ai–Ch'ü. New York: Columbia University Press, 184-87.
- BOORMAN, Howard L. (ed.) (1968). *Biographical Dictionary of Republican China*. Vol. 2: Dalai–Ma. New York: Columbia University Press.
- BURTON, Margaret E. (1911). *The Education of Women in China*. New York: Fleming H. Revell.
- BURTON, Margaret E. (1912). *Notable Women of Modern China*. New York: Fleming H. Revell.
- CARTER, Thomas Francis (1925). *The Invention of Printing in China and its Spread Westward*. New York: Columbia University Press.
- COHEN, Paul A.. (1978). „Christian missions and their impact to 1900.” In: John K. Fairbank (ed.), *The Cambridge History of China. Vol. 10, Late Ch'ing 1800 – 1911*. Cambridge: Cambridge University Press, 543–590.
- CULP, Robert J. (2007). „“Weak and Small Peoples“ in a „Europeanizing World“: World History Textbooks and Chinese Intellectuals' Perspectives on Global Modernity.“ In: Tze-ki Hon a Robert J. Culp (edd.), *The Politics of Historical Production in Late Qing and Republican China*. Leiden: Brill, 211–245.
- DES JARDINS, Julie (2003). *Women and the Historical Enterprise in America: Gender, Race, and the Politics of Memory, 1880-1945*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

- DOOLING, Amy D. a Kristina M TORGESON (edd) (1998). *Writing Women in Modern China: an Anthology of Women's Literature from the Early Twentieth Century*. New York: Columbia University Press.
- EGAN, Susan Chan a Zhiping Zhou (2009). *A Pragmatist and His Free Spirit: The Half-century Romance of Hu Shi & Edith Clifford Williams*. Chinese University Press.
- FAIRBANK, John King a Martin HÁLA (2010). *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- FAN Hongye 樊洪业 (2005). „Women san ge pengyou: Hu Shi, Ren Hongjun a Chen Hengzhe 我们三个朋友：胡适任鴻隽和陈衡哲“ [My tři přátelé: Hu Shi, Ren Hongjun a Chen Hengzhe]. *Nanfang wang* [online], 15. 7. 2005. Dostupné na: <http://www.southcn.com/nfsq/ywhc/lz/200507150350.htm> (navštíveno 27. 5. 2014).
- FENG Jin 冯进 (2006). „Yizhe qianyan 译者前言“ [Úvodní slovo překladatele]. In: Chen Hengzhe, *Chen Hengzhe zaonian zizhuan*. Hefei: Anhui jiaoyu chubanshe: 1–40.
- GIMPEL, Denise. (2012). „Taking China to the World, Taking the World to China: Chen Hengzhe and an Early Globalizing Project.” In Jürgen Renn (ed.), *The Globalization of Knowledge in History*. Berlín: Edition Open Acces, 399–416.
- „Guide to the Eloise Ellery Papers, 1870–1959 (bulk 1923–1958).“ [online]. *Archives and Special Collections. Vassar College Libraries*. Dostupné na: http://specialcollections.vassar.edu/findingaids/ellery_eloise.html#series1 (navštíveno 15. 5. 2014).
- GULLIVER, Katrina (2008). „Sophia Chen Zen and Westernised Chinese Feminism“. *Journal of Chinese Overseas*. 4.2, 258–274.
- HU Shi 胡適 (1985). *Changshi ji* 嘗試集 [Pokusy]. Shanghai: Shanghai shudian.
- HU Shih (1934). *The Chinese Renaissance*. Chicago: University of Chicago Press.
- HUNT, Michael H. (1972). „The American Remission of the Boxer Indemnity: A Reappraisal”. *The Journal of Asian Studies*, 31.3, 539–559.
- HUTERS, Ted (2008). „Culture, Capital, and the Temptations of the Imagined Market: The Case of the Commercial Press.“ In: Kai-wing Chow, *Beyond the May Fourth*

Paradigm: in Search of Chinese Modernity. Lanham: Lexington Books/Rowman & Littlefield.

CHAN, H. D. Min-hsi a QI Wenying (2003). „Chen Hengzhe”. In: Lily Xiao Hong Lee a A. D. Stefanowska (edd.), *Biographical Dictionary of Chinese Women : The Twentieth Century, 1912–2000*. London: M. E. Sharpe.

CHENG, Anne (2006). *Dějiny čínského myšlení*. Praha: DharmaGaia.

CHENG Li-jung (2003). „E-tu Zen Sun“. In: Lily Xiao Hong Lee a A. D. Stefanowska (edd.), *Biographical Dictionary of Chinese Women : The Twentieth Century, 1912–2000*. London: M. E. Sharpe.

CHENG Tieniu (2011). „Writing Women’s Experiences in the Early Twentieth Century China: A Study of Chen Hengzhe’s Autobiography“. *International Journal of Business, Humanities and Technology*, 1.3, 255–265.

CHENG Tieniu (2013). „The Construction of „New Woman“ in Chen Hengzhe’s Autobiography“. *The Journal of Literature and Art Studies*. 3.12, 739–756.

CHOW, Tse-tung (1967). *The May Fourth Movement: Intellectual Revolution in Modern China*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.

IGGERS, Georg G. (1962). „The Image of Ranke in American and German Historical Thought”. *History and Theory*, 2.1, 17–40.

IGGERS, Georg G. (2005). *Historiography in the Twentieth Century: from Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge, with a New Epilogue by the Author*. Middletown, CT: Wesleyan University Press.

IGGERS, Georg G. a Q. WANG (2008). *A Global History of Modern Historiography*. Harlow: Pearson Longman.

„James Harvey Robinson” (2014). In *Encyclopædia Britannica* [online]. Dostupné na: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/505742/James-Harvey-Robinson> (navštíveno 15. 12. 2014).

KO, Dorothy (2007). *Cinderella's Sisters: a Revisionist History of Footbinding*. Berkeley: University of California Press.

- LEVY, Howard S. (1990). *Chinese Footbinding: the History of a Curious Erotic Custom*. New York: SMC Publishing.
- LI, Yu-ning (1992). *Chinese Women Through Chinese Eyes*. Armonk, New York: M. E. Sharpe.
- LIN, Xiaoqing Diana (2005). *Peking University: Chinese Scholarship and Intellectuals, 1898-1937*. Albany: State University of New York Press.
- LINK, Arthur S. (1985). „The American Historical Association, 1884-1984: Retrospect and Prospect“. *The American Historical Review*, 90.1, 1–17.
- LOMOVÁ, Olga (2014). „Liang Qichao v roce 1902: Přeměna Číny v silný a moderní stát za pomoci nového myšlení“. *Český časopis historický*, 112.2, 197–226.
- MOLOUGHNEY, Brian a Peter Gue ZARROW (2011). *Transforming History: the Making of a Modern Academic Discipline in Twentieth-Century China*. Hong Kong: Chinese University Press.
- MUIR, Edward (1995). „The Italian Renaissance in America“. *The American Historical Review*, 100.4, 1095–1118.
- NG, Janet (2003). *The Experience of Modernity: Chinese Autobiography of the Early Twentieth Century*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- ONO, Kazuko (1989). *Chinese Women in a Century of Revolution, 1850 – 1950*. Stanford: Stanford University Press.
- OUYANG Zhesheng (2008). „Hu Shi and Beijing University“. *Chinese studies in history*, 42.2, 36–55.
- PRŮŠEK, Jaroslav (1940). *Sestra moje Čína*. Praha: Družstevní práce.
- PUSEY, James Reeve (1983). *China and Charles Darwin*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- RANKE, Leopold von (2011). *The Theory and Practice of History*. London: Routledge.

- RODRIGUEZ, Sarah (2004). „Lucy Maynard Salmon“. In *Vassar Encyclopedia*. [online]. Dostupné na: <http://vcencyclopedia.vassar.edu/faculty/prominent-faculty/lucy-maynard-salmon.html> (navštíveno 15. 5. 2014)
- S'-MA Čchien (2012). *Kniha vrchních písařů: výběr z díla čínského historika*. Přel. O. Lomová a T. Pokora. Praha: Karolinum.
- SCHWARTZ, Benjamin (1964). *In Search of Wealth and Power: Yan Fu and the West*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- SMITH, Bonnie G. (1994). „Gender and Historical Understanding.“ In: Lloyd Kramer, Donald Reid a William L. Barney (edd.), *Learning History in America: Schools, Cultures, and Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 107–119.
- SHI Jianguo 史建国 (2010). *Chen Hengzhe zhuan: „zaoming“ rensheng de gezhe 陈衡哲传: “造命“人生的歌者“* [Životopis Chen Hengzhe: Ta, která zpívala o „vytvoření vlastního osudu“]. Shanghai: Shanghai yuandong chubanshe.
- SOCHROVÁ, Marie (1997). *Dějepis v kostce I, Pravěk, starověk, středověk*. Havlíčkův Brod: Fragment.
- SOCHROVÁ, Marie (1999). *Dějepis v kostce II, Novověk, dějiny nové doby*. Havlíčkův Brod: Fragment.
- SUN, E-Tu Zen (1986). „The growth of the academic community 1912–1949.“ In: John K. Fairbank and Albert Feuerwerker (edd.) *The Cambridge History of China. Vol. 13, Republican China 1912–1949*. Cambridge: Cambridge University Press, 361–420.
- TENG, Ssu-yü et al. (1982). *China's Response to the West: a Documentary Survey, 1839-1923*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- TINKOVÁ, Daniela (2008). *Revoluční Francie 1787–1799*. Praha: Triton.
- „Vassar in China“ (1922). *Vassar Miscellany News* [online], VI.42, 4–5.
- WANG, Q. Edward (2001). *Inventing China through history: the May Fourth Approach to Historiography*. Albany, New York: State University of New York Press.
- WESTON, Timothy B. (2004). *The Power of Position: Beijing University, Intellectuals, and Chinese Political Culture, 1898-1929*. Berkeley: University of California Press.

- YE Weili (1994). „Nü Liuxuesheng“: The Story of American-Educated Chinese Women, 1880s-1920s“. *Modern China*, 20.3, 315–346.
- YE Weili (2001). *Seeking Modernity in China's Name: Chinese students in the United States, 1900-1927*. Stanford: Stanford University Press.
- YI Zhuxian (2004). „The Eternal Friendship Between Hu Shi and Chen Hengzhe“. *Chinese Studies in History*. 37.3, 66–86.
- ZÁDRAPA, Lukáš a Michaela PEJČOCHOVÁ (2009). *Čínské písmo*. Praha: Academia.
- ZHOU Gang (2005). „The Chinese Renaissance: A Transcultural Reading.“ *PMLA*, 120.3, 783–795.